

ZESZYT NR 4/2019

STUDIA NAD BEZPIECZEŃSTWEM

INSTYTUT BEZPIECZEŃSTWA I ZARZĄDZANIA

ZESZYT NR 4/2019

STUDIA NAD BEZPIECZEŃSTWEM

Recenzenci współpracujący z czasopismem

prof. dr hab. Andrzej CIUPIŃSKI (Polska), prof. dr hab. Jerzy HAUZIŃSKI (Polska),
prof. Jana MÜLLEROVÁ (Słowacja), prof. Larysa NOVAK-KALYAYEVA, Ph.D. (Ukraina),
prof. Lidia V. SHYNKARUK (Ukraina), prof. dr hab. Andrzej ŻEBROWSKI (Polska),
dr hab. Lech CHOJNOWSKI (Polska), dr hab. Krzysztof DRABIK (Polska),
dr hab. Janusz GIERSZEWSKI (Polska), dr hab. Mirosław KARPIUK (Polska),
dr hab. inż. Jaromir MLYNEK (Słowacja), dr hab. Izabela NOWICKA (Polska),
dr hab. Andrzej PIECZYWOK (Polska), dr hab. Józef SADOWSKI (Polska),
dr hab. Aleksandra SKRABACZ (Polska), dr hab. Bolesław SPRENGEL (Polska),
dr Marek BRYLEW (Polska)

Komitet Naukowy

Przewodniczący:
dr hab. Andrzej Urbanek

Członkowie:

prof. Wiesław GREBSKI, Ph.D. (USA), prof. Masaki ICHINOSE, Ph.D. (Japonia),
prof. Mgr. Roman JAŠEK, Ph.D. (Czechy), prof. Larysa NOVAK-KALYAYEVA (Ukraina),
Assoc. Prof. Elitsa PETROVA, DSc. (Bułgaria), prof. Lidia V. SHYNKARUK (Ukraina),
dr hab. Lech CHOJNOWSKI (Polska), dr hab. Jacek DWORZECKI (Polska),
dr hab. Janusz GIERSZEWSKI (Polska), dr hab. Dariusz JURUŚ (Polska),
dr hab. Ryszard KOZŁOWSKI (Polska), dr hab. Juliusz PIWOWARSKI (Polska),
dr hab. Józef SADOWSKI (Polska), dr hab. Magdalena SZULC-BRZOZOWSKA (Polska),
dr hab. Jan WADOWSKI (Polska), dr Daria BIENKOWSKA (Polska),
dr Marek BRYLEW (Polska), dr Michalene Eva GREBSKI (USA),
dr Sylwia GWOŹDZIEWICZ (Polska), doc. Ing. Martin HROMADA, Ph.D. (Czechy),
dr Łukasz KISTER (Polska), dr Roberta MAGALHAES-PINTO, Ph.D. (Brazylia),
doc. JUDr. Mojmir MAMOJKA, Ph.D. (Słowacja), dr Marcin OLKIEWICZ (Polska),
dr inż. Marcin SOSNOWSKI (Polska)

Komitet Redakcyjny

Przewodnicząca:
Redaktor Naczelna
dr Aneta Kamińska-Nawrot

Sekretarz:
mgr Ewa Czyż

Członkowie

dr Joanna Grubicka, dr Agnieszka Sałek-Imińska, dr Izabela Szkurłat
mgr Robert Czyż, mgr Bogusław Jaremczak, mgr Mariusz Terebecki

Projekt okładki
Mariusz Terebecki

Redakcja, korekta i skład
Oficyna Wydawnicza Edward Mitek

ISSN 2543-7321 DOI: 10.34858/SNB.1.2019

Wersja papierowa jest wersją pierwotną.

Czasopismo w wersji on-line znajduje się na stronie:
zeszyty-bn.apsl.edu.pl

Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku
ul. K. Arciszewskiego 22a, 76-200 Słupsk, tel. 59 84 05 378
www.wydawnictwo.apsl.edu.pl e-mail: wydaw@apsl.edu.pl

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812 09 08

Obj. 10,0 ark. wyd., format B5, nakład 100 egz.

Józef Sadowski

Akademia Pomorska

Słupsk

jozef.sadowski@apsl.edu.pl

ZAGROŻENIA SYSTEMÓW INFRASTRUKTURY KRYTYCZNEJ ATAKAMI TERRORYSTYCZNYMI

THREATS OF TERRORIST ATTACKS TO CRITICAL INFRASTRUCTURE SYSTEMS

Zarys treści: Zgodnie z Ustawą o zarządzaniu kryzysowym infrastruktura krytyczna w Polsce obejmuje 11 systemów, spełniających kluczową rolę w funkcjonowaniu państwa i życiu jego obywateli. W artykule przedstawiono stosowane formy ataków terrorystycznych na systemy infrastruktury krytycznej. Na podstawie prowadzonych kontroli opisano spotykane błędy w zakresie ochrony systemów IK. W końcowej części artykułu powtórzono za NPOIK, że stosowane systemy ochrony IK powinny mieć zastosowanie do wszystkich typów zagrożeń, a także być przygotowane do możliwie szybkiego przywrócenia funkcji realizowanych przez daną IK.

Słowa kluczowe: infrastruktura krytyczna, systemy infrastruktury krytycznej, stan infrastruktury krytycznej, ataki terrorystyczne.

Key words: critical infrastructure, critical infrastructure systems, critical infrastructure condition, terrorist attacks.

Ochrona infrastruktury krytycznej to pojęcie, które w polskim systemie prawnym pojawiło się wraz z wejściem w życie ustawy z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym.

Zgodnie ze znowelizowaną Ustawą o zarządzaniu kryzysowym, infrastruktura krytyczna (IK) są to „systemy oraz wchodzące w ich skład powiązane ze sobą funkcjonalnie obiekty, w tym obiekty budowlane, urządzenia, instalacje, usługi kluczowe dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli oraz służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania organów administracji publicznej, a także instytucji i przedsiębiorców”¹. Z Ustawy wynika, że infrastruktura krytyczna to kluczowe elementy gospodarki

¹ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. 2013, poz. 1166, art. 3, pkt 2).

narodowej i że spełnia ona kluczową rolę w funkcjonowaniu państwa i życiu jego obywateli.

Systemy infrastruktury krytycznej w Polsce

W Rzeczypospolitej Polskiej infrastruktura krytyczna wchodzi w skład 11 systemów (rys. 1), które mają kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli oraz służą zapewnieniu sprawnego funkcjonowania organów administracji publicznej, a także instytucji i przedsiębiorców.

Systemy infrastruktury krytycznej

Rys. 1. Systemy infrastruktury krytycznej

Fig. 1. Critical infrastructure systems

Źródło: Ustawa o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. 2011 Nr 22, poz. 114) oraz: www.rcb.gov.pl.

Infrastruktura krytyczna obejmuje²:

- 1) Systemy zaopatrzenia w energię, surowce energetyczne i paliwa:
 - do produkcji, przesyłania i dystrybucji energii elektrycznej (energetyka – elektrownie i inne obiekty elektroenergetyczne);
 - do produkcji, transportu i dystrybucji paliw gazowych (gazoporty, bazy, składy, gazociągi i magazyny paliw);
 - do produkcji, transportu i dystrybucji ropy naftowej i produktów ropopochodnych (bazy, składy, rurociągi i magazyny paliw);

² Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej, Załącznik 1 – Charakterystyka systemów infrastruktury krytycznej, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 2013; Sztab Generalny WP, Zarząd Planowania Operacyjnego – P3, Materiały wyjściowe do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju na lata 2008–2033, P3/1061/08 z 9 maja 2008 r.; M. Żuber, *Infrastruktura krytyczna państwa, jako obszar potencjalnego oddziaływania terrorystycznego*, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. generała T. Kościuszki we Wrocławiu.

- do produkcji, transportu i dystrybucji ciepła (zakłady mające bezpośredni związek z produkcją ciepła, sieci transportu, przesyłu i dystrybucji).
- 2) Systemy łączności, zapewniające przekazywanie informacji, obejmujące infrastrukturę operatorów publicznych świadczących usługi pocztowe, oraz telekomunikację, jak również obiekty Telewizji Publicznej oraz Polskiego Radia.
 - 3) Sieci teleinformatyczne, zespół współpracujących ze sobą urządzeń informatycznych i oprogramowania, zapewniający przetwarzanie i przechowywanie, a także wysyłanie i odbieranie danych przez sieci telekomunikacyjne za pomocą właściwego, dla danego rodzaju sieci, urządzenia końcowego.
 - 4) Systemy finansowe to ogół norm prawnych oraz zespół instytucji finansowych, których zadaniem jest gromadzenie, dzielenie i wydatkowanie zasobów pieniężnych państwa.
 - 5) Systemy finansowe obejmują: obiekty NBP oraz BOK, PWPW S.A., Mennicy Państwowej S.A. oraz obiekty i systemy istotne dla zapewnienia stabilności systemu finansowego, systemy płatności, systemy rozliczeń i rachunku papierów wartościowych wraz z obsługującą infrastrukturą oraz rynki regulowane.
 - 6) System zaopatrzenia w żywność to dziedzina gospodarki, na którą składają się obiekty bezpośrednio związane z produkcją żywności, a także infrastruktura związana z przechowywaniem i transportem do bezpośrednich odbiorców. Wytworzenie środków produkcyjnych (np.: nawozy, pasze) i usług dla rolnictwa, produkcja i pozyskiwanie surowców żywnościowych (w rolnictwie, rybactwie, leśnictwie, łowiectwie), skup surowców żywnościowych, ich przechowywanie i transport, przetwórstwo i obrót towarowy produktami żywnościowymi (magazynowanie i przechowywanie żywności, handel hurtowy i detaliczny, eksport i import) oraz system bezpieczeństwa żywności obejmujący wszystkie składowe łańcucha zaopatrzenia w żywność.
 - 7) System zaopatrzenia w wodę (woda pitna, ścieki, wody powierzchniowe) to zespół osób i instytucji, powiązane ze sobą przedsiębiorstwa i urzędnicy pobierające, gromadzące, uszlachetniające, dostarczające i oczyszczające wodę dla ludności i przemysłu.
 - 8) System ochrony zdrowia (apteki, szpitale, przychodnie, magazyny rezerw państwowych produktów leczniczych i wyrobów medycznych oraz zakłady i przedsiębiorstwa farmaceutyczne), mający za zadanie zapewnić opiekę i świadczenia zdrowotne ludności, a jego sprawne funkcjonowanie (wraz z systemem ratowniczym) jest gwarantem praw obywatela zapisanych w Konstytucji.
 - 9) Systemy transportowe (obiekty infrastruktury transportu samochodowego, kolejowego, lotniczego, śródlądowego i morskiego – drogi, kolej, lotniska, porty) – czyli możliwość przemieszczania się ludzi, ładunków (przedmiot transportu) w przestrzeni przy wykorzystaniu odpowiednich środków transportu.
 - 10) Systemy ratownicze – ogół środków i przedsięwzięć organizacyjnych podejmowanych w celu ratowania zdrowia i życia, mienia i środowiska, znajdującym się w niebezpieczeństwie oraz przewidywania, rozpoznawania i likwidacji

- skutków zdarzeń. Są to wytypowane obiekty Państwowej Straży Pożarnej oraz infrastruktura jednostek powołanych do ratowania życia i ochrony własności.
- 11) Systemy zapewniające ciągłość działania administracji publicznej, czyli realizację prawa władczego wykonywania zadań przypisywanych przez porządek prawny państwu i jego organom lub innym podmiotom wykonującym funkcje władcze. Do systemu zalicza się obiekty: urzędów wojewódzkich, jednostek organizacyjnych służb zespolonych, inspekcji i straży, administracji publicznej, organów i jednostek organizacyjnych podległych ministrowi właściwemu do spraw administracji lub przez niego nadzorowanych, podległe Ministrowi Spraw Zagranicznych, jednostek organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych, Agencji Wywiadu, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Policji, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu (obecnie Służby Ochrony Państwa), Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, znajdujące się we właściwości Ministra Sprawiedliwości oraz ważne obiekty innych organów centralnych.
 - 12) Produkcji, składowania, przechowywania i stosowania substancji chemicznych i promieniotwórczych (w tym rurociągi substancji niebezpiecznych).

Do IK zalicza się także zakłady produkujące, remontujące lub magazynujące uzbrojenie i sprzęt wojskowy oraz środki bojowe, a także zakłady, w których są prowadzone prace badawczo-rozwojowe lub konstruktorskie w zakresie produkcji na potrzeby bezpieczeństwa i obronności państwa, oraz instalacje i urządzenia służące ochronie granicy państwowej.

Urządzenia, instalacje, obiekty czy usługi wchodzące w skład infrastruktury krytycznej charakteryzują się następującymi cechami:

- długotrwały okres użytkowania i trudności związane z przystosowaniem urządzeń do nowych oczekiwań użytkowników;
- urządzenia infrastruktury charakteryzują się publicznym charakterem;
- obiekty, instalacje czy urządzenia lub usługi infrastruktury krytycznej koniecznie muszą być dostosowane do warunków miejscowych;
- infrastruktura spełnia funkcje usług podstawowych i wyspecjalizowanych;
- decydującą, bardzo ważną rolę w działaniu infrastruktury odgrywa człowiek, który zapewnia jej prawidłowe funkcjonowanie;
- infrastruktura charakteryzuje się służebnym charakterem, nie istnieje sama dla siebie, świadczy usługi dla sfery przemysłowej lub konsumpcyjnej;
- formy własności infrastruktury mogą być różne. Może ona należeć do państwa, być własnością korporacji lub być własnością komunalną albo osób prywatnych;
- infrastruktura krytyczna może mieć międzynarodowy charakter ze względu na sieć powiązań i zależności, np. sieci energetyczne, telekomunikacyjne i inne;
- mając na uwadze obronność i bezpieczeństwo państwa, elementy składowe infrastruktury krytycznej mają charakter informacji niejawnych i stanowią tajemnicę państwową czy wojskową³.

³ A. Wojtczak, *Infrastruktura krytyczna*, [w:] *Elementy ochrony infrastruktury krytycznej w zarządzaniu kryzysowym*, B. Kosowski (red.), Katowice 2014, s. 23.

Formy ataków terrorystycznych na systemy infrastruktury krytycznej

Do znaczących zagrożeń obiektów infrastruktury krytycznej zalicza się ataki terrorystyczne.

Najważniejszym obiektem w pierwszym systemie IK są niewątpliwie elektrownie. Możliwe są następujące formy ataku terrorystycznego na elektrownie:

- a) bezpośredni atak na system – celem ataku jest fizyczna infrastruktura systemu; mogą zostać zaatakowane stacje elektroenergetyczne lub kluczowe linie w celu wywołania awarii na dużym obszarze sieci;
- b) atak poprzez system elektroenergetyczny – mogą zostać użyte niektóre instalacje w systemie elektroenergetycznym do zaatakowania innych elementów jego infrastruktury, wywołany silny impuls elektromagnetyczny w sieci w celu uszkodzenia komputerów i infrastruktury telekomunikacyjnej;
- c) możliwość przeprowadzenia sabotażu wewnątrz elektrowni przez osobę kierującą się korzyściami materialnymi lub ideologią;
- d) przejście systemu sterowania pracą reaktorów z poziomu sterowni przez uzbrojoną grupę terrorystyczną, która przeprowadziła udany atak i obezwładniła ochronę elektrowni;
- e) uderzenie dużego samolotu (samolotu pasażerskiego lub transportowego) w reaktor elektrowni. Jest to szczególnie niebezpieczne dla elektrowni starszego typu, których reaktory nie zostały zabezpieczone przed taką ewentualnością.

Niezwykle istotnym problemem bezpieczeństwa obiektów infrastruktury energetycznej jest zagrożenie potencjalnym atakiem elektrowni jądrowych. Obecnie w Europie pracuje około 220 reaktorów. Najbardziej rozbudowane systemy pozyskiwania energii atomowej mają państwa najbardziej zagrożone terroryzmem: Francja, Wielka Brytania, Niemcy i Rosja. Polska nie posiada obecnie elektrowni jądrowej, jednak w jej bliskim sąsiedztwie w promieniu do ok. 300 km od granic pracuje 10 elektrowni tego typu (Litwa – 1, Ukraina – 2, Słowacja – 2, Węgry – 1, Czechy – 2, Niemcy – 1, Szwecja – 1) z 23 blokami energetycznymi, które w przypadku awarii mogą znacząco zagrozić ludności zamieszkującej obszar naszego kraju⁴.

Systemy łączności oraz sieci teleinformatyczne to systemy i sieci, których nieprawidłowe funkcjonowanie lub uszkodzenie – niezależne od przyczyn i zakresu – może spowodować istotne zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzi, interesów obronności oraz bezpieczeństwa państwa i obywateli albo narazić te interesy na co najmniej znaczną szkodę. Warunkiem zapewnienia bezpieczeństwa tej infrastruktury na poziomie krajowym jest współpraca pomiędzy zarządcami poszczególnych jej części (tzw. partnerstwo publiczno-prywatne). Oddzielny problem stanowi cyberterrorizm polegający na celowym zakłóceniu interaktywnego, zorganizowanego obiegu informacji w cyberprzestrzeni.

⁴ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje, struktury, funkcjonowanie*, Warszawa 1999, s. 112–114.

Do obiektów w grupie systemów finansowych zaliczyć można siedziby główne banków i ich placówki terenowe, siedziby giełd finansowych, mennice i wytwórnie papierów wartościowych, systemy płatnicze, centra rozliczeniowe dla kart płatniczych oraz sieci bankomatowe i POS. Atak terrorystyczny może przybrać formę zamachu bombowego, mającego na celu zniszczenie infrastruktury i spowodowanie strat w personelu i klienteli lub formę cyberataku na finansowe systemy informatyczne. Cyberterrorystyczne ataki skierowane na wymienione elementy sektora bankowego mogą skutkować:

- zakłóceniem swobodnego przepływu środków pieniężnych;
- zafałszowaniem danych dotyczących bieżącej sytuacji gospodarczej i finansowej;
- manipulowaniem notowaniami kursowymi bądź giełdowymi;
- odebraniem firmom i osobom prywatnym bieżącego dostępu do zgromadzonych środków;
- zafałszowaniem informacji dotyczących poziomu zadłużenia;
- kradzieżą i legalizacją znacznych sum⁵.

Prowadzenie ataków terrorystycznych przeciwko systemowi zaopatrzenia w żywność (sektorowi rolnictwu) określa się mianem agroterroryzmu. Stanowi on rodzaj bioterroryzmu i może być definiowany jako celowe uwolnienie patogenów zwierzęcych lub roślinnych do wywołania strachu, strat ekonomicznych oraz destabilizacji państwa. W systemie zaopatrzenia w żywność do celowych zakłóceń dojść może na różnych poziomach przygotowania żywności. Może to mieć miejsce w fazie:

- produkcji rolnej (uprawa i hodowla);
- transportu i przechowywania surowców;
- produkcji i przechowywania żywności;
- dystrybucji;
- sieci gastronomicznej⁶.

Celem działań terrorystycznych może być wywołanie znacznych strat w ludziach, wywołanie stanu paniki bądź spowodowanie strat gospodarczych poprzez zahamowanie eksportu, jako efektu skażenia żywności na którymś z poziomów jej produkcji.

Nie mniej wrażliwym systemem jest system zaopatrzenia w wodę, zwłaszcza dużych aglomeracji miejskich. Tworzą go ujęcia wody pitnej i wodociągi. Atak na ten system polegać może na skażeniu ujęć wody przy pomocy środków biologicznych lub chemicznych. Celem ataku terrorystycznego z użyciem tego rodzaju broni będzie spowodowanie na znacznym obszarze śmierci lub schorzeń mogących przybrać rozmiar epidemii, co spowodować może utratę zaufania do władz oraz destabilizację struktur społecznych i politycznych.

⁵ J. Syta, *Sektor bankowy jako potencjalny cel ataku cyberterrorystycznego*, [w:] *Cyberterroryzm – nowe wyzwania XXI wieku*, T. Jemioła, J. Kisielnicki, K. Rajchel (red.), Wyższa Szkoła Policji, Szczytno 2009, s. 698.

⁶ R. Zięba, *Instytucjonalizacja*, *op. cit.*, s. 33.

Niezmiernie istotnym systemem infrastruktury krytycznej bezpośrednio wpływającym na poczucie bezpieczeństwa przez obywateli jest system ochrony zdrowia. Zakłócenie funkcjonowania tego systemu spowodować może wzrost niezadowolenia społecznego, wynikającego z poczucia zagrożenia oraz troski o losy ludzi słabych i chorych niezdolnych do samodzielnego zapewnienia sobie bezpieczeństwa.

Infrastruktura krytyczna związana z transportem i komunikacją jest jednym z głównych celów ataków terrorystycznych. Narażone są wszystkie rodzaje transportu i komunikacji: lotnicza, kolejowa, drogową i morską oraz infrastruktura z nią związana. Obiektem ataku terrorystycznego mogą więc być elementy infrastruktury lotniskowej oraz samoloty zarówno na lotniskach, jak i podczas wykonywania operacji startu i lądowania, a także podczas lotu. Zagrożenie atakiem terrorystycznym na lotnisku jest ciągle zagrożeniem aktualnym. Terrorysty, dążąc do zniszczenia infrastruktury portu lotniczego lub samolotów (zarówno na ziemi, jak i w powietrzu), mogą wносить na teren lotniska oraz do samolotów ładunki wybuchowe. Mogą również dążyć do uprowadzenia samolotu pasażerskiego celem użycia go do ataku z powietrza na ważny, wybrany obiekt (np. budynek administracji rządowej, duży port lotniczy). Mogą też uprowadzić cywilny statek powietrzny, a następnie użyć go do ataku samobójczego na samolot pasażerski, będący na lotnisku lub w powietrzu. Nie wyklucza się także użycia środków rażenia do zniszczenia (uszkodzenia) infrastruktury lotniska lub samolotu na lotnisku podczas wykonywania startu lub lądowania. Innym rodzajem zagrożenia terrorystycznego jest atak wymierzony w systemy kierowania ruchem powietrznym i zarządzania lotniskiem za pomocą sieci komputerowych przez cyberterrorystów.

Celem ataku terrorystycznego na obiekty infrastruktury systemu ratowniczego (centra zarządzania kryzysowego, strażnice Państwowej Straży Pożarnej, obiekty Państwowego Ratownictwa Medycznego, pogotowia techniczne) będzie destabilizacja centrów zarządzania i kierowania akcją ratowniczą, wyeliminowanie ratowników oraz zniszczenie pojazdów i sprzętu ratunkowego lub też uniemożliwienie przeprowadzenia akcji ratunkowej.

System zapewniający ciągłość funkcjonowania administracji publicznej stanowią obiekty administracji państwowej, zwłaszcza te, w których urzędują organy państwa odpowiedzialne za przeciwdziałanie, zwalczanie, rozpoznawanie terroryzmu czy zarządzanie kryzysowe. Stanowią one jeden z głównych celów zamachów terrorystycznych na całym świecie, ze względu na swój strategiczny i symboliczny charakter. Zagrożone mogą być także bazy danych znajdujące się w tych obiektach.

Systemy produkcji, składowania, przechowywania oraz stosowania substancji chemicznych i promieniotwórczych stanowią opłacalne obiekty ataków terrorystycznych. Skutki ataków przy użyciu ładunków wybuchowych lub artyleryjskich środków rażenia mogą powodować rozległe pożary lub uwolnienie do atmosfery znacznych ilości substancji trujących, tzw. toksycznych środków przemysłowych (TŚP), powodujących masowe zatrucia ludzi lub skażenie środowiska.

Stan bezpieczeństwa IK

Często mówimy o bezpieczeństwie infrastruktury krytycznej. To dobry symptom, bo choć odgrywa ona kluczową rolę w funkcjonowaniu państwa i życiu jego obywateli, to w wielu przypadkach poziom jej ochrony jest daleki od założeń ustawowych. Niewłaściwa realizacja zadań z zakresu ochrony IK przez wojewodów oraz jednostki samorządu terytorialnego – wójtów (burmistrzów, prezydentów), brak odpowiednich zabezpieczeń, m.in. w obszarach ochrony fizycznej i osobowej, może powodować wystąpienie niebezpiecznych incydentów.

Istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej jest lekceważenie istniejących uregulowań formalnoprawnych.

Różne kontrole, w tym kontrola NIK⁷, wykazują w obszarze bezpieczeństwa nadal niekorzystne przypadki.

- 1) Negatywne przypadki wśród organów władzy rządowej i samorządowej:
 - nie przekazuje się organom gmin informacji o znajdującej się na ich terenach infrastrukturze krytycznej;
 - nie gromadzi się w gminach i nie przetwarzali informacji dotyczących zagrożeń IK;
 - nie opracowuje się i nie wdraża procedur na wypadek wystąpienia takich zagrożeń i rozwiązań w razie zniszczenia lub zakłócenia funkcjonowania IK; o zdarzeniach mogących mieć wpływ na bezpieczeństwo IK starostwa i gminy dowiadują się często ze środków masowego przekazu;
 - nie aktualizuje się powiatowych i gminnych planów zarządzania kryzysowego w zakresie dostosowania ich zapisów do wymogów dotyczących ochrony IK określonych w ustawie o zarządzaniu kryzysowym;
 - często nadal brakuje ścisłej współpracy organów samorządu terytorialnego z operatorami IK w zakresie ochrony IK.
- 2) Negatywne przypadki wśród operatorów IK:
 - nie stosuje się wystarczających zabezpieczeń w obszarach ochrony fizycznej i osobowej IK; brak odpowiednich zabezpieczeń w tych obszarach ochrony może spowodować wystąpienie niebezpiecznych incydentów na terenach obiektów infrastruktury krytycznej czy też związanych z prawidłową eksploatacją instalacji infrastruktury krytycznej;
 - nie obejmuje się ochroną fizyczną wszystkich obiektów infrastruktury krytycznej powiązanych ze sobą funkcjonalnie i niezbędnych do zapewnienia bezpieczeństwa jej funkcjonowania;
 - część terenów, na których znajdują się obiekty infrastruktury krytycznej, nie jest właściwie zabezpieczona przed dostępem osób nieuprawnionych;
 - wejścia do niektórych obiektów nie spełniają norm bezpieczeństwa i nie zostały objęte systemem kontroli dostępu, bramy wjazdowe nie zostały wyposażone w zapory zabezpieczające przed wtargnięciem, brakuje monitoringu wizyjnego;

⁷ www.nik.gov.pl (dostęp: 12.04.2018).

- w dużej liczbie skontrolowanych podmiotów odpowiedzialnych za ochronę infrastruktury krytycznej nie wprowadza się rozwiązań w razie wystąpienia sabotażu lub wyrządzenia szkód przez pracowników na terenie obiektów infrastruktury krytycznej;
- nie wyodrębnia się personelu kluczowego ze względu na przestrzeganie zasad bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej;
- nie określa się procedur umożliwiających sprawdzenie wybranego oferenta wykonującego usługi na rzecz operatora infrastruktury krytycznej pod kątem jakości wykonywanych usług oraz zachowania poufności wykonywanych prac;
- nie realizuje się przez skontrolowane podmioty niektórych rekomendacji audytu sieci informatycznych działających na potrzeby obiektów infrastruktury krytycznej;
- zdarzają się przypadki niedbałego traktowania kwestii ochrony przez operatorów IK – podejmują oni działanie jedynie po to, aby wypełnić wymogi formalne.

Zapewnienie bezpieczeństwa infrastrukturze krytycznej

Ochrona infrastruktury krytycznej to wszelkie działania zmierzające do zapewnienia funkcjonalności, ciągłości działań i integralności infrastruktury krytycznej. Celem tych działań jest zapobieganie zagrożeniom, ograniczanie i neutralizacja ich skutków oraz szybkie odtworzenie tej infrastruktury na wypadek awarii, ataków oraz innych zdarzeń zakłócających jej prawidłowe funkcjonowanie.

Systemy ochrony IK przygotowuje Rządowe Centrum Bezpieczeństwa. Dyrektor RCB, we współpracy z ministrami i kierownikami urzędów centralnych, odpowiedzialnych za poszczególne systemy IK przygotowuje, aktualizowany co dwa lata, Narodowy Program Ochrony Infrastruktury krytycznej (NPOIK).

Program określa:

- 1) narodowe priorytety, cele, wymagania oraz standardy, służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania infrastruktury krytycznej;
- 2) ministrów i kierowników urzędów centralnych odpowiedzialnych za poszczególne systemy IK;
- 3) szczegółowe kryteria pozwalające wyodrębnić obiekty, instalacje, urządzenia i usługi wchodzące w skład systemów IK⁸.

Stosowane systemy ochrony IK, zgodnie z NPOIK, powinny mieć zastosowanie do wszystkich typów zagrożeń, a także być przygotowane do możliwie szybkiego przywrócenia funkcji realizowanych przez daną IK. Ponadto powinna cechować je kompleksowość i elastyczność oraz łatwość zastosowania i zrozumienia przez odpowiedzialnych za ochronę IK.

⁸ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. 2013, poz. 1166, art. 3, pkt 2).

Działania podejmowane na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa mają na celu minimalizację ryzyka zakłócenia przez: zmniejszenie prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożenia, zmniejszanie podatności, minimalizowanie skutków wystąpienia zagrożenia. Na te działania składają się⁹:

- 1) zapewnienie bezpieczeństwa fizycznego – zespół działań organizacyjnych i technicznych mających na celu minimalizację ryzyka zakłócenia funkcjonowania IK w następstwie działań osób, które w sposób nieautoryzowany podjęły próbę dostania się lub znalazły się na terenie IK;
- 2) zapewnienie bezpieczeństwa technicznego – zespół działań organizacyjnych i technicznych mających na celu minimalizację ryzyka zakłócenia funkcjonowania IK w następstwie zaburzenia realizowanych procesów technologicznych;
- 3) zapewnienie bezpieczeństwa osobowego – zespół działań organizacyjnych i technicznych mających na celu minimalizację funkcjonowania IK w następstwie działań osób, które posiadają uprawniony dostęp do infrastruktury krytycznej;
- 4) zapewnienie bezpieczeństwa teleinformatycznego – zespół działań organizacyjnych i technicznych mających na celu minimalizację ryzyka zakłócenia funkcjonowania IK w następstwie nieautoryzowanego oddziaływania na aparaturę kontrolną oraz systemy i sieci teleinformatyczne;
- 5) zapewnienie bezpieczeństwa prawnego – zespół działań organizacyjnych i technicznych mających na celu minimalizację ryzyka zakłócenia funkcjonowania IK w następstwie prawnych działań podmiotów zewnętrznych;
- 6) plany ciągłości działania i odtwarzania, rozumiane jako zespół działań organizacyjnych i technicznych prowadzących do utrzymania i odtworzenia funkcji realizowanych przez IK.

Zastosowanie konkretnych środków zapewnienia bezpieczeństwa powinno być ściśle związane z oceną ryzyka zakłócenia funkcjonowania IK.

⁹ Narodowy Program Ochrony Infrastruktury krytycznej – tekst jednolity, s. 30, <https://rcb.gov.pl/wp-content/uploads/Narodowy-Program-Ochrony-Infrastruktury-Krytycznej-2015-Dokument-Glowny-tekst-jednolity.pdf> (dostęp: 12.04.2018).

Bibliografia

- Materiały wyjściowe do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju na lata 2008–2033, Sztab Generalny WP, Zarząd Planowania Operacyjnego – P3, P3/1061/08 z 9 maja 2008 r.
- Narodowy Program Ochrony Infrastruktury krytycznej – tekst jednolity, <https://reb.gov.pl/wp-content/uploads/Narodowy-Program-Ochrony-Infrastruktury-Krytycznej-2015-Dokument-Główny-tekst-jednolity.pdf> (dostęp: 12.04.2018).
- Narodowy Program Ochrony Infrastruktury Krytycznej, Załącznik 1 – Charakterystyka systemów infrastruktury krytycznej, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, Warszawa 2013.
- Syta J., *Sektor bankowy jako potencjalny cel ataku cyberterrorystycznego*, [w:] *Cyberterroryzm – nowe wyzwania XXI wieku*, T. Jemioła, J. Kisielnicki, K. Rajchel (red.), Wyższa Szkoła Policji, Szczytno 2009.
- Wojtczak A., *Infrastruktura krytyczna*, [w:] *Elementy ochrony infrastruktury krytycznej w zarządzaniu kryzysowym*, B. Kosowski (red.), Katowice 2014.
- Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje, struktury, funkcjonowanie*, Warszawa 1999.
- Żuber M., *Infrastruktura krytyczna państwa jako obszar potencjalnego oddziaływania terrorystycznego*, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. generała T. Kościuszki we Wrocławiu.

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. 2013, poz. 1166).

www.nik.gov.pl (dostęp:12.04.2018).

www.rcb.gov.pl (dostęp:12.04.2018).

Summary

According to the Act on Crisis Management, critical infrastructure (CI) in Poland includes 11 systems that fulfill a key role in the functioning of the state and the life of its citizens. The article presents applied forms of terrorist attacks on CI systems. On the basis of checks that were carried out, errors in the protection of CI systems are described. In the final part of the article it is repeated after NPOIK that the applied CI protection systems should apply to all types of threats and be prepared for the fastest possible restoration of functions performed by the given CI.

Oryginalna praca badawcza

DOI: 10.34858/SNB.1.2019.002

Agnieszka Salek-Imińska

Akademia Pomorska
Słupsk
ORCID-0000-0002-2307-0605
agnieszka.salek-iminska@apsl.edu.pl

POMIAR BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO PAŃSTW GRUPY WYSZEHRADZKIEJ

MEASURING ECONOMIC SECURITY OF THE VISEGRAD GROUP COUNTRIES

Zarys treści: Niniejsza publikacja przedstawia problematykę pomiaru bezpieczeństwa ekonomicznego państw krajów Grupy Wyszehradzkiej. Bezpieczeństwo ekonomiczne stanowi istotny element funkcjonowania gospodarek narodowych, które dążą poprzez płaszczyznę gospodarczą do stabilizacji politycznej w regionie, co przyczynia się do ograniczenia ryzyka konfliktu zbrojnego. W kontekście bezpieczeństwa ekonomicznego należy wskazywać także na problemy nierówności ekonomicznej państw. To ich scentrowany dostęp do kapitału, rynków czy innych kategorii ekonomicznych, a także znajdowanie się na określonym etapie rozwoju systemowego może nasilać to zjawisko, jak i wpływać na zachwianie poziomu suwerenności ekonomicznej państw. Celem artykułu jest próba wskazania poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego państw Grupy Wyszehradzkiej w aspekcie poziomu wzrostu gospodarczego mierzonego wskaźnikiem PKB oraz oceny ratingowej i relacji długu publicznego do PKB. Autorka artykułu jest świadoma, iż mierniki te nie dają podstaw do wyrażania sądów wartościujących w kontekście szeroko rozumianego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego, ale stanowią ich niezbędne składniki i podstawę do dalszych analiz i ocen.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne, Grupa Wyszehradzka, PKB, rating, dług publiczny.

Keywords: economic security, Visegrad Group, GDP, rating, public debt.

Wstęp

Bezpieczeństwo ekonomiczne stanowi istotny element funkcjonowania gospodarek narodowych, które dążą poprzez płaszczyznę gospodarczą do stabilizacji politycznej w regionie, co przyczynia się do ograniczenia ryzyka konfliktu zbrojnego. W kontekście bezpieczeństwa ekonomicznego należy wskazywać także na problemy

nierówności ekonomicznej państw. To ich scentrowany dostęp do kapitału, rynków czy innych kategorii ekonomicznych, a także znajdowanie się na określonym etapie rozwoju systemowego może nasilać to zjawisko, jak i wpływać na zachwianie suwerenności ekonomicznej państw. Celem artykułu jest próba wskazania poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego państw Grupy Wyszehradzkiej w aspekcie poziomu wzrostu gospodarczego mierzonego wskaźnikiem PKB oraz oceny ratingowej i relacji długu publicznego do PKB. Autorka artykułu jest świadoma, iż mierniki te nie dają podstaw do wyrażania sądów wartościujących w kontekście szeroko rozumianego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego, ale stanowią ich niezbędne składniki i podstawę do dalszych analiz i ocen.

Pomiar bezpieczeństwa ekonomicznego

Bezpieczeństwo ekonomiczne stanowi samodzielny obszar badań nad bezpieczeństwem narodowym i jest ważnym elementem polityki państwa w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego. Gospodarka i jej stan arbitrażują poziom bezpieczeństwa w aspekcie jego wielu wymiarów i kontekstów. Chcąc podjąć próbę zdefiniowania tej dziedziny bezpieczeństwa, można spotkać się z różnorodnością podejść, która wynika z interdyscyplinarności obszaru badań. Stąd brak jest jednej, powszechnie obowiązującej w nauce definicji bezpieczeństwa ekonomicznego. K. Książopolski proponuje cztery grupy definicji:

- opierające się na zagrożeniu;
- łączące zagrożenia i możliwości;
- odwołujące się do zdolności państwa do funkcjonowania;
- jednostronne¹.

Sam też definiuje bezpieczeństwo ekonomiczne jako niezakłócone funkcjonowanie gospodarek, to znaczy utrzymanie podstawowych wskaźników rozwojowych oraz zapewnienie komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw. Jest to zdolność systemu gospodarczego państwa (grupy państw) do takiego wykorzystania wewnętrznych czynników rozwoju i międzynarodowej współzależności ekonomicznej, które będą gwarantowały jego niezagrożony rozwój². Zdaniem K. Raczkowskiego zaś, bezpieczeństwo ekonomiczne to zdolność systemu gospodarczego państwa (grupy państw) do takiego wykorzystania wewnętrznych czynników rozwoju i międzynarodowej współzależności ekonomicznej, które będą gwarantowały jego niezagrożony rozwój³. Natomiast P. Dziekański uważa, iż bezpieczeństwo ekonomiczne jest to taki

¹ K.M. Książopolski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, [w:] *Ekonomika bezpieczeństwa państwa w zarysie*, J. Płaczek (red.), Warszawa 2014, s. 194.

² K.M. Książopolski, *Ekonomiczne zagrożenie bezpieczeństwa państwa: metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004, s. 39–54.

³ K. Raczkowski, *Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI w.*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, K. Raczkowski (red.), Warszawa 2012, s. 81.

stan rzeczywistości, w którym możliwy jest harmonijny rozwój gospodarki oraz zapewnienie odpowiedniego poziomu życia obywateli poprzez niezakłócony dostęp do surowców, rynków zbytu, kapitału, nowoczesnych technologii czy informacji⁴. Ciekawy pogląd wysunął W. Pokruszyński, który powiązał uwarunkowania ekonomiczne bezpieczeństwa z gospodarką, tj. wartościami podstawowymi, takimi jak: poziom życia obywateli, rozwój cywilizacyjny, rozwój edukacyjny i kulturowy. Gospodarka zapewnia prawidłowe działanie innych kategorii bezpieczeństwa państwa. Dlatego oprócz zewnętrznych stosunków gospodarczych, podstawowe znaczenie mają stosunki wewnętrzne oraz struktura gospodarcza i sposób jej funkcjonowania. Oznacza to, że gospodarka narodowa tworzy materialną bazę bezpieczeństwa w jego wszystkich sektorach⁵. Literatura przedmiotu zwraca również uwagę, iż bezpieczeństwo ekonomiczne można traktować jako element bezpieczeństwa międzynarodowego, wyrażanego jako układ stosunków i zależności w strefie politycznej, militarnej oraz ekonomicznej⁶. Zatem bezpieczeństwo ekonomiczne może być rozpatrywane jako narodowe bezpieczeństwo ekonomiczne, które dotyczy jednego państwa, lub jako suma indywidualnych działań państw na rzecz bezpieczeństwa i relacji między nimi. Bezpieczeństwo i rozwój to dwa podstawowe wymiary istnienia jednostek i całych społeczności, w tym społeczności zorganizowanych w państwa lub organizacje międzynarodowe. Te dwa wymiary wzajemnie się warunkują: bez bezpieczeństwa nie można mówić o rozwoju, rozwój zaś ułatwia zapewnianie bezpieczeństwa⁷. Bezpieczeństwo ekonomiczne definiowane jest również jako stan rozwoju krajowego systemu gospodarczego, który zapewnia wysoką sprawność jego funkcjonowania oraz zdolność do przeciwstawiania się zewnętrznym naciskom, mogącym doprowadzić do zaburzeń rozwojowych⁸. Natomiast bezpieczeństwo ekonomiczne zdefiniowane przez P. Souza oznacza ochronę państwa przed zagrożeniami zewnętrznymi, co musi obejmować stan zagwarantowania bezpieczeństwa na poziomie zarówno makro, jak również mikro. Na poziomie makro oznacza to konieczność zapewnienia fizycznych możliwości działania państwa (infrastruktury), natomiast na poziomie mikro – możliwości generowania zysków przez firmy wielonarodowe lub możliwości migracji⁹.

Reasumując, można stwierdzić, iż bezpieczeństwo ekonomiczne to niezakłócone funkcjonowanie gospodarek, objawiające się utrzymaniem podstawowych wskaźników rozwojowych oraz zapewnieniem komparatywnej równowagi z gospodarkami

⁴ P. Dziekański, *Bezpieczeństwo ekonomiczne wyzwaniem współczesnego regionu – próba oceny syntetycznej*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje*, Rocznik 2014, t. 16, s. 123.

⁵ W. Pokruszyński, *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, Kraków 2017, s. 65.

⁶ M. Perczyński, *Globalne uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego*, Warszawa 1985, s. 95.

⁷ S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, *Bezpieczeństwo Narodowe*; www.bbn.gov.pl/download/1/7803/Bezpieczenstwo_istota_podstawowe_kategorie_i_historyczna_ewolucja.pdf (dostęp 03.04.2019).

⁸ A. Urbanek, *Państwo jako podmiot bezpieczeństwa narodowego – ujęcie dziedzinowe*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, A. Urbanek (red.), Słupsk 2013, s. 28.

⁹ P. De Souza, *Economic Strategy and National Security*, Westview, Boulder 2000, s. 37.

innych państw. Dla potrzeb artykułu przyjęto założenie wskazujące, iż o poziomie bezpieczeństwa ekonomicznego państw można mówić w kontekście:

- zmiany w kształtowaniu się rocznego PKB – stąd wzrost tempa PKB o mniej niż 2,2 % (próg krytyczny) w danym okresie, do którego odnosi się analiza, jest oznaką spadku poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego tego państwa i odwrotnie¹⁰;
- oceny ratingowej państw;
- stosunku długu publicznego do PKB.

Bezpieczeństwo ekonomiczne jest definiowane m.in. przez pryzmat niezagrożonego rozwoju gospodarczego i nadal jest najczęściej kojarzone z rozwojem i siłą gospodarczą. Nawiązując do wcześniejszych założeń, poziom bezpieczeństwa ekonomicznego będzie zatem szacowany z uwzględnieniem wskaźnika PKB, jako miernika zmian rozwojowych w gospodarce. PKB jest miarą produkcji wytworzonej przez czynniki wytwórcze zlokalizowane na terytorium danej gospodarki narodowej. Ten wskaźnik makroekonomiczny można szacować na trzy niezależne sposoby, na które wskazuje ustawa o sposobie obliczania wartości rocznego produktu krajowego brutto¹¹. W myśl jej zapisów PKB w cenach rynkowych stanowi końcowy rezultat działalności produkcyjnej jednostek produkcyjnych będących rezydentami. Może on być zdefiniowany na trzy sposoby, uwzględniając podejście od strony: produkcji, rozdysonowania i dochodów. W tym ujęciu PKB stanowi sumę wartości dodanej brutto poszczególnych sektorów instytucjonalnych lub poszczególnych gałęzi, powiększoną o podatki od produktów, pomniejszone o dotacje do produktów (które nie są przydzielone do sektorów czy gałęzi). Jest on też pozycją bilansującą rachunku produkcji gospodarki ogółem. Po drugie, PKB stanowi sumę końcowego wykorzystania wyrobów i usług przez jednostki instytucjonalne będące rezydentami (spożycia i akumulacji brutto), powiększonego o eksport i pomniejszonego o import towarów i usług. PKB stanowi także sumę rozchodów na rachunku tworzenia dochodów gospodarki ogółem (kosztów związanych z zatrudnieniem, podatków związanych z produkcją i importem, pomniejszonych o dotacje, nadwyżki operacyjne brutto oraz dochodu mieszanego gospodarki ogółem). Jest miernikiem, który pozwala na pomiar zmian ilościowych w gospodarce i jest elementem składowym rozwoju gospodarczego¹².

¹⁰ Zawsze kwestią dyskusyjną pozostaje fakt ustalenia poziomu progu krytycznego. Wskazuje on na taki stopień zaspokojenia potrzeb, przy których staje się niemożliwe realizowanie określonej wartości. Jego wyznaczenie dokonuje się przez zestawienie tych potrzeb i określenie wielkości minimalnych niezbędnych do ich zaspokojenia. Ustala się je na podstawie subiektywnych kryteriów. Stąd też precyzyjne określenie krytycznego progu bezpieczeństwa ekonomicznego w praktyce jest wielce utrudnione, ze względu na różnorodność obszarów międzynarodowych powiązań i stabilność systemu społeczno-politycznego. Zatem dla potrzeb niniejszego artykułu przyjęto jego wartość środkową (medianę), bazującą na długoterminowej analizie rocznego tempa zmian PKB państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 2008–2018. Na podstawie danych państw V4, tj. Czech.

¹¹ Ustawa z dnia 26 października 2000 r. o sposobie obliczania wartości rocznego produktu krajowego brutto (Dz.U. 2000, poz. 1188 z późn. zm.).

¹² *Ibidem*.

Kolejnym wskaźnikiem bezpieczeństwa ekonomicznego państw jest ocena ratingowa suwerena, która jest jedną z podstawowych miar uwzględnianych w ramach bezpieczeństwa finansowego. Jest ono współcześnie najważniejszym komponentem uwarunkowań ekonomicznych i głównym fundamentem szeroko rozumianego bezpieczeństwa narodowego. Jednak bezpieczeństwo ekonomiczne ma szerszy wymiar znaczeniowy, stąd jego finansowy obszar jest węższym, aczkolwiek fundamentalnym synonimem znaczeniowym bezpieczeństwa ekonomicznego. W literaturze przedmiotu rating określa, czy dane państwo jest w stanie wywiązać się ze swoich zobowiązań finansowych. Stanowi także ocenę wiarygodności kredytowej podmiotu zaciągającego dług (emitenta) lub emisji, wyrażoną za pomocą kombinacji następujących symboli:

- liter (od „Aaa” w przypadku agencji Moody’s Investors Service do „D” – charakterystycznej dla agencji Fitch Ratings – które wykorzystywane są w systemie ocen obligacji, mającym dwa szczeble: poziom inwestycyjny oraz poziom spekulacyjny);
- cyfr (1, 2, 3);
- znaków (+/-)¹³.

Rating jest jedną z najpopularniejszych metod jakościowych i prezentuje opinię wyspecjalizowanej agencji co do jakości długu (konkretnego papieru dłużnego) lub co do podmiotu emitującego dany dług. D. Dziawgo definiuje to pojęcie w aspekcie systemu oceny i klasyfikacji ryzyka inwestycyjnego, w szczególności ryzyka kredytowego, a także możliwości obsługi zaciągniętych zobowiązań. Rating można zdefiniować jako uniwersalny system ocen pozwalających na klasyfikację ryzyka inwestycyjnego w skali krajowej, jak i międzynarodowej¹⁴. Często ocena ratingowa traktowana jest jako specyficzny znak jakości czy forma rangowania lub miara zdolności i gotowości do obsługi zobowiązań finansowych. To także syntetyczny wskaźnik określający stopień zaufania do państwa, podmiotu gospodarczego lub jednostki samorządu terytorialnego¹⁵. Ratingiem można określić także prawdopodobieństwo terminowej obsługi krótko- i długoterminowego zadłużenia lub niewypłacalności

¹³ Pomimo istnienia na całym świecie ponad 80 agencji ratingowych (wciąż powstają kolejne), do najbardziej wiarygodnych i obsługujących blisko 94% rynku światowego należą: Moody’s Investor Service (powstał jako pierwszy na świecie), Standard & Poor’s (S&P) oraz Fitch Ratings³². Samo przyporządkowanie określonych emitentów oceny wiarygodności kredytowej jest bardzo dyskusyjne i subiektywne i zawiera się w głównych grupach: a) wysoki poziom wiarygodności – najlepsza jakość (AAA); b) wysoki poziom wiarygodności – wysoka jakość (Aa1, Aa2, Aa3; AA+, AA, AA-); c) wysoki – średni poziom wiarygodności (A1, A2, A3; A+, A, A-); d) średni poziom wiarygodności (Baa1, Baa2, Baa3; BBB+, BBB, BB-); e) poziom spekulacyjny mniej podatny (Ba1, Ba2, Ba3; BB+, BB, BB-)f f) poziom spekulacyjny bardziej podatny (B1, B2, B3; B+, B, B-); g) poziom wysoce spekulacyjny (Caa, Ca, CCC, CC, C); h) brak spłaty (C; D, SD; D, RD); i) pozostałe. Szerzej: K. Raczkowski, *Bezpieczeństwo finansowe*, [w:] *Ekonomika bezpieczeństwa państwa w zarysie*, J. Płaczek (red.), Warszawa 2014, s. 299–324.

¹⁴ D. Dziawgo, *Credit-rating. Ryzyko i obligacje na międzynarodowym rynku finansowym*, Warszawa 1998, s. 113.

¹⁵ M. Poniatowicz, *Rating jako ocena wiarygodności kredytowej jednostki samorządu terytorialnego*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2000, nr 4, s. 53.

podmiotu, który podlega ocenie¹⁶. Rating jest opinią wydawaną przez niezależną, zewnętrzną, profesjonalną agencję na temat ryzyka kredytowego danego podmiotu lub emitowanych przez niego instrumentów finansowych, która pozwala ocenić wiarygodność finansową emitenta. Poprzez przyznawane ratingi agencje komunikują uczestnikom rynku swoje sądy i opinie, które formułowane są na podstawie profesjonalnych analiz, opierających się na szerokim zakresie dostępnych informacji¹⁷. Za pomocą ratingu można porównywać relatywne ryzyko niewywiązania się w terminie emitentów ze swoich zobowiązań. W tym aspekcie rating jest względną miarą ryzyka, rozpatrywaną w relacji do innych podmiotów lub walorów. Jego celem jest uporządkowanie podmiotów lub emitowanych przez nie instrumentów finansowych według ryzyka niewypłacalności, co pozwala również na pomiar poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego poszczególnych gospodarek narodowych¹⁸.

Trzecim wskaźnikiem bezpieczeństwa ekonomicznego państw, przyjętym na potrzeby niniejszego artykułu, jest stosunek długu publicznego do PKB. Państwowy dług publiczny określa wielkość zadłużenia sektora rządowego, sektora samorządowego oraz sektora ubezpieczeń społecznych, po wyeliminowaniu wszystkich wzajemnych zobowiązań między jednostkami sektora finansów publicznych. Obejmuje on zobowiązania sektora finansów publicznych z tytułu wyemitowanych papierów wartościowych, opiewających na wierzytelności pieniężne, zaciągniętych kredytów i pożyczek, przyjętych depozytów i innych wymagalnych zobowiązań¹⁹. Państwowy dług publiczny, określony w ustawie o finansach publicznych²⁰, nie jest tożsamy z długiem sektora finansów publicznych, obliczanym na podstawie metodologii stosowanej przez Komisję Europejską i Eurostat w ramach Europejskiego Systemu Rachunków Narodowych i Regionalnych (ESA95). Stosunek długu publicznego do PKB odwzorowuje zdolność danego państwa do spłaty przyszłego zadłużenia, co wpływa zarówno na rentowność obligacji skarbowych, jak i koszty finansowania zewnętrznego. Za K. Raczkowskim przyjmuje się, że państwo, które wyemitowało i wprowadziło na rynek mniej papierów dłużnych, teoretycznie jest mniej zadłużone i ponosi niższe koszty obsługi zadłużenia. Autor podkreśla, że zależy to od stopnia konkurencyjności samej gospodarki, a co za tym idzie – możliwości generowania wzrostu gospodarczego²¹.

¹⁶ A. Janc, A. Krymariys-Balcerzak, *Funkcjonowanie współczesnego banku*, Poznań 2004, s. 277.

¹⁷ Szerzej: Z. Korzeb, P. Kulpaka, P. Niedziółka, *Deoligopolizacja rynku agencji ratingowych oraz inne inicjatywy na rzecz poprawy jakości ratingów zewnętrznych w kontekście oddziaływania agencji ratingowych na stabilność finansową*, Narodowy Bank Polski, Materiały i Studia 2019, nr 333, s. 9, Warszawa.

¹⁸ *Ibidem*, s. 10.

¹⁹ <http://www.dlugpubliczny.org.pl> (dostęp: 01.04.2019).

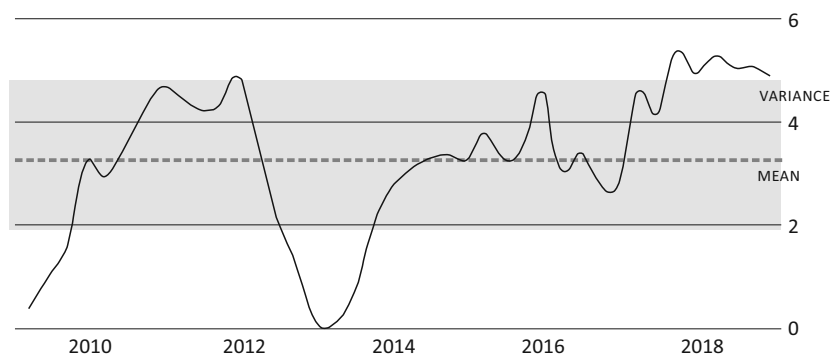
²⁰ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. 2009 Nr 157, poz. 1240 z późn. zm.).

²¹ K. Raczkowski, *Bezpieczeństwo...*, *op. cit.*, s. 310.

Analiza poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego państw Grupy Wyszehradzkiej

Analiza poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego objęła 4 państwa należące do Grupy Wyszehradzkiej (V4), do których zaliczono: Polskę, Czechy, Słowację oraz Węgry. Celem zrzeszenia, powstałego w 1991 r., jest pogłębianie współpracy między krajami członkowskimi. W początkowej fazie działalności grupy były to w szczególności działania dotyczące przystąpienia do struktur Unii Europejskiej i NATO. Poza kwestiami europejskimi, współpraca w ramach V4 koncentruje się przede wszystkim na wzmacnianiu stabilności w Europie Środkowej, wymianie informacji, promocji wspólnoty kulturowej, a także kooperacji w zakresie kultury, nauki, edukacji oraz wymiany młodzieży. Priorytetowymi obszarami współpracy są rozbudowa infrastruktury transportowej oraz umacnianie bezpieczeństwa energetycznego w regionie²².

Analizę poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego państw przeprowadzono w oparciu o następujące wskaźniki: PKB, rating oraz stosunek długu publicznego do PKB, które zostały opisane we wcześniejszej części artykułu. Graficzne ujęcie kształtowania się tempa rocznego PKB w latach 2008–2018 (stan na 30 marca 2019) w analizowanych krajach prezentują poniższe rysunki. Poziom progę krytycznego wyznaczono na poziomie 2,2%, jako jego wartość środkową (medianę), bazującą na długoterminowej analizie rocznego tempa zmian PKB państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 2008–2018.

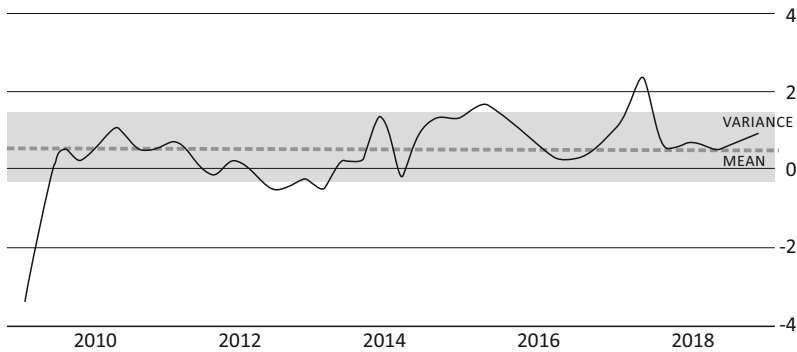
Rys. 1. Tempo wzrostu realnego PKB Polski w latach 2008–2018

Fig. 1. Real GDP growth rate in Poland in 2008–2018

Źródło: www.tradingeconomics.com (dostęp 30.03.2019).

Gospodarka Polski w początkowym okresie analizy odnotowała rekordowy spadek aktywności gospodarczej (rysunek 1). W roku 2013 tempo wzrostu PKB wyniosło tylko 1,4%, przy 1,6% w roku poprzednim i 3,3% w okresie następnym. Mediana w analizowanym okresie wyniosła 3,2%, zdecydowanie powyżej progu krytycznego.

²² https://www.ms.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europa/grupa_wyszehradzka (dostęp: 30.03.2019).

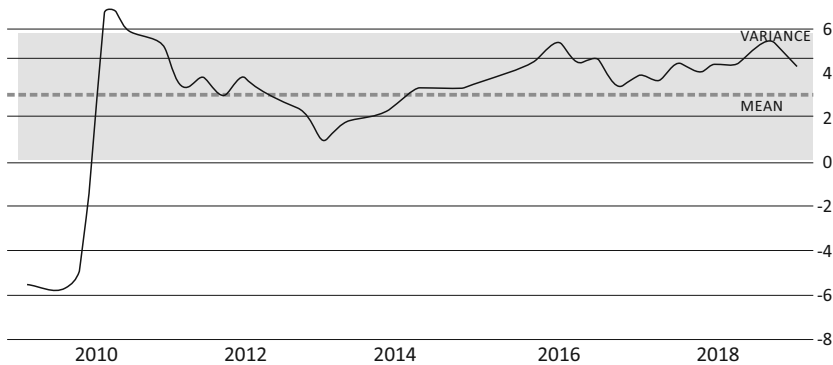

Rys. 2. Tempo wzrostu realnego PKB Czech w latach 2008–2018

Fig. 2. Real GDP growth rate in the Czech Republic in 2008–2018

Źródło: www.tradingeconomics.com (dostęp: 30.03.2019).

Gospodarka Czech swą najwyższą aktywność osiągnęła w 2015 i 2017 roku (rysunek 2). Rok 2009 to najniższe tempo wzrostu PKB tej gospodarki wynoszące – 5,6%, natomiast w 2017 odnotowano najwyższe tempo na poziomie 7,2%. Mediana w analizowanym okresie wyniosła 0,6%, zdecydowanie poniżej progu krytycznego.

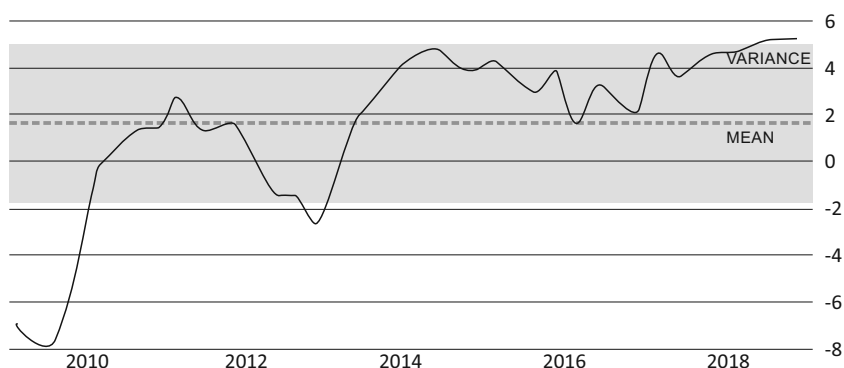

Rys.3. Tempo wzrostu realnego PKB Słowacji w latach 2008–2018

Fig. 3. Real GDP growth rate in Slovakia in 2008–2018

Źródło: www.tradingeconomics.com (dostęp: 30.03.2019).

Gospodarka Słowacji, podobnie jak pozostałe kraje V4, największy spadek tempa wzrostu PKB odnotowała w 2009 r. (-6,0%), natomiast największe tempo tego wskaźnika przypadło na rok 2011. Mediana w analizowanym okresie wyniosła na poziomie progu krytycznego 2,2%.

Rys. 4. Tempo wzrostu realnego PKB Węgier w latach 2008–2018

Fig. 4. Real GDP growth rate in Hungary in 2008–2018

Źródło: www.tradingeconomics.com (dostęp: 30.03.2019).

Gospodarka Węgier charakteryzuje się dwoma znaczącymi spadkami tempa PKB, w roku 2009 na poziomie – 6,6% oraz w 2012 roku – 1,6%. Największą dynamikę aktywności gospodarczej odnotowano w roku 2018 na poziomie 5,0%. Mediana w analizowanym okresie wyniosła 1,8%, czyli poniżej prognozy krytycznego.

Kolejnym wskaźnikiem pozwalającym określić poziom bezpieczeństwa ekonomicznego badanych krajów jest rating. Dla potrzeb niniejszego artykułu za poziom świadczący o niewystępowaniu zagrożenia w tym obszarze jest ocena nie niższa niż średni poziom wiarygodności, tj. Baa1, Baa2, Baa3; BBB+, BBB lub BB-. Oceny ratingową krajów Grupy Wyszehradzkiej prezentuje poniższa tabela.

Tabela 1

**Ocena ratingowa krajów Grupy Wyszehradzkiej
(stan na dzień 12 października 2018 r.)**

Table 1

Rating of the Visegrad Group countries (as at October 12, 2018)

Kraj	Ocena ratingowa krajów Grupy Wyszehradzkiej (stan na dzień 12.10.2018 r.)			
	Standards & Poors	Perspektywy	Moody's	Perspektywy
Polska	A-	A2	A-	A
Czechy	AA-	A1	AA-	brak danych
Słowacja	A+	A2	A+	A
Węgry	BBB	Baa3	BBB	brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.tradingeconomics.com (dostęp: 30.03.2019).

Trzecią część analizy stanowi odniesienie do wskaźnika będącego stosunkiem długu publicznego do PKB. W wielu gospodarkach stosuje się procedury ostrożnościowe i sankcyjne. W Polsce minister finansów sprawuje kontrolę nad sektorem finansów publicznych w zakresie przestrzegania zasady stanowiącej, że państwowy dług

publiczny nie może przekroczyć 60% wartości rocznego PKB. Art. 216 ust. 5 Konstytucji RP mówi o tym, iż nie wolno zaciągać pożyczek lub udzielać gwarancji i poręczeń finansowych, w następstwie których państwowy dług publiczny przekroczy 3/5 wartości rocznego PKB²³. Natomiast art. 126 ust. 1, 2 Traktatu o funkcjonowaniu UE (TFUE) stanowi, iż państwa członkowskie UE unikają nadmiernego deficytu budżetowego, a Komisja nadzoruje rozwój sytuacji budżetowej i wysokość długu publicznego. Wartości odniesienia określone w artykule 126 ust. 2 Traktatu są następujące:

- 3% dla stosunku planowanego lub rzeczywistego deficytu publicznego do PKB wyrażonego w cenach rynkowych;
- 60% dla stosunku zadłużenia publicznego do PKB wyrażonego w cenach rynkowych²⁴.

Dla potrzeb niniejszego artykułu przyjęto założenie, które pozwoli na stwierdzenie, iż uzyskany stosunek długu publicznego do PKB wśród krajów Grupy Wyszehradzkiej mniejszy niż 60% świadczy o odpowiednim poziomie bezpieczeństwa ekonomicznego. Odpowiednie wielkości w odniesieniu do badanych krajów prezentuje poniższa tabela.

**Dług publiczny do PKB w krajach Grupy Wyszehradzkiej
w latach 2009–2017**

Tabela 2

Public debt to GDP in the Visegrad Group countries in 2009–2017

Table 2

Kraj	Dług publiczny do PKB w krajach Grupy Wyszehradzkiej w latach 2009–2017 (w %)								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Polska	49,4	53,1	54,1	53,7	55,7	50,3	51,1	54,2	50,6
Czechy	34,1	38,2	39,8	44,5	44,9	42,2	40,0	36,8	34,6
Słowacja	36,3	41,2	43,7	52,2	54,7	53,5	52,3	51,8	50,9
Węgry	77,8	80,5	80,7	78,2	76,6	76,6	76,7	76,0	73,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.tradingeconomics.com (dostęp: 30.03.2019).

Wszystkie kraje poddane badaniu odnotowały wzrost wskaźnika PKB, wychodząc z kryzysu, jaki miał miejsce w latach 2008–2009. Z danych makroekonomicznych prezentowanych przez Eurostat oraz NBP wynika, że w 2014 roku nastąpiło ożywienie gospodarcze w krajach członkowskich Grupy Wyszehradzkiej. Krajami o największej dynamice wzrostu były Czechy, Polska i Słowacja. Najmniejszą dynamikę odnotowano na Węgrzech. Kolejne okresy analizy wskazywały na ożywienie gospodarcze w większości krajów w 2017 roku w stosunku do roku 2015. Słowacja

²³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

²⁴ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. UE nr C 115 z 09.05.2008 r.).

jako jedyny kraj charakteryzowała się w tym przedziale czasowym spadkiem aktywności gospodarczej do poziomu 3,4% w 2017 r. w stosunku do 3,8% w roku 2015. Natomiast na Węgrzech możliwe jest spowolnienie dynamiki wzrostu gospodarczego w kolejnych latach w wyniku zmniejszenia się popytu krajowego. Z danych Eurostatu również wynika, że pomimo zewnętrznych przeciwności, w tym słabnącej dynamiki wzrostu na świecie, realny wzrost PKB w ostatnich latach badanego okresu miał duże znaczenie dla krajów V4, co będzie miało przełożenie w silnej gospodarce, stałym popycie krajowym, poprawie sytuacji na rynku i wzroście realnych wydatków na poziom bezpieczeństwa tych państw. Według prognoz głównym czynnikiem wzrostu w regionie Europy Środkowo-Wschodniej w kolejnym roku pozostanie popyt krajowy. Będzie to możliwe dzięki dalszemu ograniczaniu stopy bezrobocia, wzrostowi konkurencyjności cenowej krajów analizowanego regionu oraz rosnącej liczbie zatrudnionych osób²⁵.

W celu określenia poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego państw Grupy Wyszehradzkiej, przy uwzględnieniu postawionych założeń, zestawiono tempo wzrostu realnego PKB w latach 2008–2017, co prezentuje tabela 3.

Tabela 3

**Tempo wzrostu realnego PKB w państwach grupy V4
w latach 2008–2017**

Table 3

Real GDP growth rate in the V4 countries in 2008–2017

Kraj	Tempo wzrostu realnego PKB w latach 2008–2017									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Polska	4,2	2,8	3,6	5,0	1,6	1,4	3,3	3,8	2,7	4,6
Czechy	2,7	-4,8	2,3	2,0	-0,8	-0,5	2,7	4,5	2,4	4,5
Słowacja	5,6	-5,4	5,0	2,8	1,7	1,5	2,6	3,8	3,3	3,4
Węgry	0,9	-6,6	0,7	1,7	-1,6	2,1	4,0	3,1	2,0	3,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.ec.europa.eu (dostęp: 21.03.2019).

Przyjmując założenie, iż o poziomie bezpieczeństwa ekonomicznego badanych państw będą świadczyły zmiany w kształtowaniu się rocznego PKB, można stwierdzić, że jego poziom jest zróżnicowany. Jednak we wszystkich krajach zaobserwowano poprawę jego poziomu – w roku 2017 we wszystkich krajach wskaźnik tempa wzrostu PKB jest wyższy od założonego prognozy krytycznego na poziomie 2,2%. Lata 2014–2016 to także okres poprawy poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego analizowanych państw, z wyjątkiem Węgier w 2016 roku. Natomiast okres 2008–2013 to czas, w którym poziom bezpieczeństwa ekonomicznego państw V4 jest zróżnicowany i nie ma przesłanek, aby stwierdzić, iż uległ poprawie. Najlepsze lata w kontekście analizowanego problemu to 2008 i 2011, dla których też tempo wzrostu PKB było

²⁵ Szerzej: www.proseedmag.pl/gospodarka; www.nbp.pl; www.ec.europa.eu/eurostat.

najwyższe. W 2008 roku Węgry nie osiągnęły progu krytycznego (spadek bezpieczeństwa ekonomicznego). Kolejny rok to okres, w którym wszystkie państwa (z wyjątkiem Polski) nie odnotowały poprawy. Wynikało to z ogólnej recesji gospodarczej, którą odnotowano w regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Uwzględniając liczbę lat, dla których nie osiągnięto założonego progu krytycznego na poziomie 2,2%, można stwierdzić, iż najwyższym poziomem bezpieczeństwa ekonomicznego charakteryzuje się gospodarka Polski (2 okresy – lata 2012–2013), następnie Słowacja (3 okresy), Czechy (4 lata) oraz Węgry (aż 7 lat). Oprócz tempa wzrostu rocznego PKB, analizie poddano rating badanych krajów V4. Dla wszystkich państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej wskazano na ocenę nie niższą niż średni poziom wiarygodności, tj. na poziomie Baa1, Baa2, Baa3; BBB+, BBB lub BB-. Najniższą oceną ratingową charakteryzuje się gospodarka Węgier – na poziomie BBB. Stąd analiza w tym zakresie pozwala na wyciągnięcie wniosku, iż w badanych krajach nie ma przesłanek o wystąpieniu zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego. Natomiast na podstawie analizy z wykorzystaniem relacji długu publicznego do PKB należy stwierdzić, iż jedynie gospodarka Węgier nie osiągnęła w badanym okresie założonego poziomu 60 % dla stosunku zadłużenia publicznego do PKB wyrażonego w cenach rynkowych. W analizowanym okresie jego poziom kształtował się w przedziale 73,6%–80,7%, co znacznie przekracza przyjęte kryterium i świadczy o występującym zagrożeniu bezpieczeństwa ekonomicznego i niespełnianiu unijnych procedur.

Podsumowanie

Istotną kwestią w kształtowaniu odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego państw jest utrzymanie odpowiedniego tempa przyrostu PKB i jego struktury tworzenia, oceny ratingowej czy relacji długu publicznego do PKB. W tym aspekcie konstytutywny wpływ będzie miała współpraca państw, w tym też w ramach Grupy Wyszehradzkiej, w celu rozwoju pokojowych i przyjaznych stosunków międzynarodowych oraz dbania o zachowanie własnego bezpieczeństwa oraz innych członków. Dokonana analiza bezpieczeństwa ekonomicznego Polski, Czech, Słowacji oraz Węgier pozwala na konkluzję, iż w krajach tych, z wyjątkiem Węgier, występuje odpowiedni poziom tego rodzaju bezpieczeństwa, a w celu jego utrzymania najbardziej odpowiednią strategią wydaje się ta, która zmierza do powiększania własnego potencjału gospodarczego państw. Pozwoli ona na stworzenie stabilnych fundamentów bezpieczeństwa w odniesieniu do jego różnych obszarów.

Bibliografia

- De Souza P., *Economic Strategy and National Security*, Boulder 2000.
- Dziawgo D., *Credit-rating. Ryzyko i obligacje na międzynarodowym rynku finansowym*, Warszawa 1998.
- Dziekański P., *Bezpieczeństwo ekonomiczne wyzwaniem współczesnego regionu – próba oceny syntetycznej*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje*, Rocznik 2014, t. 16.
- Janc J., Krymarys-Balcerzak A., *Funkcjonowanie współczesnego banku*, Poznań 2004.
- Korzeb Z., Kulpaka P., Niedziółka P., *Deoligopolizacja rynku agencji ratingowych oraz inne inicjatywy na rzecz poprawy jakości ratingów zewnętrznych w kontekście oddziaływania agencji ratingowych na stabilność finansową*, Narodowy Bank Polski, Materiały i Studia nr 333, Warszawa 2019.
- Książopolski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, [w:] *Ekonomika bezpieczeństwa państwa w zarysie*, J. Płaczek (red. nauk.), Warszawa 2014.
- Książopolski K.M., *Ekonomiczne zagrożenie bezpieczeństwa państwa: metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004.
- Perczyński M., *Globalne uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego*, Warszawa 1985.
- Pokruszyński W., *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, Kraków 2017.
- Poniatowicz M., *Rating jako ocena wiarygodności kredytowej jednostki samorządu terytorialnego*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2000, nr 4.
- Raczkowski K., *Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI w.*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, K. Raczkowski (red.), Warszawa 2012.
- Raczkowski K., *Bezpieczeństwo finansowe*, [w:] *Ekonomika bezpieczeństwa państwa w zarysie*, J. Płaczek (red.), Warszawa 2014.
- Urbanek A., *Państwo jako podmiot bezpieczeństwa narodowego – ujęcie dziedzinowe*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, A. Urbanek (red.), Słupsk 2013.
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. UE nr C 115 z 9.05.2008 r.).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 października 2000 r. o sposobie obliczania wartości rocznego produktu krajowego brutto (Dz.U. 2000, poz. 1188 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. 2009 Nr 157, poz. 1240 z późn. zm.).
- Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, Bezpieczeństwo Narodowe, www.bbn.gov.pl/download/1/7803/Bezpieczenstwo_istota_podstawowe_kategorie_i_historyczna_ewolucja.pdf (dostęp 03.04.2019).
- <http://www.dlugubliczny.org.pl> (dostęp: 01.04.2019).
- www.tradingeconomics.com (dostęp: 30.03.2019).
- https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/europa/grupa_wyszehradzka (dostęp: 30.03.2019).
- www.proseedmag.pl/gospodarka (dostęp: 30.03.2019).
- www.nbp.pl (dostęp: 30.03.2019).
- www.ec.europa.eu/eurostat (dostęp: 30.03.2019).

Summary

Economic security is an important element of the functioning of national economies, including the countries of the Visegrad Group. By perceiving economic security as a balance of the developmental needs of these countries, we can identify several areas of activity of its quantifiers, which may include development, infrastructure and possibilities of balance and needs. To determine the levels of these quantifiers, we must use a carefully selected set of measurements. One of these is gross domestic product (GDP), the rating and the ratio of public debt to GDP. The purpose of this article is to attempt to indicate the level of economic security of the Visegrad Group countries. The proposed measures do not provide grounds for expressing value judgments in the context of the broadly understood level of economic security, but constitute their necessary component and the basis for further analysis and evaluation.

Oryginalna praca badawcza

DOI: 10.34858/SNB.1.2019.003

Hanna Sommer

Politechnika Rzeszowska
ORCID: 0000-0001-7208-7641
hansom@prz.edu.pl

Grzegorz Zakrzewski

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa
w Gdańsku z siedzibą w Poznaniu
ORCID: 0000-0002-0945-5322
grzegorz.zakrzewski@wsb.net.pl

PRÓBA ZBADANIA REAKCJI OBYWATELI NA WZMOŻONE TRANSPORTY WOJSKOWE

AN ATTEMPT TO ANALYSE THE CITIZENS' REACTION TO INTENSIFIED MILITARY TRANSPORTS

Zarys treści: W artykule przedstawiono reakcję obywateli na wzmożone transporty wojskowe. Wynikiem analizy autorów jest opisanie prawdopodobnych zachowań badanej populacji, która uczestniczy w procesie obserwacji przemieszczania się ludzi i ładunków o przeznaczeniu militarnym. Artykuł składa się ze wstępu, trzech części i wniosków końcowych. We wprowadzeniu został przedstawiony podział środowiska naturalnego jako miejsca przemieszczania się sił i środków. W następnej części zebrano podstawowe informacje dotyczące mobilności wojskowej. Autorzy zdają sobie sprawę, że nie zaspokoi to ciekawości wszystkich, ale w stopniu zrozumiałym wprowadzi do następnej części artykułu. Są tu przedstawione wiadomości potrzebne do prowadzenia dalszych rozważań. Całość kończą wnioski, będące wynikiem badań empirycznych, które pozwalają w dużym stopniu przewidzieć prognozowane zachowania.

Słowa kluczowe: transport wojskowy, państwo tranzytowe, reakcja obywateli.

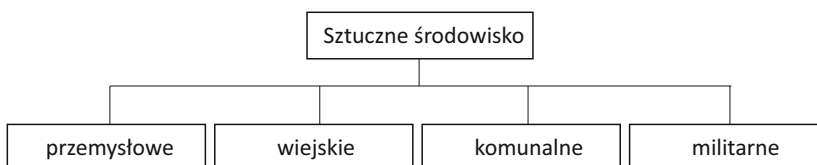
Key words: military transport, transit state, citizens' reaction.

Wstęp

Człowiek jako najwyższy drapieżca w drabinie troficznej dostał od matki natury umiejętność walki. Ta umiejętność użycia siły nie zawsze idzie w kierunku zabezpieczenia swoich potrzeb biologiczno-bytowych. Człowiek powinien zdawać sobie z tego sprawę. Być zobowiązanym rozsądnie korzystać z ziemskich zasobów, nie wykorzystywać ich destrukcyjnie i jednocześnie dążyć do zrównoważonego rozwoju

środowiska naturalnego. Tymczasem człowiek tworzył, doskonalił przez wieki sztukę i technologię wojenną w celu uzyskania korzyści, jakie wypracował lub posiada w zasobach naturalnych swojego terytorium drugi człowiek. Patrząc na rozwój ludzkości pod kątem konfliktów cywilizacyjnych, można stwierdzić, że człowiek swoje pierwsze konflikty prowadził w swoim naturalnym środowisku. Z czasem przenośli je do utecniczzonego sztucznego środowiska. H. Sommer i G. Zakrzewski zaproponowali następujący podział sztucznego środowiska (rys. 1).

Cztery typy „sztucznego środowiska”

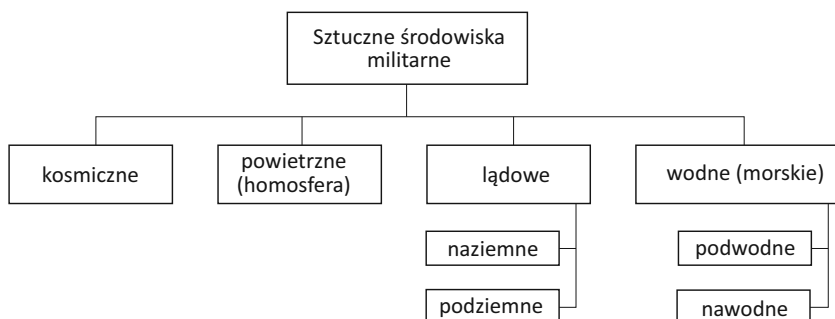
Rys. 1. Cztery typy „sztucznego środowiska”

Fig. 1. Four types of „artificial environment”

Źródło: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Określenie poziomu świadomości korzystania z wybranych składowych sztucznego środowiska militarnego*, MMR, vol. XXIV, 24(4/2017), Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2017, s. 122.

W dalszej kolejności podzielili środowisko militarne, w którym stacjonują siły i środki państwa resortów siłowych (rys. 2).

Podział sztucznego środowiska militarnego

Rys. 2. Podział sztucznego środowiska militarnego

Fig. 2. Classification of artificial military environment

Źródło: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Określenie poziomu świadomości korzystania z wybranych składowych sztucznego środowiska militarnego*, MMR, vol. XXIV, 24(4/2017), Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2017, s. 123.

W tak zdefiniowanym środowisku będą prowadzone potencjalne konflikty lokalne i wojny regionalne.

Mobilność wojskowa na terenie krajów unii europejskiej

Komisja Europejska 28 marca 2018 r. w Brukseli wydała komunikat prasowy: „Plan działania w sprawie mobilności wojskowej: UE czyni kroki na rzecz Europejskiej Unii Obrony”, który zakłada: ułatwienie przemieszczania oddziałów i zasobów wojskowych ma podstawowe znaczenie dla bezpieczeństwa obywateli europejskich i dla wzmocnienia skuteczności, elastyczności i ścisłej współpracy w ramach Unii, co stwierdzono we wspólnym komunikacie w sprawie poprawy mobilności wojskowej w UE z listopada 2017 r. i do czego wezwano w globalnej strategii UE na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. W przedstawionym planie działania wskazano szereg środków operacyjnych, mających służyć usunięciu fizycznych, proceduralnych lub regulacyjnych barier utrudniających mobilność wojskową. Ścisła współpraca z państwami członkowskimi UE i ze wszystkimi stosownymi podmiotami będzie stanowił kluczowy element realizacji tego planu działania.

Przedstawiony dokument proponuje konkretne działania w następujących obszarach:

- **wymogi wojskowe:** stanowią one punkt wyjścia dla skutecznego i skoordynowanego podejścia do mobilności wojskowej w całej UE. Europejska Służba Działań Zewnętrznych (ESDZ) i Sztab Wojskowy Unii Europejskiej opracują wymogi wojskowe odzwierciedlające potrzeby UE i jej państw członkowskich, w tym infrastrukturę potrzebną do celów mobilności wojskowej. Wzywa się Radę, by do połowy 2018 r. rozpatrzyła i zatwierdziła te wymogi wojskowe;
- **infrastruktura transportowa:** polityka i inwestycje w zakresie infrastruktury stwarzają możliwości uzyskania większej synergii potrzeb cywilnych i wojskowych. Do 2019 r. Komisja określi, które części transeuropejskiej sieci transportowej nadają się do celów transportu wojskowego, oraz wskaże niezbędne modernizacje istniejącej infrastruktury (dotyczące np. wysokości i nośności mostów). Zostanie sporządzona priorytetowa lista projektów. Komisja uwzględni w następnych wieloletnich ramach finansowych ewentualne dodatkowe wsparcie finansowe na rzecz tych projektów;
- **kwestie regulacyjne i proceduralne:** komisja zbada możliwości usprawnienia i uproszczenia formalności celnych dotyczących operacji wojskowych oraz oceni potrzebę dostosowania przepisów odnoszących się do transportu towarów niebezpiecznych w obszarze wojskowości. Jednocześnie Europejska Agencja Obrony będzie wspierać państwa członkowskie w opracowywaniu rozwiązań dotyczących zezwoleń na przemieszczenia transgraniczne¹.

Ułatwienie przemieszczania się sił i środków wojskowych ma priorytetowe znaczenie dla bezpieczeństwa obywateli europejskich. Plan ma służyć usunięciu fizycznych, proceduralnych lub regulacyjnych barier utrudniających mobilność wojskową.

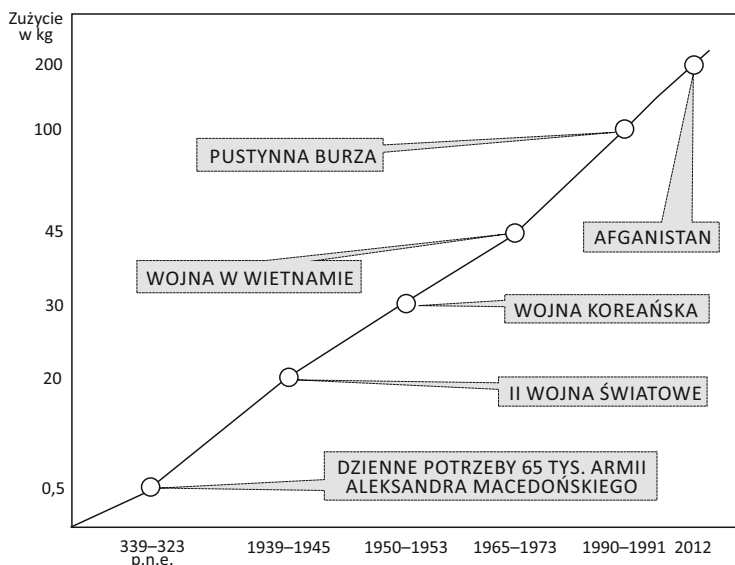
¹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-2521_pl.htm (dostęp: 22.05.2018).

Zabezpieczenie logistyczne kampanii wojennych

Literatura przedmiotu opisująca genezę, cele i zadania logistyki, nie tylko wojskowej, jest niezwykle bogata. Rozważania o jej roli i znaczeniu zostawiamy specjalistom z tej interdyscyplinarnej dziedziny, naukowcom, również tym w mundurach. Tomasz Wiewiór pisze: „Rola logistyki Sił Zbrojnych RP podporządkowana jest misji i zadaniom Sił Zbrojnych RP w obszarze utrzymania bezpieczeństwa i integralności terytorialnej kraju, realizacji zobowiązań sojuszniczych UE i NATO, jak również utrzymania pokoju i stabilizacji międzynarodowej oraz wsparcia bezpieczeństwa wewnętrznego i pomocy społeczeństwu². W takich okolicznościach wyzwaniem w procesie zabezpieczenia logistycznego staje się także organizacja wsparcia i zabezpieczenia zadań stojących przed wojskami wydzielanymi z SZ RP do struktur NATO, ONZ i UE³”.

Na potrzeby niniejszego artykułu zaprezentowano na wykresie 1 dobowe zużycie środków materiałowych do prowadzenia kampanii wojennej na przestrzeni wieków.

Tendencje w zakresie wielkość dobowego zużycia środków bojowych i materiałowych przypadających na jednego walczącego żołnierza w różnych okresach historycznych

Rys. 3. Tendencje w zakresie wielkość dobowego zużycia środków bojowych i materiałowych przypadających na jednego walczącego żołnierza w różnych okresach historycznych

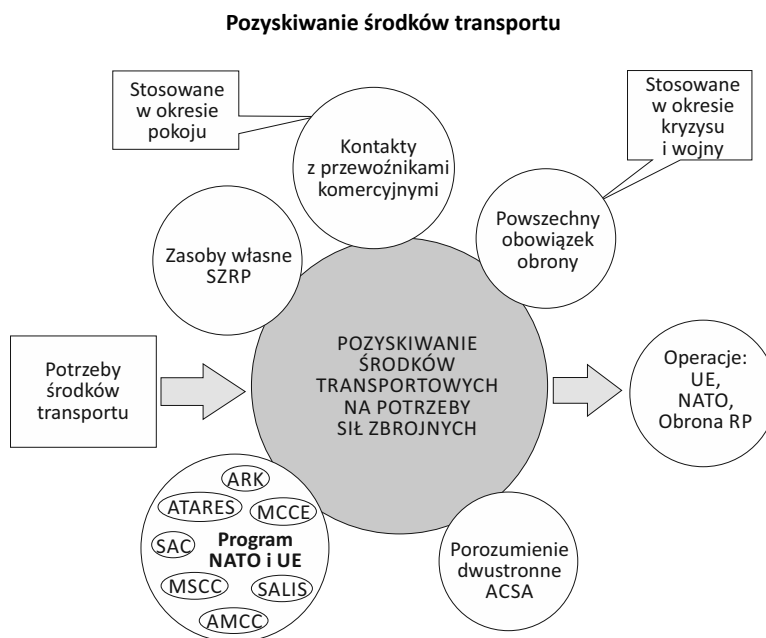
Fig. 3. Trends in the size of the daily use of munitions and material resources per one fighting soldier in different historical periods

Źródło: W. Biernikowicz, *Wpływ outsourcingu na system transportowy Sił Zbrojnych RP*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu (dostęp: 22.05.2018).

² <https://www.czasopismologistyka.pl/artykuly-naukowe/send/345-artykuly-na-plycie-cd-1/8285-wewior-uwarunkowania-wspolczesnej-logistyki-wojskowej> s.932 (dostęp: 24.05.2018).

³ *Ibidem*, s. 931.

Istotnym zagadnieniem w przygotowaniu do prowadzenia operacji logistycznych jest pozyskiwanie środków transportu. Powszechnie przyjęło się przekonanie, że wojsko jest w stanie zabezpieczyć samo swoje potrzeby. Rzeczywistość jest zgoła zupełnie inna, co przedstawiono na rysunku 3.

Rys. 4. Pozyskiwanie środków transportu w czasie pokoju oraz kryzysu i wojny

Fig. 4. Acquisition of means of transport during peace, crisis and war

Źródło: W. Biernikowicz, *Wpływ outsourcingu na system transportowy Sił Zbrojnych RP*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu (dostęp: 22.05.2018).

Na potrzeby nie tylko tego artykułu można postawić tezę: Nie da się „ukryć” na żadnym etapie (oprócz planistycznych) przygotowań do przerwania, jak i samego przerwania. Państwo posiada „szeroko rozumiane zapasy”, ich ilość stanowi tajemnicę, natomiast znany jest zakres terytorialny Oddziałów Terenowych⁴, Adresy Oddziałów Terenowych⁵ i rozmieszczenie Składowic⁶. Specjaliści branżowi potrafią ocenić zapasy z dość dużą dokładnością (np. na podstawie kondycji gospodarki narodowej, produktu krajowego brutto, budżetu państwa itp.), choć nie wypowiadają się zbyt chętnie na ten temat. **Agencja Rezerw Materialowych** utworzona została na podstawie ustawy z dnia 29 października 2010 r. o rezerwach strategicznych⁷. Jest agencją wykonawczą

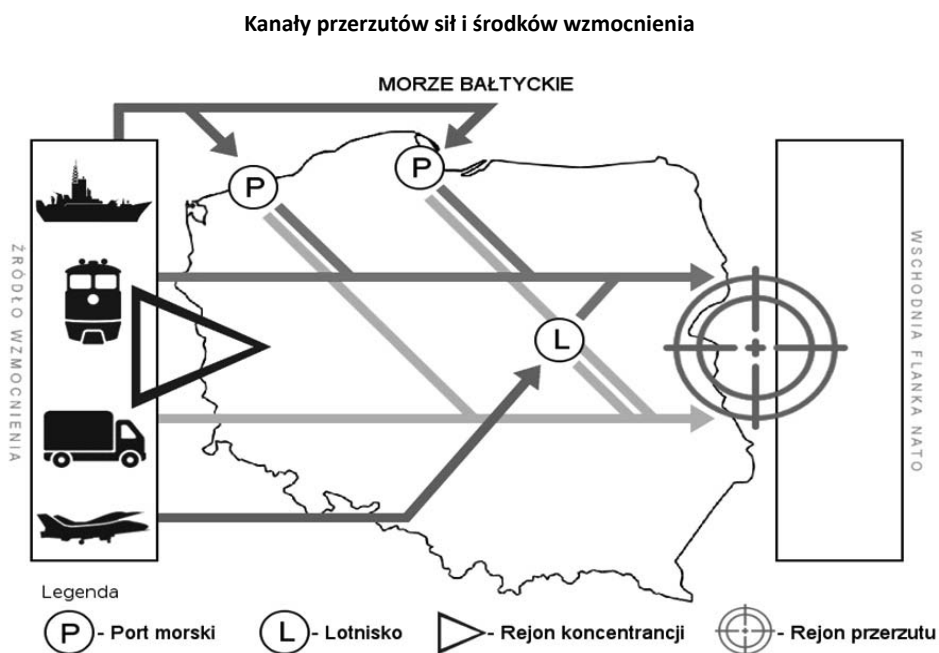
⁴ Zobacz więcej: <https://www.arm.gov.pl/index.php?dz=ot> (dostęp: 28.03.2019).

⁵ Zobacz więcej: <https://www.arm.gov.pl/index.php?doc=604> (dostęp: 28.03.2019).

⁶ Zobacz więcej: <https://www.arm.gov.pl/index.php?dz=skadnice> (dostęp: 28.03.2019).

⁷ <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20102291496/O/D20101496.pdf> (dostęp: 28.03.2019).

w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych⁸, podległą ministrowi właściwemu do spraw energii. Jest sprawą oczywistą, że wszystkie „punkty” przechowywania zapasów, mimo że leżą na uboczu ze zrozumiałych względów, są doskonale skomunikowane z siecią dróg kołowych, żelaznych, śródlądowych dróg wodnych i portami morskimi. Do systemu transportu zaliczamy również rurociągi z produktami ropopochodnymi, gazociągi oraz krajowe sieci energetyczne. Ze względu na to, że w tych systemach trudno jest zauważyć wzmożony przesył, pominięto to zagadnienie (również w badaniach ankietowych).

Rys. 5. Kanały przetrzutów sił i środków wzmocnienia

Fig. 5. Channels of redeployment of forces and reinforcement measures

Źródło: opracowanie własne.

Na rysunku 5 przedstawiono w sposób graficzny prawdopodobną sytuację, jaka może wystąpić w procesie przetrzutu sił wzmocnienia do wschodniej flanki NATO. Należy zdać sobie sprawę, że jest to szkic poglądowy. Dokładne opracowanie i użycie symboli zostawiono specjalistom wojskowym. Jak już wielokrotnie autorzy zastrzegali, na potrzeby artykułu nie wchodzili w specyfikę działań służb mundurowych. Coraz częstszym sposobem na przetrzut techniki wojskowej (jeżeli są takie możliwości) staje się transport morski jako najtańsza jego forma. Ten rodzaj transportu jest najłatwiejszy do zamaskowania. Sam port jest miejscem wygrodzonym,

⁸ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170002077/O/D20172077.pdf> (dostęp: 28.03.2019).

a dokerów⁹ można zobowiązać do zachowania tajemnicy. Na uwagę zasługuje fakt, że na jednostkę pływającą można załadować kilka składów pociągów lub zawartość kilkuset pojazdów kołowych (ciężarówek, lawet itp.). Składy pociągów i transporty kołowe poruszają się po infrastrukturze kolejowo-drogowej, a ta jest położona w bliskim sąsiedztwie siedlisk ludzkich. Ta bliskość ułatwia obserwację.

Analiza przeprowadzonych badań

Celem przeprowadzonych badań była odpowiedź na pytanie: *Jak współcześni młodzi ludzie zareagowaliby na kwestię wzmożonych transportów wojskowych?*

Badania zostały przeprowadzone w maju 2018 roku wśród studentów największej uczelni technicznej Podkarpacia – Politechniki Rzeszowskiej. Próba stanowiła 60 osób. Dobór próby badawczej był doбором celowym. Przebądano studentów PRZ uczących się na kierunkach technicznych studiów stacjonarnych drugiego stopnia. Są to osoby, które posiadają już uporządkowaną wiedzę na temat mechaniki, budowy i eksploatacji różnego typu maszyn, zagadnień z zakresu podstaw nauk o materiałach, mechaniki technicznej, wytrzymałości materiałów oraz eksploatacji technicznej urządzeń transportowych.

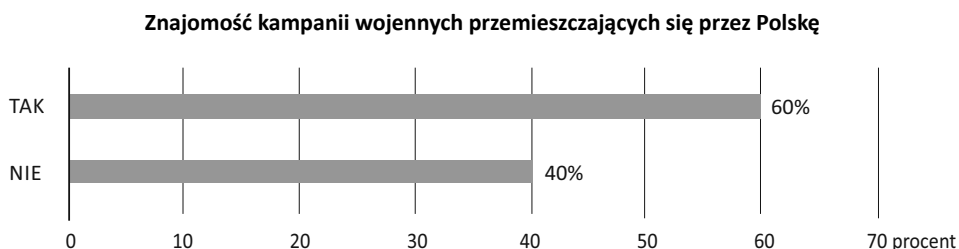
W przeprowadzonych badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, wykorzystując technikę ankietową, zaś narzędziem był kwestionariusz ankiety skategoryzowanej. Pozwala on gromadzić materiał o charakterze ilościowym. Odpowiednio przeprowadzone badania ankietowe zapewniają respondentom anonimowość. Bezosobowy charakter ankiety, odpowiednio zredagowane pytania i ich kolejność nie tylko ułatwiają opracowanie danych, ale również oddziałują na respondentów, aby rzetelnie podejść do badań.

Pierwsze pytanie, które zostało zadane w ankiecie, dotyczyło podstawowej wiedzy badanych na temat kampanii wojennych, które przemieszczały się przez Polskę. Trzeba było je wymienić i podać rok. Stan wiedzy młodego pokolenia Polaków na temat kampanii wojennych jest niski i trudno jest tę sytuację w sposób logiczny skomentować. Jedynie 60% badanych było w stanie wymienić te kampanie. Natomiast tylko nieliczni z nich w wybiórczy sposób potrafili podać rok wymienionych przez siebie kampanii. Osoby, które wykazały się znajomością analizowanego zagadnienia w 80%, skończyły liceum, a tylko 20% z tej grupy respondentów skończyło technikum. Zarówno wśród licealistów, jak i kończących technika zdecydowaną większość stanowili mężczyźni (85%). Jeśli odniesiemy te wyniki do sondażu przeprowadzonego przez TNS Polska w 2014 roku, to na podstawie jego wyników historią interesuje się co trzeci Polak (35%), a tylko 5% badanych potrafiło prawidłowo wskazać daty wydarzeń, o które byli pytani. Zdecydowanie bardziej historią interesują się mężczyźni (45%) niż kobiety (25%)¹⁰. Można powiedzieć, że wyniki badań

⁹ Doker (ang. *docker*) – pracownik portowy wykonujący prace przy przeładunku, transporcie i składowaniu towarów.

¹⁰ <https://historia.org.pl/2014/04/08/35-polakow-interesuje-sie-historia/> (dostęp: 26.05.2018).

przeprowadzonych wśród młodzieży podkarpackiej nie odbiegają od ogólnopolskich. Znajomość tego zagadnienia wśród badanej młodzieży przedstawia wykres 1.

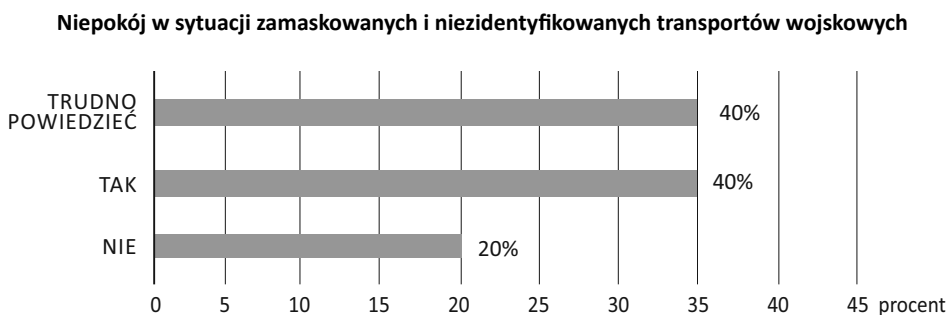

Wykres 1. Znajomość kampanii wojennych przemieszczających się przez Polskę

Chart 1. Knowledge of war campaigns moving through Poland

Źródło: badania własne.

Drugie pytanie dotyczyło emocji, które mogą wystąpić w sytuacji, kiedy widziane są transporty wojskowe z ukrytą zawartością. Czy może to powodować niepokój? Odpowiedzi zostały przedstawione na wykresie 2.

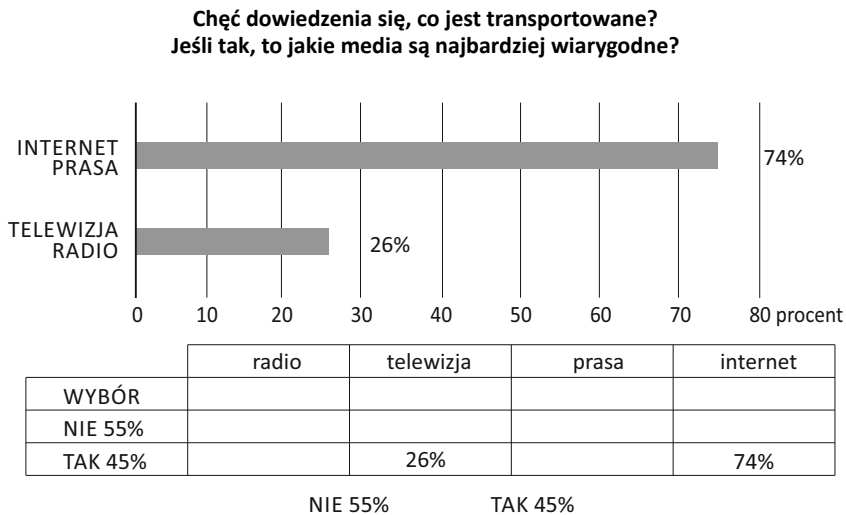
Wykres 2. Niepokój w sytuacji zamaskowanych i niezidentyfikowanych transportów wojskowych

Chart 2. Anxiety during periods of concealed and unidentified military transports

Źródło: badania własne.

W sytuacji obserwowania zamaskowanych i niezidentyfikowanych transportów wojskowych tylko 20% respondentów może czuć niepokój. Natomiast 40% młodych osób, które zostały poddane badaniom, nie będzie odczuwała niepokoju i tyle samo (40%) nie ma na ten temat zdania. Nie potrafi przewidzieć swojej reakcji w analizowanej sytuacji.

W kolejnym pytaniu próbowano się zorientować, czy ankietowani staraliby się dowiedzieć, co kryją obserwowane transporty. Odpowiedzi prezentuje wykres 3.

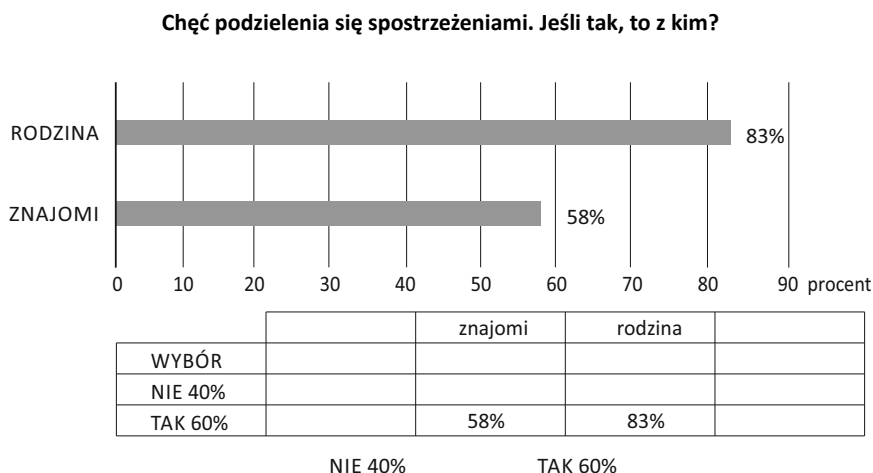
Wykres 3. Chęć dowiedzenia się, co jest transportowane? Jeśli tak, to jakie media są najbardziej wiarygodne?

Chart 3. Wish to find out what is being transported? If so, which media are the most reliable?

Źródło: badania własne.

Na wykresie 3 widać, że aż 55% badanych młodych ludzi nie byłoby zainteresowana zawartością przemieszczających się transportów wojskowych. Pozostała część ankietowanych, czyli 45%, chciałaby się dowiedzieć, co przewożą takie transporty. Wśród tej grupy najbardziej wiarygodnym źródłem przekazu jest Internet (74%) i telewizja (26%). Radio i prasa nie uzyskały żadnych wskazań. To pokazuje, jak ogromną rolę we współczesnym świecie odgrywa Internet wśród młodych osób. Zaskoczeniem może być wynik niezainteresowania się transportem wśród 55% respondentów.

Kolejną kwestią była odpowiedź na pytanie, czy badani podzieliliby się swoimi spostrzeżeniami z najbliższym otoczeniem? Wyniki przedstawia wykres 4.

Wykres 4. Chęć podzielenia się spostrzeżeniami. Jeśli tak, to z kim?

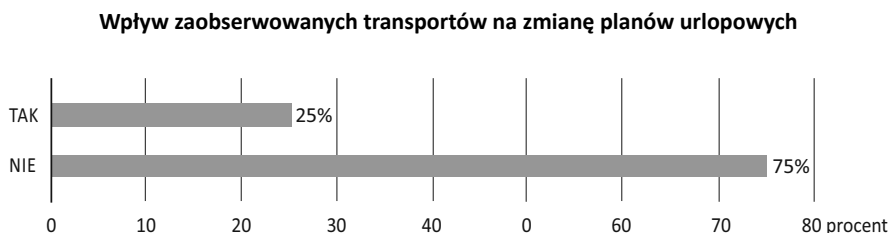
Chart 4. Willingness to share insights. If so, with whom?

Źródło: badania własne.

Wśród badanej młodzieży 60% podzieliłoby się swoimi spostrzeżeniami. Najwięcej wskazań miała rodzina (83%), natomiast ze znajomymi chęć podzielenia się tymi spostrzeżeniami zaznaczyło 58%. Suma procentów w tych wyborach nie jest równa 100%, ponieważ badani mieli więcej niż jeden wybór. Dla 40% respondentów analizowana sytuacja nie wzbudziłaby żadnego zainteresowania. Nie potraktowaliby widoku takich transportów jako coś ważnego, czym trzeba się zainteresować, a tym bardziej na ten temat rozmawiać.

Kolejne pytanie dotyczyło wpływu zaobserwowanej sytuacji na plany urlopowe. Wyniki obrazuje wykres 5.

Dla 75% badanych zaobserwowanie wzmożonych transportów wojskowych nie miałyby żadnego wpływu na zmianę ich planów urlopowych. Natomiast 25% ankietowanych uznało, że taka sytuacja miałaby wpływ na ich plany związane z urlopem. Wyniki te wskazują, że w zdecydowanej większości współczesna młodzież nie obawia się wystąpienia jakiegoś zagrożenia, które wpłynęłoby na zmianę podjętych planów.

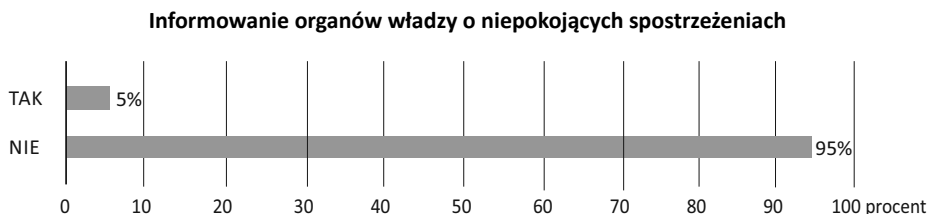

Wykres 5. Wpływ zaobserwowanych transportów na zmianę planów urlopowych

Chart 5. Impact of observed transports on holiday plans

Źródło: badania własne.

Kolejne pytanie w przeprowadzonych badaniach dotyczyło dzielenia się swoimi niepokojącymi spostrzeżeniami z organami władzy państwowej i samorządowej. Wyniki przedstawia wykres 6.

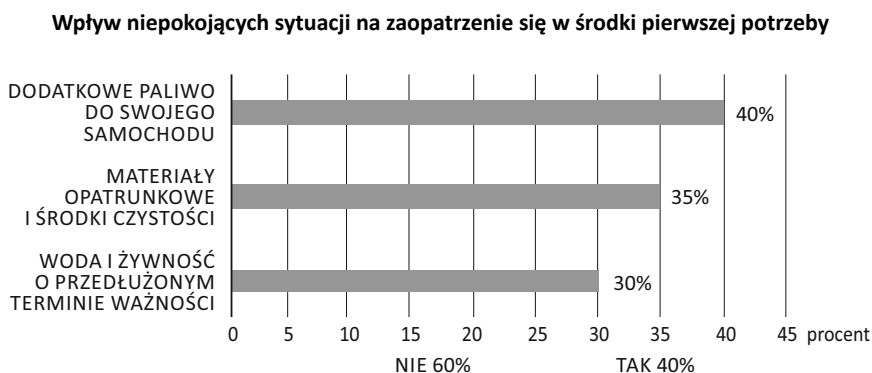

Wykres 6. Informowanie organów władzy o niepokojących spostrzeżeniach
Chart 6. Informing authorities about disturbing observations

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość badanych, aż 95%, nie widzi potrzeby informowania organów władzy państwowej czy samorządowej o swoich niepokojących spostrzeżeniach. Jedynie 5% ankietowanych zaobserwowaną niepokojącą sytuacją podzieliłaby się z władzą samorządową (gmina). Taki wynik badań pokazuje, że współcześni młodzi ludzie czują się w swoim miejscu zamieszkania bezpiecznie i nawet wzmożone transporty wojskowe nie burzą tego komfortu.

Kolejna kwestia w przeprowadzonych badaniach dotyczyła zabezpieczenia się w podstawowe środki żywności i higieny w niepewnej sytuacji. Wyniki obrazuje wykres 7.

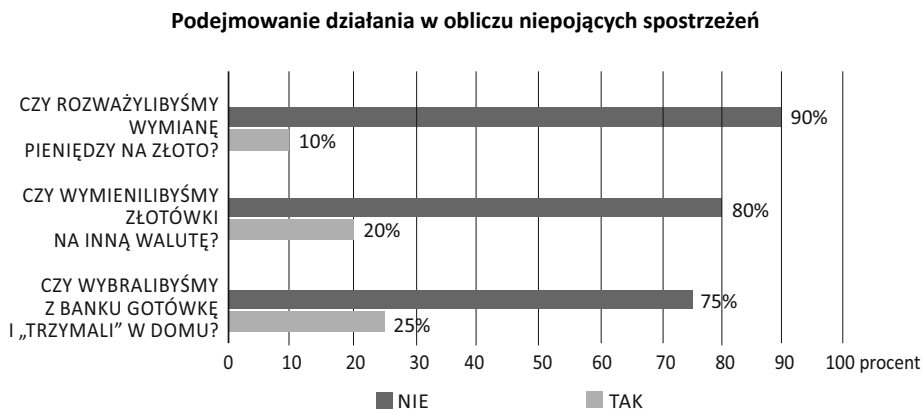
Wykres 7. Wpływ niepokojącej sytuacji na zaopatrzenie się w środki pierwszej potrzeby
Chart 7. Impact of a disturbing situations on the supply of basic necessities

Źródło: badania własne.

Wykres 7 pokazuje, że większość respondentów (60%) nie podjęłaby żadnych działań w celu zakupu dodatkowych środków pierwszej potrzeby. Natomiast 40% badanych wskazało, że rozważyłoby zakup dodatkowej wody, środków żywności

o przedłużonym terminie ważności, materiałów opatrunkowych, środków czystości czy paliwa do swojego samochodu. Suma procentów nie jest równa 100%, ponieważ można było zaznaczyć więcej niż jeden wybór. Te wyniki mogą utwierdzać w przekonaniu, że młodzi ludzie spokojnie podchodzą do ewentualnych zagrożeń wynikających z konfliktów zbrojnych.

Wykres 8 pokazuje działania, które mogłyby być podjęte w obliczu niepokojących spostrzeżeń związanych ze wzmożonymi transportami wojskowymi.

Wykres 8. Podjęwane działania w obliczu niepokojących spostrzeżeń

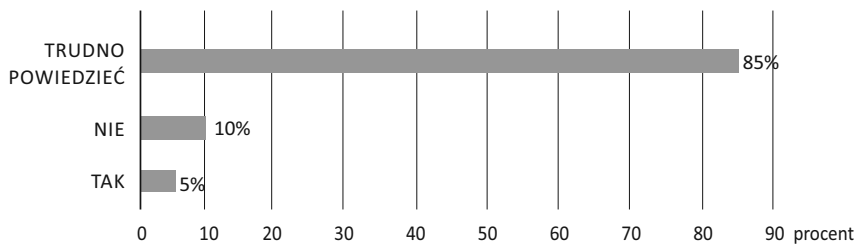
Chart 8. Actions taken in the face of disturbing observations

Źródło: badania własne.

W sytuacji niepokojących obserwacji wzmożonych transportów wojskowych zdecydowana większość ankietowanych nie podejmowałaby takich działań, jak: wybranie z banku gotówki i „trzymanie” jej w domu (75%), (25% tak); wymiany złotówki na inną walutę (80%), (20% tak); wymianę pieniędzy na złoto (90%), (10% tak). Te dane pokazują, że w naszym kraju młodzież czuje się bezpiecznie i niepokojące spostrzeżenia nie mają wpływu na podejmowanie zabezpieczających działań.

Jedno z ostatnich pytań w kwestionariuszu ankiety dotyczyło wpływu wzmożonych transportów wojskowych na ochronę środowiska. Odpowiedzi respondentów obrazuje wykres 9.

Kwestia wpływu transportów wojskowych na ochronę środowiska jest dla ankietowanych trudna do oceny. Aż w 85% nie potrafią zabrać stanowiska. Tylko 5% respondentów uważa, że takie transporty mają wpływ na środowisko, a 10%, że nie. Wyniki odpowiedzi wskazują, że młodzi ludzie mają problem z oceną wpływu transportów wojskowych na środowisko.

Wpływ wzmożonych transportów wojskowych na ochronę środowiska

Wykres 9. Wpływ wzmożonych transportów wojskowych na ochronę środowiska

Chart 9. Actions taken in the face of disturbing observations

Źródło: badania własne.

W kontekście prowadzonych badań można wspomnieć o sytuacji, którą obserwowali Polacy w 2016 roku. Końcem maja na niebie można było zauważyć wzmożony ruch wojskowych helikopterów, które prezentowały się szczególnie głośno i efektownie. Wśród mieszkańców Podkarpacie pojawiły się pytania związane z taką aktywnością. Czy mamy powody do niepokoju? A może rozpoczął się czas zbrojeń? Na nurtujące internautów pytania odpowiedziało Ministerstwo Obrony Narodowej, iż aktywność ta ma związek z przygotowaniem wojska do ćwiczeń pod kryptonimem „ANAKONDA 16”, prowadzonych w całym kraju. Brali w nich udział żołnierze z Polski i z zagranicy, w sumie aż około 31 tysięcy osób. Ćwiczenia były prowadzone na lądzie, na wodzie i w powietrzu.

To pokazuje w praktyce, że obywatele interesują się tym, co dzieje się wokół nich. Chcą uzyskać na ten temat informacje i upewnić się, że nic im nie grozi. W tym przypadku pytania i spekulacje na ten temat rozgorzały w Internecie. Było to podstawowe źródło informacji poza krótkimi komunikatami, które pojawiły się telewizyjnych aktualnościach.

Fotografia 1. Wojskowe helikoptery na podkarpackim niebie

Photo 1. Military helicopters in the Podkarpackie sky

Źródło: <http://lesko24.pl/wojskowe-helikoptery-na-naszym-niebie-czas-zbrojen-film-zdjecia.html> (dostęp: 26.05.2018).

Wnioski

Reasumując wyniki przeprowadzonych badań ankietowych, należy podkreślić, że:

- stan wiedzy młodego pokolenia Polaków na temat kampanii wojennych przemieszczających się przez Polskę jest bardzo niski. Niewiele ponad połowa respondentów umiała je wymienić, a tylko nieliczni potrafili podać rok wymienionych przez siebie kampanii. Zdecydowana większość, która wykazała się znajomością badanego zagadnienia, ukończyła liceum i byli to w większości mężczyźni;
- w sytuacji zamaskowanych i niezidentyfikowanych transportów wojskowych około 40% nie odczuwałoby żadnego niepokoju. Tyle samo procent nie potrafi przewidzieć swojej reakcji i dlatego nie wyraziło swojego zdania na ten temat;
- ponad połowa ankietowanych nie byłaby zainteresowana zamaskowanymi transportami wojskowymi. Pozostali chcieliby się dowiedzieć, co zawierają te transporty. Informacji na ten temat szukaliby w zdecydowanej większości w Internecie, który uważają za najbardziej wiarygodne źródło informacji, oraz w przekazach telewizyjnych. Te wyniki pokazują ogromną rolę Internetu we współczesnym świecie;
- ponad połowa młodych ludzi chętnie dzieliłaby się swoimi spostrzeżeniami w analizowanej kwestii, przede wszystkim z rodziną oraz znajomymi. Pozostali badani (ok. 40%) nie zainteresowałiby się takimi transportami i nie widzi potrzeby, aby o tym z kimś rozmawiać;
- dla zdecydowanej większości respondentów wzmoczone transporty wojskowe nie wpłynęłyby na plany urlopowe. To pokazuje, że współczesna młodzież nie ma obaw przed wystąpieniem ewentualnych zagrożeń związanych z badaną kwestią;
- prawie cała populacja badanych nie widzi potrzeby informowania o swoich spostrzeżeniach organów władzy państwowej czy samorządowej. To pokazuje, że współczesna młodzież czuje się bezpiecznie w swoim miejscu zamieszkania i nawet widok wzmoczonych transportów wojskowych nie może zburzyć tego komfortu;
- ponad połowa badanych nie zdecydowałaby się w obliczu wzmoczonych transportów wojskowych na zakup dodatkowych środków pierwszej potrzeby. Pozostali rozważyliby taki zakup w zakresie wody, żywności o przedłużonym terminie ważności, materiałów opatrunkowych, środków czystości oraz paliwa. To pokazuje, że młodzi ludzie z dystansem podchodzą do ewentualnych konfliktów zbrojnych i zagrożeń z nich wynikających;
- w obliczu wzmoczonych transportów wojskowych zdecydowana większość ankietowanych nie wybierałaby gotówki z banku, nie wymieniałaby złotych na inną walutę ani też na złoto. Na takie decyzje ma niewątpliwie wpływ poczucie bezpieczeństwa;
- zdecydowana większość badanych nie potrafi zająć stanowiska w kwestii wpływu transportów wojskowych na środowisko. Tylko 5% respondentów uważa, że taki wpływ jest, a 10%, że nie.

Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że współcześni młodzi ludzie zamknęli się w swojej rzeczywistości, a wojnę uznają za nieprawdopodobną. Nikt w cywilizowanym świecie nie chce wojny, dlatego też młodzież o niej nie myśli, bo po co? Podjęte w badaniach zagadnienia są trudne do oceny przez osoby, które nie miały do czynienia z rzeczywistością wojny i można sądzić, że ciężko jest ankietowanemu ustosunkować się do nich.

Bibliografia

Biernikowicz W., *Wpływ outsourcingu na system transportowy Sił Zbrojnych RP*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu.

Sommer H., Zakrzewski G., *Określenie poziomu świadomości korzystania z wybranych składowych sztucznego środowiska militarnego*, MMR, vol. XXIV, 24(4/2017), Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2017.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-2521_pl.htm.

<https://historia.org.pl/2014/04/08/35-polakow-interesuje-sie-historia/>.

<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170002077/O/D20172077.pdf>.

<http://lesko24.pl/wojskowe-helikoptery-na-naszym-niebie-czas-zbrojen-film-zdjecia.html>.

<http://mmr.prz.edu.pl/gfx/mmr/files/mmr-2017-04-komplet-03.pdf>.

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20102291496/O/D20101496.pdf>.

<https://www.arm.gov.pl/index.php?dz=ot>.

<https://www.arm.gov.pl/index.php?doc=604>.

<https://www.arm.gov.pl/index.php?dz=skadnice>.

<https://www.czasopismologistyka.pl/artykuly-naukowe/send/345-artykuly-na-plycie-cd-1/8285-wewior-uwarunkowania-wspolczesnej-logistyki-wojskowej>.

Summary

This article attempts to highlight the issues related to the response of citizens to increased military transports. It is difficult to conceal the movement of troops over long distances, both on land, by sea or in the air. Troop movements are visible and arouse the curiosity of observers. Due to the volume of the article, the issues of international law and those being handled by law enforcement representatives are skipped. Regional geography, hydrometeorological conditions as well as broadly understood logistics are treated in a very fragmentary way. Also the railway, road and air infrastructure as well as the organization of traffic, transport, technical characteristics and possibilities of transport have not been mentioned. The focus is on the problem itself and the selected target group has been examined with the help of a questionnaire.

Piotr Krzykowski

Akademia Sztuki Wojennej
Warszawa
ORCID: 0000-0002-6161-1134
p.krzykowski@akademia.mil.pl

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ POD KONIEC DRUGIEJ DEKADY XXI WIEKU

NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF POLAND AT THE END OF THE SECOND DECADE OF THE 21ST CENTURY

Zarys treści: Niniejsza publikacja przedstawia syntetyczne spojrzenie na współczesne aspekty bezpieczeństwa narodowego wskazując, że kwestie społeczne i gospodarcze stanowią istotny jego element. Znaczenie nabierają również sprawy militarne. Polska, jako państwo członkowskie UE i NATO, jest beneficjentem pozytywnych przemian politycznych i gospodarczych w Europie. Dlatego też nasze bezpieczeństwo determinowane jest przez szereg zjawisk, jakie zaistniały w XX i na początku XXI wieku. Autor wskazuje współczesne aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego mające wpływ na bezpieczeństwo narodowe (państwa). Jakie zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa powodować mogą czynniki wpływające na zmiany w postrzeganiu bezpieczeństwa na świecie? Analiza zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego, jak i bezpieczeństwa narodowego RP wskazuje na konieczność zapewnienia zdolności do odparcia wyzwań, które osiągnęły w ciągu ostatnich lat nowy wymiar.

Słowa kluczowe: polityka bezpieczeństwa, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo państwa, wyzwania, szanse, zagrożenia.

Key words: security policy, national security, state security, challenges, opportunities, threats.

Wprowadzenie

Zachodzące procesy we współczesnym otoczeniu Polski, ale i globalnym środowisku bezpieczeństwa, nacechowane są obecnie dużą dynamiką i złożonością. Dzisiaj potencjalne wyzwania, przy braku reakcji, mogą przerodzić się w zagrożenia bezpieczeństwa. Bezpieczeństwa, które „(...) będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państw

i systemów międzynarodowych (...)”¹, stanowiąc „(...) wartość nadrzędną pośród innych celów narodowych”².

Doświadczenia historyczne dowodzą, że geopolityczne położenie Polski między Zachodem a Wschodem Europy było i nadal jest najważniejszym strategicznym czynnikiem wpływającym na kształtowanie się jej tożsamości narodowej i państwowości. Jednocześnie znacząco wpływa na istotę oraz charakter interesów narodowych, jak również cele strategiczne w dziedzinie bezpieczeństwa. To właśnie zmieniające się środowisko bezpieczeństwa, ewolucja zagrożeń, a tym samym wyzwań stanowiły i stanowią obecnie główny czynnik, który powoduje zmianę podejścia do sposobu postrzegania bezpieczeństwa narodowego.

Dlatego za punkt wyjściowy, w celu rozpatrywania bezpieczeństwa narodowego, wielu teoretyków i polityków przyjmuje tezę, że pierwszoplanowym celem państw jest zapewnienie bezpieczeństwa przede wszystkim sobie. Jerzy Stańczyk stwierdza, że „(...) bezpieczeństwo narodowe (...) to pewności fizycznego przetrwania i swobód rozwojowych, (...) cel i naczelnym interesem narodowy (racja stanu) zakładającym zabezpieczenie oraz umacnianie żywotnych wartości (wyrażanych właśnie w postaci obiektywnej pewności przestrzegania i swobód rozwojowych), realizowanych w sferze wewnętrznej i zewnętrznej (...). Innymi słowy, w największym skrócie można stwierdzić, że bezpieczeństwo jest tożsame z pewnością (możliwością) realizacji żywotnych potrzeb i ochrony żywotnych wartości, jak też w szerokim kontekście – obiektywne warunki ich poszanowania z zewnątrz (...)”³.

Bezpieczeństwo stanowi również potrzebę podmiotową, czyli dotyczy różnego rodzaju podmiotów, zarówno jednostek, jak i dużych grup społecznych, w tym instytucji i organizacji reprezentujących jednostkę lub grupy społeczne. Idąc za słowami R. Zięby, w najogólniejszym znaczeniu, bezpieczeństwo można określić jako: „(...) pewność istnienia i przetrwania, posiadania oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń (ich występowania lub wyeliminowania), ale także powstaje wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego”⁴.

Wszystkie te elementy powinny być realizowane w ramach możliwości i uwarunkowań, czyli względnie stałych czynników mających podstawowy lub istotny wpływ na charakter bezpieczeństwa, pozwalających, utrudniających lub uniemożliwiających realizowanie postawionych celów „(...) wynikających z natury świata i życia społecznego, miejsca Polski na Ziemi, historii i tradycji, charakteru współczesnych zagrożeń oraz aktualnego stanu polskiej państwowości, a także stanu organizacji bezpieczeństwa międzynarodowego”⁵. Tak szeroki zasięg postrzegania bezpieczeństwa wynika

¹ R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 50.

² W. Kitler, *Obrona narodowa III RP: pojęcie, organizacja, system*, „Zaszyty Naukowe AON”, Warszawa 2002, s. 43.

³ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996, s. 36.

⁴ R. Zięba, *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, WAiP SA, Warszawa 2008, s. 16.

⁵ J. Marczak, *Bezpieczeństwo narodowe*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategie*, J. Marczak, R. Jakubczak (red.), Warszawa 2011, s. 53.

z potrzeby uniknięcia podstawowego błędu, polegającego na postrzeganiu go poprzez pryzmat „zagrożenia istniejącego na dziś”, które mogłoby wpłynąć na zniekształcenie oceny faktycznego stanu bezpieczeństwa.

Biorąc pod uwagę powyższe, zasadnym wydaje się stwierdzenie, że bezpieczeństwo narodowe to taki rodzaj bezpieczeństwa, którego podmiotem jest naród zorganizowany w państwo⁶. Toteż podstawowym zadaniem i celem warunkującym działania państwa było i jest zapewnienie bezpieczeństwa jego obywateli, obejmujące wydarzenia zachodzące w otoczeniu zewnętrznym, ale i wewnętrznym państwa, a przede wszystkim te z nich, które mogą skutkować zagrożeniem suwerenności państwa, ale też ograniczenia lub utraty warunków do normalnego funkcjonowania społeczeństwa.

Właśnie takie podejście po zmianach strukturalnych i politycznych przyświecało nowemu państwu, jakim stała się Polska, do opracowania nowej koncepcji polityki bezpieczeństwa, dzięki której mogłaby wzmocnić nie tylko swoje bezpieczeństwo i suwerenność polityczną, ale przede wszystkim umocnić swoją pozycję na arenie międzynarodowej i stać się aktywnym uczestnikiem stosunków międzynarodowych i nowego ładu międzynarodowego.

Dlatego też dla wypełnienia misji tworzenia bezpieczeństwa narodowego są niezbędne instytucje i struktury, zwane strukturami realizacyjnymi, oraz wypracowane przez te struktury odpowiednie dokumenty, jasno określające misje, drogi oraz cele do osiągnięcia w dziedzinie bezpieczeństwa. Toteż w znaczeniu strukturalnym czy też systemowym bezpieczeństwo narodowe to całościowe organizowanie i przygotowanie państwa do nieprzerwanego tworzenia bezpieczeństwa pod względem prawnym i politycznym, strategicznym i militarnym oraz cywilnym, dyplomatycznym i edukacyjnym, a także społecznym, kooperatywnym i integracyjnym. Należy zaznaczyć, że pojęcie to odnosi się nie tylko do państw, ale przede wszystkim do aktorów pozapaństwowych⁷.

Zatem dla osiągnięcia bezpieczeństwa narodowego istotne jest współdziałanie struktur państwa w kształtowaniu warunków bezpieczeństwa wewnętrznego, ale i też bezpieczeństwa zewnętrznego (poza własnymi granicami), jak również współpraca pozapaństwowych podmiotów bezpieczeństwa (indywidualny lub zbiorowy), wszystkich stron w odniesieniu do podmiotów istniejących i funkcjonujących celowo i świadomie. Stworzenia odpowiednich strategii, w tym strategii bezpieczeństwa narodowego.

⁶ Wykaz głównych kategorii pojęciowych, *Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa 2013, s. 248.

⁷ J. Zając, R. Zięba, *Opracowanie na temat prognozy (zdefiniowania i gradacji) interesów narodowych i celów strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa w perspektywie 20 lat*, www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=646 (dostęp: 18.05.2018), s. 2.

Polityka bezpieczeństwa państwa

Zdecydowane przewartościowanie znaczeniowe terminu „bezpieczeństwo narodowe”⁸ nastąpiło w końcu XX wieku. Obecnie zachowanie bezpieczeństwa to jedna z najważniejszych idei polityki państwa i stosunków międzynarodowych. Jest najważniejszym celem polityki każdego państwa, a zarazem głównym wyznacznikiem jej efektywności. Bezpieczeństwo narodowe, rozumiane często jako brak poczucia zagrożenia podstawowych dla danego narodu wartości, to główny cel polityki zagranicznej każdego państwa narodowego. Dlatego też osiąga się je przez stworzenie skutecznych mechanizmów kierowania państwem oraz współpracę sił politycznych i grup społecznych, a także skuteczne działania podmiotów tworzących („produkujących”) bezpieczeństwo państwa, uwzględniając podział na bezpieczeństwo wewnętrzne i bezpieczeństwo zewnętrzne⁹. Dlatego można przyjąć, że „zapewnienie bezpieczeństwa narodowego” to system środków o charakterze ekonomicznym, politycznym, prawnym, organizacyjnym i innego charakteru, adekwatnych do zagrożeń żywotnych interesów człowieka, społeczeństwa i państwa, to przyjęcie i realizacja określonej polityki bezpieczeństwa narodowego. W ujęciu organizacyjno-funkcjonalnym oznacza ona systematyczną działalność organów państwowych, instytucji społecznych i poszczególnych obywateli, skierowaną na niezawodną ochronę interesów narodowych kraju przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, jak również efektywne przeciwdziałanie im¹⁰.

Naturalną charakterystyczną cechą polityki bezpieczeństwa zewnętrznego państwa jest podejmowanie przez instytucje państwowe i pozapaństwowe działań, mających na celu eliminowanie występujących w środowisku międzynarodowym danego państwa zagrożeń lub ich niwelowanie. W związku z tym w realizowanej przez państwo polityce bezpieczeństwa ważną rolę odgrywa aspekt subiektywny, przede wszystkim percepcja zagrożeń przez decydentów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, w tym trafne (bądź nie) odczytywanie przez nich zagrożeń dla bezpieczeństwa danego państwa. Prawidłowe postrzeganie zagrożeń, istniejących w otoczeniu jest podstawą do podejmowania skutecznych działań w realizowanej polityce bezpieczeństwa, w tym do stosowania odpowiednich środków zmierzających do ich eliminowania, ograniczania, a także niedopuszczania do powstawania niektórych z nich.

Polityka bezpieczeństwa państwa jest uzależniona od wielu uwarunkowań, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych, pochodzących ze strategicznego środowiska bezpieczeństwa. Ze względu na zróżnicowane uwarunkowania polityki

⁸ Bezpieczeństwo narodowe – jest nie tylko ochroną narodu i terytorium przed fizyczną napaścią, lecz również ochroną – za pomocą różnych środków – żywotnych interesów ekonomicznych i politycznych, których utrata zagroziłaby żywotności i podstawowym wartościom państwa. A. Jordan, W.J. Taylor Jr., *American National Security: Policy and Process*, Baltimore 1981, s. 7.

⁹ Z. Nowakowski, I. Protasowicki, *Bezpieczeństwo polityczne i militarne Polski po 1989 roku*, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów 2008, s. 15–36.

¹⁰ Z. Nowakowski, H. Szafran, R. Szafran, *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski na tle strategii wybranych państw*, RS „Druk” Rzeszów 2008, s. 60.

bezpieczeństwa poszczególnych państw, podyktowane m.in. potencjałem ekonomicznym, technologicznym, militarnym, demograficznym, efektywnością ich dyplomacji oraz stopniem trafności w odczytywaniu potencjalnych zagrożeń, różny jest zakres zapewniania realnego bezpieczeństwa dla danego państwa. Większość uwarunkowań polityki bezpieczeństwa narodowego Polski ma charakter dynamiczny i podlega procesowi zmian, a tym samym zmieniają się także zagrożenia i wyzwania dla bezpieczeństwa państwa. Dlatego cele w polityce bezpieczeństwa narodowego nie są formułowane w sposób niezmienny. Wraz ze zmianą zagrożeń i wyzwań zmianie ulegają również priorytety w polityce bezpieczeństwa narodowego¹¹.

Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa narodowego zdecydowanie różni się od sposobu pojmowania go wcześniej. Dzisiaj bezpieczeństwo obejmuje wydarzenia zachodzące w otoczeniu zewnętrznym, ale i wewnętrznym państwa. Stąd obecnie rozumiane jest nie jako stan, ale proces definiowania interesów narodowych, jak też zapewnienia możliwości ich realizacji¹².

Determinanty bezpieczeństwa przyszłości

Jedną z kluczowych spraw dla funkcjonowania każdego państwa to troska o zapewnienie jego bezpieczeństwa, niezależnie czy jest postrzegane w ujęciu globalnym, regionalnym lub narodowym. Dotyczy to bezpieczeństwa Polski zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym oraz przyszłościowym.

Państwo powinno wychodzić naprzeciw niebezpieczeństwom, które mogą skutkować zagrożeniem jego suwerenności, ale też ograniczenia lub utraty warunków do normalnego funkcjonowania narodu. Te pierwsze mogą wynikać z zastosowania presji politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, jak i militarnej oraz terroryzmu międzynarodowego. Drugie to wynik działania sił natury, katastrof oraz zagrożeń generowanych przez zachowanie człowieka. Obecnie nastąpiło istotne przeniesienie punktu ciężkości w obszarze bezpieczeństwa narodowego, z zagrożeń związanych z wojnami i innymi konfliktami zbrojnymi na zagrożenia inaczej definiowane, wynikające z zagrożeń cywilizacyjnych oraz innych projektowanych przez człowieka.

Coraz większego znaczenia nabierają sprawy społeczne i gospodarcze, czyli pozamilitarne i wewnętrzne, które można ogólnie określić jako stabilność oraz pewność bytu i trwania, a także warunki i możliwości rozwoju, zarówno państwa, jak i obywateli. Dotyczy to chociażby harmonizowania w długofalowej perspektywie bezpieczeństwa finansowego, energetycznego, demograficznego i ekologicznego z postępem, modernizacją i rozwojem cywilizacyjnym kraju.

Obserwując obecną sytuację polityczno-strategiczną Polski, można uznać, że mamy do czynienia z istotnym przewartościowaniem strefy bezpieczeństwa, czego wyrazem był realizowany przez rząd plan uporządkowania strategii rozwoju

¹¹ M. Dobroczyński, J. Stefanowicz, *Polityka zagraniczna*, PWN, Warszawa 1984, s. 9–11.

¹² M. Marszałek, P. Sienkiewicz, H. Świeboda (red.), *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego – Bezpieczeństwo 2010*, t. 1, Wyd. AON, Warszawa 2010, s. 33.

kraju¹³ i wdrażane przez Radę Ministrów dokumenty strategiczne (strategie, plany i programy rządowe). Dlatego też znaczący wpływ na treść interesów narodowych i celów strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa ma stan całego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski oraz sposób pojmowania i tworzenia koncepcji działań strategicznych.

Kierując się strategiczną zasadą przygotowywania się na nadchodzącą przyszłość, został przeprowadzony Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego, którego celem była całościowa ocena bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej i sformułowanie strategii operacyjnej¹⁴ oraz strategii preparacyjnej¹⁵. Przegląd objął cztery podstawowe obszary:

- 1) ocena Polski, jako strategicznego podmiotu bezpieczeństwa, wraz z identyfikacją interesów narodowych i celów strategicznych w tej dziedzinie;
- 2) kompleksowa analiza zewnętrznego i wewnętrznego środowiska bezpieczeństwa oraz określenie na tej podstawie strategicznych scenariuszy jego możliwego kształtowania się w perspektywie 20 lat;
- 3) sformułowanie pożądanych kierunków oraz sposobów bieżących i perspektywicznych działań strategicznych (prowadzenia polityki bezpieczeństwa);
- 4) perspektywiczne przygotowanie państwa w dziedzinie bezpieczeństwa.

Rezultaty przeprowadzonych analiz zostały ujęte w niejawnym *Raporcie Komisji Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego*¹⁶, którego istotą było przedstawienie wniosków i rekomendacji w wymiarze operacyjnym, jak i preparacyjnym. Jawnym odpowiednikiem raportu jest *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, wydana w maju 2013 r. przez Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.

Diagnoza stanu bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej daje podstawy do sformułowania koncepcji działań strategicznych, obejmujących swym zakresem zasady i sposoby osiągania założonych celów strategicznych w przewidywanych warunkach strategicznego środowiska bezpieczeństwa.

¹³ Plan uporządkowania strategii rozwoju http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/004_Plan_reasumpcja_decyzji_12_07_2012.pdf (dostęp: 18.05.2018).

¹⁴ Strategia operacyjna bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) – dział (dziedzina) strategii bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) obejmujący zasady i sposoby osiągania celów strategicznych (realizacji operacyjnych zadań strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego) w przewidywanych warunkach (środowisku) bezpieczeństwa oraz określenie wymagań operacyjnych wobec systemu bezpieczeństwa narodowego, *Biała Księga...*, *op. cit.*, s. 249.

¹⁵ Strategia preparacyjna bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) – dział (dziedzina) strategii bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) obejmujący zasady i sposoby przygotowania (utrzymywania i transformacji) systemu bezpieczeństwa narodowego (realizacji preparacyjnych zadań strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego) stosownie do wymagań wynikających ze strategii operacyjnej, *ibidem*, s. 249.

¹⁶ R. Kupiecki, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014 jako instrument polityki państwa. Uwarunkowania zewnętrzne i aspekty procesowe*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2015, nr 1, s. 29.

Polska, jako państwo członkowskie UE i NATO, jest beneficjentem pozytywnych przemian politycznych i gospodarczych w Europie. Może właśnie dlatego niektórzy naukowcy czy politycy uważają, że w perspektywie najbliższych lat bezpośrednie zagrożenie zewnętrznym użyciem siły militarnej w stosunku do Polski jest mało prawdopodobne¹⁷, aczkolwiek istnieją wyzwania i niebezpieczeństwa związane z możliwością szantażowania użyciem przemocy. W związku z tym, przewidując i przygotowując się do przeciwdziałania ewentualnym zagrożeniom o charakterze zbrojnym, Polska musi uwzględniać zarówno potencjał wojskowy państw regionu będących poza Sojuszem, ich nieprzewidywalność, jak i zagrożenia płynące z regionów znacznie bardziej oddalonych geograficznie. Przemawia za tym historycznie geopolityczne położenie Polski między Wschodem a Zachodem, które w istotnej mierze kształtowało tożsamość narodową i państwowość, determinując charakter interesów narodowych i celów w dziedzinie bezpieczeństwa. Dlatego też w celu zapewnienia bezpieczeństwa Polski niewątpliwie ma znaczenie utrzymanie i rozwój własnych zdolności obronnych, które powinny być postrzegane jako wkład do bezpieczeństwa Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej. Zmiana ustawy o urzędzie Ministra Obrony Narodowej oraz niektórych innych ustaw¹⁸ wprowadziła kluczowe zmiany w systemie kierowania i dowodzenia, szczególnie na szczeblu centralnym. Zmiany te weszły w życie z dniem 1 stycznia 2014 r., powodując sformowanie Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych (DGRSZ), z jednoczesnym rozpoczęciem w nowej formule Dowództwa Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych (DORSZ). Tym samym, zgodnie z reformą, na szczeblu centralnym nastąpiła redukcja dowództw z jednoczesnym rozdziałem trzech zasadniczych ich funkcji: planowania, przygotowywania i użycia SZ RP.

Zgodnie z zapowiedziami obecnego Rządu Siły Zbrojne RP w 2032 roku będą jedną z najnowocześniejszych i najliczniejszych armii w Europie. Składać się na nie będzie pięć rodzajów sił zbrojnych: Marynarka Wojenna, Siły Powietrzne, Wojska Lądowe, Wojska Obrony Terytorialnej oraz Wojska Specjalne. Podstawowym warunkiem ich efektywności będzie umiejętność współdziałania w operacji połączonej, szczególnie wojsk operacyjnych z żołnierzami obrony terytorialnej. Nacisk na tego typu integrację zostanie położony w zintensyfikowanym programie ćwiczeń i gier wojennych¹⁹.

W międzynarodowej polityce bezpieczeństwa systematycznie rośnie znaczenie współpracy regionalnej. Dla Polski kluczowym ugrupowaniem w tym zakresie jest Grupa Wyszehradzka (V4). W związku z tym istnieje konieczność szukania możliwości na solidarną realizację bardziej odważnych i nieszablonowych projektów, służących

¹⁷ Przedmowa Prezydenta Bronisława Komorowskiego, *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa 2013, s. 5; *Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016*, Warszawa 2012, s. 14. <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/priorytety-polskiej-polityki-zagranicznej-2012-2016-przedlozone-przez.html> (dostęp: 20.05.2018).

¹⁸ Ustawa z dnia 21 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy o urzędzie Ministra Obrony Narodowej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013, poz. 852).

¹⁹ Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej Polskiej, <http://mon.gov.pl/koncepcja-obronna-rp/> (dostęp: 08.06.2018).

rozwojowi zdolności i wzmocnieniu interoperacyjności w dziedzinie bezpieczeństwa. Działania te powinny służyć poprawie systemu planowania, wzmocnieniu synergii cywilno-wojskowej, współpracy z partnerami oraz redukowaniu ryzyka powielania tych samych inicjatyw w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej.

Budowanie bezpieczeństwa Polski związane jest także z włączeniem sąsiadów w procesy modernizacji politycznej, gospodarczej i społecznej. Geopolityczne uwarunkowania położenia państw Grupy Wyszehradzkiej (V4), Państw Bałtyckich (B3), Bułgarii oraz Rumunii, określanych łącznie jako V4+, nie powinny pozwolić na utratę kluczowych z punktu widzenia regionu zdolności obronnych. Z tego powodu w strategicznym interesie Polski leży wsparcie dla partnerów V4+ w utrzymaniu i rozwijaniu zdolności obronnych oraz zwiększeniu zakresu współpracy obronnej. Właśnie dlatego powstał z inicjatywy Polski *Program Wsparcia Bezpieczeństwa Regionu 2022*²⁰ (ReSAP), jako program wykonawczy do *Strategii Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, którego celem jest pogłębienie relacji polityczno-wojskowych i przemysłowych z państwami Grupy Wyszehradzkiej (Czechy, Słowacja i Węgry), bałtyckimi (Litwa, Łotwa, Estonia) oraz Rumunią i Bułgarią. Zadaniem programu jest również udzielenie pomocy krajom objętym programem w osiąganiu zdolności bojowych poprzez zapewnienie możliwości kształcenia w krajowych uczelniach wojskowych, centrach i ośrodkach szkolenia oraz wyposażenia w sprzęt wojskowy (produkowany w Polsce)²¹.

Strategiczna współpraca w dziedzinie szeroko rozumianego bezpieczeństwa w wymiarze regionalnym to również Idea Trójmorza²². Odnowiona koncepcja współpracy z okresu II RP, kojarzona z Józefem Piłsudskim, obecnie ma na celu wyrównanie różnic w poziomie życia w obrębie UE, bo wszystkie kraje wchodzące w jej skład są krajami członkowskimi Unii. Kraje Europy Środkowej zjednoczone w jeden blok, pod silnym strategicznym przywództwem, wspólnie wykorzystują ich potencjał demograficzny i ekonomiczny, który pozwoli na większą niezależność.

Implementacja bezpieczeństwa Unii Europejskiej to również wdrażanie standardów służących umocnieniu bezpieczeństwa Polski. Położenie geograficzne, członkostwo w strukturach Unii Europejskiej, jak również przynależność do Strefy Schengen powodują stałe zainteresowanie naszym krajem wśród obywateli państw trzecich oraz międzynarodowych grup przestępczych. Aktualnie Polska traktowana jest zarówno jako kraj tranzytowy na szlaku migracyjnym do innych państw Europy Zachodniej czy Ameryki Północnej, jak i kraj docelowy migracji, czego potwierdzeniem są m.in. ustabilizowane diaspory wschodnie. Powyższa sytuacja powoduje, iż nielegalna migracja jest zjawiskiem stale rosnącym, przy ewentualnych zmianach form i metod

²⁰ Uchwała nr 173 Rady Ministrów z dnia 22 września 2015 r. w sprawie ustanowienia „*Programu Wsparcia Bezpieczeństwa Regionu 2022*” (M.P. 2015, poz. 1019).

²¹ *Ibidem*, s. 6.

²² Trójmorze – międzynarodowa inicjatywa gospodarczo-polityczna, skupiająca 12 państw Europy położonych w pobliżu mórz Bałtyckiego, Czarnego i Adriatyckiego. W skład grupy wchodzi: Austria, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry, <http://www.prezydent.pl> (dostęp: 05.06.2018).

organizowania oraz źródeł strumieni migracyjnych uzależnionych od zmian geopolitycznych. Czynnikiem zwiększającym napływ osób migracyjnych do krajów zachodnich jest zwiększająca się liczba konfliktów zbrojnych na świecie czy działań terrorystycznych.

Pomimo podwyższonego poziomu zagrożenia zamachami terrorystycznymi na świecie i zaangażowania Polski w działania w ramach międzynarodowych koalicji antyterrorystycznych, zagrożenie terrorystyczne na terenie naszego kraju ze strony osób lub organizacji pochodzących z tzw. krajów podwyższonego ryzyka lub niestabilnych politycznie utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie²³, a terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest traktowane jedynie jako cel rezerwowego ewentualnych ataków.

Biorąc pod uwagę, że Polska jest krajem otwartym i przyjaznym gospodarczo, potencjalny cel ataku grup terrorystycznych mogą stanowić obywatele innych krajów europejskich, przebywający na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Celem takiego ataku mogą być również istotne z ich perspektywy obiekty lub miejsca kultu, znajdujące się w Polsce. Należy jednak podkreślić, że mimo wysokiego poziomu zagrożenia terrorystycznego oraz przedstawicieli tej społeczności na świecie, w ubiegłym roku w Polsce nie odnotowano symptomów świadczących o planach przeprowadzenia zamachu.

Ważną płaszczyzną działalności terrorystycznej pozostaje cyberprzestrzeń, która może być wykorzystywana przez organizacje terrorystyczne do prowadzenia bezpośrednich ataków, np. na serwery rządowe. Ataki na sieć komputerową instytucji państwowych wykonywane są w celu uniemożliwienia ich funkcjonowania czy uzyskiwania nieautoryzowanego dostępu do baz danych instytucji. Dezinformacja społeczeństwa to jedno z typowych zachowań cyberterroru. Cyberprzestrzeń wykorzystywana jest również do komunikacji, upowszechniania radykalnej ideologii, pozyskiwania zwolenników czy prowadzenia instruktażu w zakresie podejmowania indywidualnych aktów terroru. Skrajnym przypadkiem użycia cyberprzestrzeni jest dokonywanie nielegalnego transferu środków finansowych na działalność terrorystyczną oraz komunikację. Ataki w cyberprzestrzeni mogą być również inspirowane przez niektóre państwa, wykorzystujące do tego celu hackerów.

Istotnym zagadnieniem z perspektywy ochrony antyterrorystycznej Rzeczypospolitej Polskiej jest odpowiednie zabezpieczenie jej cyberprzestrzeni, gdyż funkcjonowanie ważnych dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli obiektów, instalacji, usług oraz urządzeń jest coraz bardziej uzależnione od rozwiązań teleinformatycznych. Pomimo iż żaden z dotychczasowych ataków w cyberprzestrzeni nie został jednoznacznie zaklasyfikowany jako akt terrorystyczny, nie można tego wykluczyć w przyszłości. Aby przeciwstawić się zagrożeniom w cyberprzestrzeni w wyniku analiz prowadzonych z udziałem przedstawicieli administracji publicznej, środowiska

²³ W odpowiedzi na pytanie: Jak Pan(i) sądzi, co i w jakim stopniu może obecnie i w najbliższym czasie stanowić realne zagrożenie dla bezpieczeństwa Polski?, respondenci ocenili, że atak terrorystyczny w Polsce ma średnią 3,5 w skali 0–10, co jest mało prawdopodobny. Źródło: *Biała Księga...*, *op. cit.*, tabela 3, s. 78.

akademickiego, organizacji pozarządowych oraz sektora prywatnego, przygotowana została w Biurze Bezpieczeństwa Narodowego *Doktryna cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*²⁴. Zmiany w środowisku cyberbezpieczeństwa uwidocznione w otaczającym nas społeczeństwie międzynarodowym wymusiły zmienne podejście do problemu, a tym samym uchwalenie *Krajowych Ram Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022*²⁵, swoistej strategii w tym obszarze.

Zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa powodować mogą także czynniki związane z niestabilną sytuacją społeczno-polityczną w krajach ościennych, w tym w szczególności masowa migracja, utrudniająca działania kontrwywiadowcze na granicy, skutkiem czego możliwe jest przenikanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej osób lub ugrupowań paramilitarnych zainteresowanych podejmowaniem różnego rodzaju działań destabilizacyjnych, w tym terrorystycznych. Niestabilna sytuacja polityczna może również wpływać na rozwój zorganizowanych grup przestępczych, w tym działających transgranicznie. Dlatego jednym z najważniejszych czynników mających wpływ na bezpieczeństwo Polski był i jest konflikt na Ukrainie oraz trwająca do tej pory agresja Rosji na ten kraj. Destabilizacja wewnętrzna Ukrainy związana ze zmianą władz w początku 2014 r., bezprawna aneksja Półwyspu Krymskiego przez Federację Rosyjską (FR) oraz bezpośrednia interwencja rosyjskiej armii w walki we wschodnich regionach Ukrainy mają daleko idące implikacje, zarówno dla bezpieczeństwa Polski, regionu Europy Środkowej i Wschodniej, jak i szerzej – w wymiarze całego kontynentu.

Wydarzenia na Ukrainie zapoczątkowane w 2014 r. podważyły tezę o braku zagrożeń natury militarnej w Europie. Chociaż trwający w sąsiedztwie Polski konflikt zbrojny nie stanowił bezpośredniego zagrożenia dla naszego bezpieczeństwa, to wpływał na realne poczucie braku bezpieczeństwa państw Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Polski. Konflikt rosyjsko-ukraiński uwidoczniał i potwierdził gotowość Rosji do odbudowy strefy wpływów, także metodami militarnymi. Aneksja Krymu w marcu 2014 r. stała się wstępem do dalszych działań Rosji naruszających integralność terytorialną i suwerenność państw byłego związku radzieckiego. Działania nazywanych obecnie przez specjalistów wojną hybrydową²⁶. Tego typu hybrydyzacja współczesnych zagrożeń jest jednocześnie przyczynkiem do sformułowania

²⁴ Doktryna jest dokumentem koncepcyjnym oraz wykonawczym w stosunku do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP. Określa cele w dziedzinie cyberbezpieczeństwa, opisuje środowisko, wskazując na zagrożenia, ryzyka i szanse, a także rekomenduje najważniejsze zadania, jakie powinny być realizowane w ramach budowy systemu cyberbezpieczeństwa państwa. Źródło: <https://www.bbn.gov.pl/pl/prace-biura/publikacje/6818,Doktryna-cyberbezpieczenstwa-RP.html>, (dostęp: 07.06.2018).

²⁵ 9 maja 2017 r. Prezes Rady Ministrów Beata Szydło podpisała uchwałę nr 52/2017 Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie Krajowych Ram Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022, <https://www.gov.pl/cyfryzacja> (dostęp: 07.06.2018).

²⁶ Wojna hybrydowa [to] wojna łącząca w sobie jednocześnie różne możliwe środki i metody przemocy, w tym zwłaszcza zbrojne działania regularne i nieregularne, operacje w cyberprzestrzeni oraz działania ekonomiczne, psychologiczne, kampanie informacyjne (propaganda) itp. Źródło: (*Mini*)Słownik BBN: *propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa* (online), <http://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html> (dostęp: 22.05.2018).

nowego podejścia analitycznego do konfliktów w kontekście współczesnych problemów bezpieczeństwa, w tym ich asymetrii, podziałów kulturowych i skutków ubocznych globalizacji.

Równoległe z działaniami na Ukrainie, wzrastała aktywność militarna Rosji w sąsiedztwie Sojuszu Północnoatlantyckiego. Moskwa testowała reakcję państw sojuszniczych (w tym gotowość systemów obronnych) przez działania wojskowe w rejonie Morza Bałtyckiego, jak również w bliskości granicy Polski²⁷. Incydenty z naruszaniem bezpieczeństwa w przestrzeni powietrznej oraz prowadzenie ćwiczeń wojskowych, których scenariusze sugerowały konfrontację z NATO, stały się odpowiedzią Moskwy na zwiększenie aktywności wojsk sojuszniczych na wschodniej flance Sojuszu.

Wnioski z przeprowadzonych analiz i ocen upoważniają do stwierdzenia, że problem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, ale również i bezpieczeństwa światowego, zyskał w ciągu ostatnich lat nowy wymiar. Stało się to za sprawą identyfikacji nowych zjawisk, w tym identyfikacji m.in. nowych wyzwań, przed którymi stanęły państwa. Dokonując próby wskazania diagnozy stanu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, należy uznać, że wydarzenia na Ukrainie, jako jeden z determinantów, zasadniczo zmieniły uwarunkowania bezpieczeństwa Polski. Działania zbrojne na Krymie dokonały zmian w środowisku bezpieczeństwa, co znacząco wpłynęło na wzrost zagrożenia tradycyjną agresją zbrojną. Dlatego też agresja Rosji na Ukrainie dowodzi konieczności szybkiego rozwoju zdolności obronnych, ze szczególnym naciskiem na zdolności do odstraszenia. Jest to tym bardziej ważne w czasie, kiedy państwa europejskie, zajęte wewnętrznym ekonomicznym i politycznym kryzysem, nie zauważają swojego malejącego znaczenia w NATO, obniżają budżety obronne i bagatelizują symptomy wzrastającego zagrożenia ze strony Rosji.

Analiza zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego oraz w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego wskazuje na konieczność zapewnienia zdolności do odparcia zagrożeń niemających tradycyjnego charakteru. Uwidacznia to obserwacja konfliktu na arenie międzynarodowej, a tym samym wzrost zagrożenia działaniami typu hybrydowego, które jednak w odniesieniu do Polski musiałyby być realizowane z wykorzystaniem dominującego komponentu militarnego.

Kolejnym determinantem bezpieczeństwa jest sytuacja na Bliskim Wschodzie, a przede wszystkim w Syrii oraz Afryce Północnej i Subsaharyjskiej, która będzie stale przykuwać uwagę państw zachodnich i może być wykorzystana przez niektóre kraje do uzasadniania swego braku zaangażowania we wzmocnienie flanki wschodniej Sojuszu. Będzie to stanowić czynnik utrudniający pełne i szybkie wdrożenie *Planu Gotowości* i realnego wzmocnienia wschodniej flanki NATO.

Konkretną odpowiedzią na zmiany zachodzące w otoczeniu Polski, zdaniem autora, powinno być całościowe i nierozłączne traktowanie instrumentów naszego

²⁷ Zapad 2017 – rosyjsko-białoruskie ćwiczenia wojskowe, których przeprowadzenie zostało zaplanowane na 14–20 września 2017 roku. Według planu w ćwiczeniach miało wziąć udział 9 700 białoruskich i 3 tysiące rosyjskich żołnierzy oraz 700 jednostek sprzętu wojskowego, defence24.pl, 2017-09-11 (dostęp: 05.06.2018).

bezpieczeństwa. Umocnienie własnego potencjału obronnego, który jest filarem naszego bezpieczeństwa, to podstawowe cel zapewnienia spokojnego bytu i bezpieczeństwa narodowego. Silny, dobrze wyposażony i wyszkolony potencjał obronny, przygotowywany z myślą o obronie polskiego terytorium, stanowi ważny element zdolny do odstraszania.

Przy budowaniu silnego potencjału obronnego nie można zapominać o budowaniu struktur międzynarodowych związanych z bezpieczeństwem. Polska jako części wspólnoty obronnej NATO stanowi jej wschodnią flankę. Dlatego członkostwo Polski w NATO jest niezbędnym gwarantem obrony i bezpieczeństwa narodowego. Członkostwo to wymaga modyfikacji w obliczu zmian w charakterze Sojuszu i jego ewolucji oraz zmian zachodzących we współczesnym środowisku bezpieczeństwa. Nie jest to jednak jedyny i wystarczający warunek utrzymania bezpieczeństwa kraju.

Silne państwa unijne to silna wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej, która stanowi drugi, obok członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim, podstawowy filar polskiej polityki bezpieczeństwa. Wzmacnianie tej polityki powinno być oparte na pogłębianiu współpracy oraz zdobywaniu doświadczeń, nie tylko w wyniku misji humanitarnych, ale też wspólnych ćwiczeń bojowych. Współpraca ta zaś musi być oparta na środkach cywilnych i wojskowych, mających zdolność operacyjną do prowadzenia misji utrzymania pokoju, zapobiegania konfliktom i wzmacniania międzynarodowego bezpieczeństwa. Odzwierciedleniem powyższego powinno być utrzymywanie własnej gotowości, determinacji i wiarygodnych narodowych zdolności obronnych, wspieranie polityki dialogu i partnerstwa w Europie oraz poszukiwanie nowych płaszczyzn współpracy.

Wzmacnianie komponentu bezpieczeństwa powinno przekładać się na wzmacnianie możliwości obronnych NATO oraz strategiczne upodmiotowienie UE. Dodatkowym elementem tego wzmocnienia powinno być utrwalanie strategicznych partnerstw w ramach różnych grup członkowskich, jako forach współpracy służących budowaniu dobrego klimatu we wzajemnych stosunkach, lepszemu zrozumieniu bieżących problemów czy też potrzeb, jak również ułatwiających dążenie do osiągnięcia zbieżnych celów. Dodatkowo konsekwentne wdrażanie postanowień ze szczytów NATO w Newport i Warszawy, jakim są: strategiczna adaptacja NATO, wzmacnianie flanki wschodniej, rozwój potencjału obronnego – sojuszniczego i własnego, realizowane powinno być poprzez aktywny udział Polski w procesach decyzyjnych i selektywne zaangażowanie w operacjach międzynarodowych.

Takie działania powodować będą odwrócenie trendu przybliżania się ofensywnych zdolności bojowych FR do granic Polski i Republiki Bałtyckich, a także budowanie wizerunku Polski jako państwa odpowiedzialnego i dojrzałego, dążącego do odprężenia w Europie, wdrażającego swoje zobowiązania międzynarodowe, np. w zakresie przejrzystości wojskowej i kontroli zbrojeń.

Dodatkowym zabezpieczeniem naszego bezpieczeństwa są strategiczne stosunki i współpraca wojskowa z USA. Wymiana doświadczeń, zaciśnięcie więzi w istotny sposób wzmacniają nasz system obronny. Jest to tym ważniejsze, że w razie otwartego konfliktu czy wewnętrznych problemów w NATO albo Unii Europejskiej Stany Zjednoczone pełnią rolę strategicznego i natychmiastowego wsparcia.

Podsumowanie

Charakterystyka zmian zachodzących w środowisku bezpieczeństwa narodowego pozwala na sformułowanie twierdzenia, iż niewątpliwie duży wpływ na zmiany koncepcji strategicznych miała m.in. ogólna, ale wciąż zmieniająca się sytuacja polityczna na świecie, ale także zmiany zachodzące wewnątrz kraju. Można zatem przyjąć, że całość działań prowadzonych przez Polskę, na rzecz opracowywanej i realizowanej przez nią polityki bezpieczeństwa, podzielona była, jest, ale i prawdopodobnie będzie na te, które realizowane są na płaszczyźnie narodowej, w obrębie granic państwowych, jak i te, które związane będą z zewnętrznymi uwarunkowaniami bezpieczeństwa państwa, czyli dotyczyć będą różnego rodzaju przedsięwzięć podejmowanych i realizowanych na arenie międzynarodowej. Należy jednak mieć na uwadze fakt, iż ze względu na charakter występujących obecnie, ale i prognozowanych wyzwań (zagrożeń oraz szans) działania służące realizacji polityki bezpieczeństwa były i są prowadzone przy ściślejszej współpracy struktur wojskowych oraz cywilnych, którymi dysponuje państwo. Jest to pochodną zacierających się obecnie różnic, związanych m.in. z bezpieczeństwem militarnym i niemilitarnym kraju. Zatem warunkiem o znaczeniu priorytetowym i zarazem koniecznym do właściwego i skutecznego realizowania polityki bezpieczeństwa, określonej przez państwo, jest posiadanie odpowiednio zbudowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, scalającego i koordynującego pracę cywilnych oraz wojskowych instytucji, odpowiedzialnych za obronę i ochronę kraju.

Przeprowadzone analizy wskazują, że problem bezpieczeństwa światowego, w tym również i bezpieczeństwa narodowego RP, osiągnął w ciągu ostatnich lat nowy wymiar. Konieczność przejmowania odpowiedzialności za własne bezpieczeństwo w sytuacji osłabienia gwarancji blokowych jest jednym z podstawowych celów polityki prowadzonej przez państwo. Stało się to za sprawą identyfikacji nowych zjawisk, czego konsekwencją jest identyfikacja nowych wyzwań, a zarazem szans, przed którymi stanęły państwa. To właśnie wymusiło potrzebę zorganizowania na nowo współpracy w skali globalnej, jak i regionalnej, związanej z koniecznością godzenia dynamiki i transformacji ustrojowo-gospodarczej z pożądaną stabilnością. Ważne jest uświadomienie sobie, że procesy te rzeczywiście zachodzą, dlatego też reakcja na nie (zagrożenia) jest naturalną czynnością w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Dotyczy to również Polski, państwa, które szuka swojego odniesienia w obecnym strategicznym środowisku bezpieczeństwa. Państwa, które od kilkunastu lat poszukuje sposobu na rozwiązanie wielu problemów, będących wynikiem opóźnienia cywilizacyjnego, niedowładu gospodarczego, problemów socjalnych i wielu innych.

Wyzwania, z którymi przyjdzie się zmierzyć podstawowym uczestnikom stosunków międzynarodowych, w tym również Polsce, w najbliższej przyszłości „(...) w znacznej części będą miały charakter globalny, co oznacza, że będą dotyczyły wszystkich, bez wyjątku uczestników systemu międzynarodowego, ale będą się przejawiać również na poziomach regionalnych i subregionalnych”²⁸. Tym bardziej

²⁸ M. Kozub, *Charakter zagrożeń oraz konfliktów zbrojnych w pierwszych dekadach XXI wieku*, [w:] *Sztuka wojenna*, Wyd. AON, Warszawa 2004.

wyduje się być ważne, aby obserwować na bieżąco zmieniającą się rzeczywistość, gdyż w polityce państwa „nie ma wiecznych przyjaciół ani wrogów, wieczne są tylko (własne, narodów, państw) interesy”²⁹.

Konkludując powyższe rozważania, można stwierdzić, że na treść i założenia strategicznych koncepcji bezpieczeństwa narodowego w znacznym stopniu wpływają zmiany zachodzące w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego (zagrożenia, wyzwania). Zmiany te także w dużym stopniu będą miały wpływ na kształtowanie się i kreowanie przyszłości, a co za tym idzie, być może potrzebę zmiany filozofii myślenia, ale i działania, kultury, zasad oraz narzędzi, przy pomocy których będzie można projektować zmiany w obowiązującej *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego*. Bezpieczeństwo narodowe zależy od nas samych, od tego jak będziemy podchodzić do zmieniającego się otoczenia, jak będzie nam zależało na wartościach, takich jak istnienie, suwerenność czy rozwój. Podkreślenia wymaga fakt, że mnogość teorii dotyczących wartości, potrzeb, interesów oraz celów państw, z jakimi można spotkać się w literaturze przedmiotu, jest niezbitym dowodem na to, iż zagadnienia te na pewno należą do grona najbardziej nurtujących problemów uczestników życia międzynarodowego, jakimi są państwa.

Bibliografia

- Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa 2013.
- Dawidczyk A., *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Warszawa 2001.
- Dobroczyński M., Stefanowicz J., *Polityka zagraniczna*, PWN, Warszawa 1984.
- Jordan A.A., Taylor W.J. Jr. *American National Security: Policy and Process*, Baltimore 1981.
- Kitler W., *Obrona narodowa III RP: pojęcie, organizacja, system*, „Zeszyty Naukowe AON”, Warszawa 2002.
- Kozub M., *Charakter zagrożeń oraz konfliktów zbrojnych w pierwszych dekadach XXI wieku*, [w:] *Sztuka wojenna*, Wyd. AON, Warszawa 2004.
- Kupiecki R., *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2014 jako instrument polityki państwa. Uwarunkowania zewnętrzne i aspekty procesowe*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, nr 1, BBN, Warszawa 2015.
- Kupiecki R., *Wielka Brytania wobec europejskiej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie*, P. Włodarski (red.), Wyd. Adam Marszałek, Warszawa–Toruń 1996.
- Marczak J., *Bezpieczeństwo narodowe*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategie*, J. Marczak, R. Jakubczak (red.), Bellona, Warszawa 2011.
- Marszałek M., Sienkiewicz P., Świeboda H., *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego – Bezpieczeństwo 2010*, t. 1, Wyd. AON, Warszawa 2010.
- Nowakowski Z., Protasowicki I., *Bezpieczeństwo polityczne i militarne Polski po 1989 roku*, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów 2008.

²⁹ R. Kupiecki, *Wielka Brytania wobec europejskiej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony*, [w:] *Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie*, P. Włodarski (red.), Wyd. Adam Marszałek, Warszawa–Toruń 1996, s. 79; A. Dawidczyk, *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Warszawa 2001, s. 21.

- Nowakowski Z., Szafran H., Szafran R., *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski na tle strategii wybranych państw*, RS „Druk” Rzeszów 2008.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996, s. 36.
- Zięba R., *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, WAiP SA, Warszawa 2008.
- Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10.
- Uchwała nr 173 Rady Ministrów z dnia 22 września 2015 r. w sprawie ustanowienia „Programu Wsparcia Bezpieczeństwa Regionu 2022” (M.P. 2015, poz. 1019).
- Uchwała nr 52/2017 Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie Krajowych Ram Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022, <https://www.gov.pl/cyfrizacja> (dostęp: 07.06.2018).
- Ustawa z dnia 21 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy o urzędzie Ministra Obrony Narodowej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013, poz. 852).
- Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej Polskiej*, <http://mon.gov.pl/koncepcja-obronna-rp/> (dostęp: 08.06.2018).
- Plan uporządkowania strategii rozwoju*, http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/004_Plan_reasumpcja_decyzji_12_07_2012.pdf (dostęp: 18.05.2018).
- Priorytety Polskiej Polityki Zagranicznej 2012–2016, Warszawa, marzec 2012 r., <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/decyzje-rzadu/priorytety-polskiej-polityki-zagranicznej-2012-2016-przedlozone-przez.html> (dostęp: 20.05.2018).
- MiniSłownik BBN: propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa* [online], http://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINI_SLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html (dostęp: 22.05.2018).
- Trójmorze* <http://www.prezydent.pl>. (dostęp: 05.06.2018).
- Zajac J., Zięba R., *Opracowanie na temat prognozy (zdefiniowania i gradacji) interesów narodowych i celów strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa w perspektywie 20 lat*, www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=646 (dostęp: 18.05.2018).
- Zapad 2017* <http://www.defence24.pl> (dostęp: 05.06.2018).

Summary

A synthetic look at contemporary aspects of national security, indicating that social and economic issues are gaining importance. Military matters are also important. Poland, as an EU and NATO member state, is a beneficiary of positive political and economic changes in Europe. That is why our security is determined by a number of phenomena that occurred in the 20th and the beginning of the 21st century. The aim of the article is to identify contemporary aspects of international security affecting national security (states). What factors influence changes in the perception of security in the world, and its connections with national security. The article presents the implications of understanding security resulting from changes taking place in the global security environment. National security remains the domain of a given entity individually, due to its vagueness and prolonging the policy of a given state.

Oryginalna praca badawcza

DOI: 10.34858/SNB.1.2019.005

Stanisław Zarobny

Akademia Pomorska

Słupsk

ORCID: 0000-0002-1410-7656

s.zarobny@onet.pl

PRZEMIANY W POLSKIEJ KULTURZE STRATEGICZNEJ W KONTEKŚCIE WYZWAŃ I ZAGROZEŃ XXI WIEKU

TRANSFORMATIONS IN POLISH STRATEGIC CULTURE IN THE CONTEXT OF CHALLENGES AND THREATS OF THE 21ST CENTURY

Zarys treści: Z kulturą trzeba się liczyć. Na początku XXI wieku przypomnieli o tym m.in. Lawrence E. Harrison i Samuel P. Huntington. Lata 90. oraz wydarzenia z 11 września 2001 r. dodatkowo wzmocniły znaczenie czynnika kulturowego w analizie stosunków międzynarodowych i przyczyniły się do rozwoju badań z wykorzystaniem paradygmatu cywilizacyjnego. Celem przedmiotowego artykułu jest analiza kultury strategicznej Polski, jej źródeł oraz cech. Została ona przeprowadzona w oparciu o literaturę fachową, mając na celu udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: Co warunkuje polską kulturę strategiczną? Jakie są jej cechy oraz w jakich działaniach i zaniechaniach dochodzi do ich uzewnętrznienia?

Podstawowym wnioskiem powyższej analizy jest potwierdzenie, że Polska posiada własną kulturę strategiczną ukształtowaną przez historyczne doświadczenie.

Słowa kluczowe: kultura, kultura bezpieczeństwa, kultura strategiczna, „zimna wojna”, instytucje bezpieczeństwa europejskiego, Sojusz Północnoatlantycki, Unia Europejska, dziedzictwo narodowe, tradycje oręża.

Key words: culture, security culture, strategic culture, “cold war”, European security institutions, North Atlantic Alliance, European Union, national heritage, arms traditions.

Wstęp

Refleksję strategiczną dotyczącą bezpieczeństwa Polski warto rozpocząć od najbardziej generalnego spojrzenia na warunki bezpieczeństwa naszego państwa wynikające z jego geostrategicznego położenia na swoistym „przeciągu” strategicznym między dwoma biegunami – Wschodem i Zachodem. Od zarania dziejów Polska musiała rozwiązywać dylematy tego położenia: za pierwszych królów z dynastii

Piastów – jak obronić się przed wchłonięciem przez Zachód; za Jagiellonów – jak skonsumować potęgę Wschodu; za królów elekcyjnych – jak obronić się przed jednoczesnymi zakusami mocarstw ze Wschodu i Zachodu; pod zaborami – jak nie dać się zgermanizować przez Zachód i zrusyfikować przez Wschód; w okresie międzywojennym – jak przetrwać między zabójczymi systemami niemieckiego faszystwu i radzieckiego komunizmu, a w czasie „zimnej wojny” – jak nie stać się pobojuwiskiem wojny między Układem Warszawskim a NATO? W okresie po „zimnej wojnie” Polska miała chwilę wytchnienia od tych dylematów, ale teraz wraz z nadejściem drugiej, „hybrydowej zimnej wojny” między Rosją i Zachodem znowu wracają wyzwania wynikające z granicznego położenia Polski w systemie zachodnim¹.

Po 1989 r. nastąpiła prozachodnia reorientacja polskiej polityki zagranicznej, a później zintegrowanie odzyskującej suwerenność Polski ze strukturami świata zachodniego. Ten prozachodni zwrot należy widzieć także w kontekście rodzimej kultury bezpieczeństwa, która w bardzo dużym stopniu określiła motywację twórców nowej orientacji politycznej Polski. Tę motywację tłumaczy się pokłosiem dramatycznych wydarzeń II wojny światowej, jak również spuścizną polskich dziejów nowożytnych, w szczególności okresu zaborów, tradycji powstańczej, oporu i woli przetrwania narodu polskiego, a zarazem pamięci, że Polska stanowiła przedmiot rywalizacji mocarstw ościennych. Te wszystkie doświadczenia zostały „zakłète” w języki narodowej traumatycznej symbolice.

Autor w artykule podjął się próby nie tylko zdefiniowania pojęcia „kultura strategiczna”, znalezienia jej źródeł, ale przede wszystkim zbadania mapy drogowej kształtowania się polskiej kultury strategicznej. Głównym problemem badawczym jest próba odpowiedzi na pytanie: Czy Polska posiada własną kulturę strategiczną i jakie były uwarunkowania jej kształtowania się? Problemy szczegółowe to próba odpowiedzi na następujące pytania: Co cechowało i cechuje Polską kulturę strategiczną? Jakie czynniki zadecydowały o kształcie polskiej kultury strategicznej? Jaki jest jej wpływ na politykę zagraniczną i bezpieczeństwo Polski?

Próby zdefiniowania i geneza kultury strategicznej

Jak pisze prof. Jan Czaja, kulturę strategiczną można określić najogólniej jako kulturę bezpieczeństwa narodowego². Zawiera ona w sobie różne aspekty bezpieczeństwa, począwszy od percepcji zagrożeń aż po politykę przeciwdziałania i zwalczania tych zagrożeń. Również duże znaczenie mają tutaj takie czynniki, jak historia i tradycja, doświadczenie oraz pamięć i niepamięć historyczna, a także współczesne uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne. W oparciu o nie, a także uwarunkowania międzynarodowe, takie jak sojusze i powiązania wielostronne, następuje

¹ S. Koziej, *Refleksja strategiczna na 100-lecie niepodległości: obronność III RP*, Pułaski Policy Paper nr 14/2018 (dostęp: 04.01.2020).

² J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o., Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 227.

konceptualizacja narodowej polityki bezpieczeństwa, czego wyrazem są doktryny, strategie bezpieczeństwa narodowego oraz ujęcie w nich roli sił zbrojnych. Na jej kształt wpływa: ustrój państwa, jego gospodarka, system bezpieczeństwa, historia państwa, jego kultura oraz typ społeczeństwa.

Pomimo że pojęcie kultury strategicznej niedawno pojawiło się w słowniku badaczy zajmujących się naukami o bezpieczeństwie, to jednak funkcjonuje ono już w nauce od setek lat pod różnymi nazwami. Za swoistego prekursora rozwoju nurtu uwzględniającego aspekty kulturowe, jako uzupełnienie czysto wojskowych studiów strategicznych, należy uznać starożytnego historyka Tukidydesa, a założenie, że kultura wpływa na sposób prowadzenia wojny, znalazło swoje odzwierciedlenie w *Wojnie Peloponeskiej* oraz w *Sztuce wojny* Sun Tzu.

Ważnym krokiem w procesie krystalizacji pojęcia kultury strategicznej było dzieło Carla von Clausewitza *O wojnie*, w którym zawarł tezę, która na równi z charakterem narodowym Tukidydesa dała podwaliny współczesnym badaczom zajmującym się kulturą strategiczną. Clausewitz twierdził, że „zwycięstwo osiąga się nie tylko poprzez zajęcie terytorium przeciwnika, ale równie ważne jest złamanie jego morale, gdy celem jest narzucenie swojej woli wrogowi”³. Uwypuklił w ten sposób wagę dominacji kulturowej na drodze do osiągnięcia celów polityki państwa. Również angielski strateg Liddell Hart koncentrował się na stronie praktycznej kultury działania państwa, a przyczyny porażki Anglii w II wojnie światowej widział w odejściu od brytyjskiego sposobu prowadzenia wojny, który zakładała działania skupiające się na blokadach morskich wymierzonych w przeciwnika oraz na finansowym wsparciu państw sojuszniczych⁴.

Bardziej współczesną kwestią, która w dużej mierze miała wpływ na naukę zajmującą się zagadnieniami dotyczącymi kultury strategicznej, była „zimna wojna”. Posiadanie zbliżonych potencjałów wojskowych przez USA i ZSRR okazało się czynnikiem, który uświadomił naukowcom zawodność klasycznych nurtów analizy stosunków międzynarodowych, ponieważ cele polityki bezpieczeństwa tych dwóch mocarstw znacząco się różniły pomimo pozornych analogii między nimi⁵.

W latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. w antropologii i socjologii pojawił się nurt studiów nad charakterem narodowym. W jego ramach starano się znaleźć powiązania między kulturą a zachowaniem państw w oparciu o modele antropologiczne⁶. Jedną z najbardziej znanych prac tego nurtu była książka *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej* antropolog amerykańskiej Ruth Benedict. W ramach projektu badawczego zajęła się ona zbadaniem i zrozumieniem kultury wroga, a konkretnie Japonii stwierdzając, że konwencje wojny,

³ C. Clausewitz, *O wojnie*, Wydawnictwo Mireki, Kraków 2007, s. 15.

⁴ R. Wiśniewski, *Kultura strategiczna, czyli o kulturowych uwarunkowaniach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa*, <http://studiastrategiczne.amu.edu.pl/wpcontent/uploads/2013/03/13.WISNIEWSKI.pdf> (dostęp: 16.12.2019).

⁵ C. Dryzd, *Kultura strategiczna, geneza, definicja i praktyczne zastosowanie*, Rocznik Studencki Akademii Wojsk Lądowych 2007, nr 1, s. 177.

⁶ J.S. Lantis, *Strategic Culture and National Security Policy*, „International Studies Review” 2002, vol. 4, no 3, s. 91–92.

które narody Zachodu zaakceptowały jako fakty natury ludzkiej, najwidoczniej nie istniały dla Japończyków.

O problemie dotyczącym charakteru narodowego jako pierwszy zaczął mówić publicznie amerykański dyplomata George Kennan⁷. Na spotkaniu w 1950 r. z dyplomatami zagranicznymi twierdził, że stosunek Waszyngtonu do spraw międzynarodowych ma swoje głębokie źródła w kulturze i tradycji amerykańskiej. Według niego „czyni ona z USA krzyżowca walczącego ze złem w imię wysokich wartości moralnych”⁸. Uważał również, że działania zarówno Stanów Zjednoczonych, jak i Związku Radzieckiego, mają podłoże kulturowe i są ważnym determinantem wpływającym na politykę bezpieczeństwa tych państw.

Należy z przykrością stwierdzić, że obecnie nie ma jednej definicji kultury strategicznej. Za pioniera identyfikowania i badania kultury strategicznej uważa się amerykańskiego analityka J. Snydera, według którego „kultura strategiczna to suma idei, uwarunkowanych emocjonalnie odpowiedzi i wzorców zwyczajowych zachowań, jakie członkowie narodowej wspólnoty bezpieczeństwa nabyli przez instrukcje lub imitacje i podzielają w odniesieniu do strategii nuklearnej”⁹.

Jeżeli chodzi o przedstawicieli polskiej nauki, którzy podjęli się zdefiniowania kultury strategicznej, to należy wymienić przede wszystkim prof. Jana Czaję, dla którego „kultura strategiczna to inaczej kultura bezpieczeństwa narodowego, odnosząca się do percepcji zagrożeń bezpieczeństwa, przeciwdziałania im i ich zwalczania, także przy użyciu siły”¹⁰.

Olaf Osica uważa, że kultura strategiczna stanowi konglomerat składający się z trzech elementów; idei, wartości, myśli i doktryny wynikających z sumy doświadczeń historycznych, tak zwane „drogowskazy polityczne”, rozumiane jako wartości polityczne oraz sposób formułowania myśli, legitymizowania decyzji odnośnie szeroko rozumianego bezpieczeństwa¹¹.

Po upadku komunizmu pojęcie kultury strategicznej nabrało znacznie szerszego znaczenia niż miało to miejsce w czasach „zimnej wojny”, rozumiejąc ją już nie tylko jako kwestię związaną z bezpieczeństwem, ale również problemy, które wynikają z funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego czy kultury politycznej. Lata 90. XX w. to wielki powrót kultury do stosunków międzynarodowych, przejawiający

⁷ George Frost Kennan – amerykański dyplomata, sowietolog, uważany za architekta polityki zimnej wojny w latach 40. i 50. XX wieku. Był stryjecznym wnukiem podróżnika George Kennana. Kształcił się w szkole wojskowej, następnie na Uniwersytecie Princeton. Po studiach podjął pracę w amerykańskiej służbie dyplomatycznej.

⁸ Ł. Smalec, *Kultura strategiczna a paradygmat realistyczny. Krytyka rywalizacja i perspektywy współpracy*, <http://oapuw.pl/wp-content/uploads/2013/03/smalec-l.-kultura-strategiczna-a-paradygmat-realistyczny.pdf> (dostęp: 02.12.2019).

⁹ J.L. Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, RAND Corporation, 1977, s. 4–7, <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2005/R2154.pdf> (dostęp: 12.10.2018).

¹⁰ J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza AFM, Warszawa 2008, s. 223 i 227.

¹¹ O. Osica, *Polska wobec operacji NATO i polityki bezpieczeństwa i obronnej UE*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, K. Malinowski (red.), Poznań 2003, s. 103.

się renesansem badań nad jej wpływem na politykę zagraniczną i bezpieczeństwa państw oraz na konflikty zbrojne. Ten zwrot kulturowy wynikał z zakończenia „zimnej wojny” i przyspieszenia globalizacji. Ówczesną euforię, wywołaną pozorną jednością, ostudziły najpierw konflikt bałkański, następnie zamach terrorystyczny z 11 września 2001 r., a zaraz potem interwencje zbrojne w Afganistanie (październik 2001 r.) i w Iraku (marzec 2003 r.).

Konkludując, należy podkreślić, że kultura strategiczna stanowi swojego rodzaju odzew na potrzebę uwzględniania długofalowych czynników, które kształtują politykę zagraniczną i bezpieczeństwa państwa. Bywa ona rozpatrywana jako zmienna niezależna, która wyjaśnia konkretne działania państwa w stosunkach międzynarodowych¹².

Koncepcja polskiej kultury strategicznej

Decydującą rolę w kreowaniu polskiej kultury strategicznej odgrywają historia, geopolityka oraz uwarunkowania zewnętrzne. Dominujące preferencje są zakorzenione przede wszystkim we wczesnych doświadczeniach formowania się państwa polskiego, a zdecydowanie większe znaczenie wydają się mieć wiek XIX i XX. W trakcie tych 200 lat wiele się wydarzyło: zabory, I wojna światowa i odzyskanie niepodległości, a następnie jej utrata w wyniku II wojny światowej oraz blisko pięćdziesięcioletnia dominacja ZSRR, która zakończyła się w 1989 r. W wyniku tych traumatycznych dla narodu polskiego wydarzeń ukształtowały się symbole i mity oraz syndromy wciąż oddziałujące na nas jako naród i państwo oraz na kulturę strategiczną Polski. Podobną tezę stawia Laura Chappell¹³, według której dla polskiej kultury strategicznej momentem krytycznym stała się utrata państwowości w wieku XVIII, a następnie jej odzyskanie w 1918 r. Wpływ na kształtowanie polskiej kultury strategicznej miało również kolonialne panowanie I RP i II RP nad Europą Wschodnią. Ziemię tę do dziś w języku polskim określa się mianem Kresów¹⁴.

Z doświadczeniami historycznymi wiąże się również polska wrażliwość na zagrożenia związane z wojną i agresją ze strony najbliższych sąsiadów, czyli Niemców i Rosjan. To kreuje emocjonalność związaną z posługiwaniem się siłą wojskową, a jednocześnie pozytywny stosunek do niej. Siła wojskowa najczęściej, choć nie zawsze, bywa używana w obronie przed zagrożeniami z zewnątrz. Dla porównania negatywne i bardzo ostrożne podejście do użycia siły jest cechą współczesnej kultury strategicznej Niemiec, która uległa ewolucji w wyniku uznania przez Niemcy własnej odpowiedzialności za tragedię II wojny światowej i masowego użycia siły wojskowej wobec innych.

Drugi z czynników to geopolityka, która określa owo bycie Polski pomiędzy dwoma silnymi państwami – Niemcami i Rosją, który jest czynnikiem silnie

¹² S. Jarmoszko, *Ścieżki konceptualizacji strategii bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2015, s. 87.

¹³ Laura Chappell – amerykańska badaczka i pedagog.

¹⁴ L. Chappell, *Germany, Poland and the Common Security Policy and Defense Policy, Converging Security and Defense Perspective in an Enlarged EU*, New York 2012, s. 36–38.

oddziałującym na polską kulturę strategiczną. Polska percepcja zagrożeń oraz stosunek do użycia siły warunkowane są historią połączoną z geopolityką. Pamięć historyczna zapisana w symbolach i mitach narodowych przekazywanych kolejnym pokoleniom wpływa na względną ciągłość postrzegania przede wszystkim Rosjanina i w nieco mniejszym stopniu Niemca. Mimo że Polska została podzielona przez trzech zaborców, to jednak doświadczenia zaboru rosyjskiego wydają się podstawowe dla formowania polskiej kultury strategicznej. Uwarunkowane to jest zaprzepaszczaniem przez Rosjan polskiego projektu kolonialnego, państwowego i narodowego, jak również z wyższości kulturowo-cywilizacyjnej, jaką odczuwali Polacy wobec Rosjan, pod kontrolę których się dostali. Mając na uwadze stosunek Polaków do Niemców i Polski do Niemiec, można zaobserwować ewolucję stanowiska, co prawdopodobnie jest warunkowane uznaniem przez Niemcy odpowiedzialności za II wojnę światową, wysiłkiem pojednania oraz wsparciem Niemiec dla polskiego członkostwa w NATO i w UE, a obecnie udziałem obu państw w tych strukturach. Nie znaczy to, że postawy antyniemieckie nie występują w społeczeństwie polskim.

Zewnętrzne uwarunkowania, w tym przede wszystkim ewolucja środowiska międzynarodowego związana z „końcem zimnej wojny”, upadkiem ZSRR i zmianą ładu międzynarodowego to trzeci determinant, który kształtuje polską kulturę strategiczną. W 1999 r. Polska stała się częścią NATO, a pięć lat później Unii Europejskiej. Została w ten sposób zakotwiczona na zachodzie Europy i stała się aktywnym aktorem europejskiej sceny. Ponadto na mocy art. 5 Traktatu Waszyngtońskiego otrzymała gwarancje bezpieczeństwa, a więc to wszystko miało wpływ na stopniową ewolucję polskiej kultury strategicznej¹⁵.

Należy zauważyć, że zmiana systemu rządów w Polsce wskutek pojawienia się u władzy „Solidarności” w 1989 r. zapoczątkowała proces rozluźniania więzów zależności od ZSRR i jednocześnie prozachodnią reorientację polskiej polityki zagranicznej pod hasłem powrotu do Europy. Powyższy proces ukierunkowany był na działania na rzecz znalezienia przez Polskę sobie miejsca w kształtującym się pozimnowojennym ładzie europejskim. Niestety nie było to łatwe zadanie, ponieważ wciąż wyczuwało się związane z tym obawy, czy uda się rozwinąć w całej Europie model partnerskiej współpracy między państwami.

Zastanawiając się nad przyczynami prozachodniej reorientacji polskiej polityki zagranicznej po „zimnej wojnie”, należy rozważyć ideowe podstawy tego zwrotu. A więc chodzi o ustalenie, w jaki sposób zbiorowe doświadczenie historyczne kształtowało twórców nowej polskiej polityki zagranicznej, jak w zmieniającym się środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego zostało ono zdefiniowane i jaki to miało wpływ na nowe podejście do interesów narodowych?¹⁶

Nie można nie dostrzegać faktu, że dla polskiej kultury strategicznej charakterystyczne jest istnienie silnego fundamentu, na którym zasadza się dominujący system

¹⁵ A. Włodkowska-Bagan, *Kultura strategiczna Polski*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym. Wybrane problemy*, R. Zięba, T. Pawłuszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach 2016, s. 60.

¹⁶ K. Malinowski, *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech*, Wydawnictwo Instytut Zachodni, Poznań 2003, s. 35.

myślenia o własnym miejscu Polski w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego oraz relacjach z innymi jego uczestnikami. Tę funkcję spełniają właśnie doświadczenia historyczne narodu polskiego działające jak pryzmat, poprzez który zauważane są zmiany w otoczeniu międzynarodowym Polski, nadając strategiom działania państwa polskiego walor legitymacyjny. Więż łączącą te doświadczenia historyczne ze specyficznym sposobem zachowania można określić jako **dyspozycje**, definiowane jako głęboką, długotrwałe oddziaływującą strukturę interpretacyjną, modelującą formułowanie podstawowych interesów narodowych i stanowiącą o wyróżniałości kultury strategicznej¹⁷.

Chociaż źródeł dyspozycji można by się doszukiwać w historii Polski ostatnich dwustu lat, to jednak podstawowe fazy ich formowania należy widzieć w dramatycznych wydarzeniach II wojny światowej. Negatywne doświadczenia Polaków w stosunkach z sąsiadami pogłębiły się, a ich traumatyczny wymiar znalazł wyraz w charakterystycznych symbolach, które przenikają dyskusje o najnowszych dziejach Polski. To potęguje oczywiście pytania i wątpliwości, np. czy Polacy mogą dzisiaj komukolwiek ufać? Czy nie zostaniemy znowu przez naszych sojuszników zdradzeni, sprzedani czy pozostawieni sami sobie?

I to właśnie część z powyższych doświadczeń 1 września 1939 r. czy 17 września 1939 r. umocniła naród polski w przekonaniu, że fundamentem polityki Niemiec, jak i ZSRR było większe czy mniejsze podporządkowanie im Polski. Inne zaś zjawiska, jak kunktatorska postawa Francji i Wielkiej Brytanii, a zwłaszcza tzw. „czwarty rozbiór Polski” w Jałcie budowały nową jakość w świadomości politycznej Polaków. Te dramatyczne doświadczenia z jednej strony były symbolem niemiecko-radzieckiej zмовy przeciwko Polsce, z drugiej stały się synonimem zdrady i porzucenia Polski przez Zachód, który nie chciał umierać za Gdańsk. To właśnie Jałta wykształciła w świadomości Polaków przekonanie nie tylko o podziale Europy, ale przede wszystkim o zniewoleniu Polski przez Związek Radziecki.

Nie można nie dostrzegać faktu, że polityka zagraniczna władz PRL-u, chociaż niesuwerenna, wydawała się być zakorzeniona w filozofii politycznej narodowej demokracji okresu międzywojennego. Rządząca Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) była w stanie legitymizować sojusz z ZSRR, ograniczoną suwerenność, jak również i system władzy, odwołując się do doświadczeń wojennych Polaków¹⁸. Natomiast brak uznania przez RFN, jak również przez zachodnie mocarstwa granicy na Odrze i Nysie pogłębiał zależność Polski od Związku Radzieckiego i był ważnym czynnikiem cementującym ład jałtański. Dlatego też antyniemieckość stała się najważniejszym elementem patriotycznej legitymizacji ustroju komunistycznego¹⁹.

A ponadto komuniści pokazując, że w okresie międzywojennym założenia doktryny endeckiej nie mogły być zrealizowane, ponieważ Polska była państwem

¹⁷ K. Malinowski, *Kultura bezpieczeństwa*, op. cit., s. 35.

¹⁸ K. Malinowski, *Polska kultura bezpieczeństwa: historyczne reminiscencje i polityczne realia*, [w:] *Kluczowe determinanty bezpieczeństwa Polski na początku XXI wieku*, S. Wojciechowski, A. Wejkszner, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 30.

¹⁹ Zob. rozdział: *Niemcy w polityce PPR/PZPR*, [w:] *Polacy wobec Niemców. Z dziejów kultury politycznej Polski 1945–89*, A. Wolff-Powęska, Instytut Zachodni, Poznań 1993.

wieloetnicznym, budowali więc koncepcję Polski Ludowej – bardziej homogenicznej pod względem narodowym niż II Rzeczpospolita – jako lepszej odbudowy państwa polskiego. Jednak oddziaływanie tej politycznej filozofii było ograniczone ze względu na faktyczną podległość Związkowi Radzieckiemu i niemożność realizowania autonomicznej polityki zagranicznej. Należy zauważyć, że kultura strategiczna Polski Ludowej omijała jeden z najważniejszych, geopolitycznych dylematów Polaków od czasów rozbiorów: jak wybić się na niepodległość i jak zdefiniować byt Polski zawieszonyj między Niemcami a Rosją²⁰.

Polska kultura strategiczna rozwijała się również w środowisku emigracji polskiej na Zachodzie. Inspirującą rolę odegrało wydawnictwo „Kultura”, w ramach której prowadzono działalność wydawniczą ukierunkowaną na działania przyczyniające się do stopniowej zmiany w myśleniu o miejscu Polski w Europie. Znalazło to swoje potwierdzenie w toczącej się dyskusji o Polsce, przede wszystkim o konieczności przewartościowania stosunków z sąsiadami – Ukraińcami, Białorusią, Litwinami, Rosjanami i Niemcami. Na potrzebę przewartościowania tych relacji zwracał również uwagę Kościół katolicki w Polsce. Ale zasadniczą kwestią było znalezienie sposobu na wydobycie Polski spod wpływów sowieckich, zabezpieczenie jej przed ewentualnym odrodzeniem się ekspansji Niemiec i znalezienie sposobu związania się z Zachodem. Należy zaakcentować, że to właśnie rezygnacja z byłych terenów wschodnich II Rzeczypospolitej i pojednanie z Niemcami stały się elementami rewolucyjnymi dla prozachodniej reorientacji polskiej polityki zagranicznej. Demokratyzacja Niemiec Zachodnich i ich integracja z zachodnimi strukturami były kluczowym determinan-tem przemian polskiej kultury strategicznej. *Ostpolitik* i rozwój integracji europejskiej otworzyły nowe okoliczności umożliwiające przewartościowanie dotychczasowych elementów polskiej kultury strategicznej²¹.

Dramatyczne wydarzenia dla narodu polskiego z okresu II wojny światowej nie tylko wzmocniły wcześniejsze doświadczenia sprzed 200 lat, ale wywarły duży wpływ na kształtowanie się polskiej kultury strategicznej po 1989 r. Jej podstawowe założenia dostosowywały się do procesu adaptacyjnego Polski w nowym środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego, a niektóre doświadczenia historyczne straciły swój ostry wymiar. Za przykład może tu służyć nowy sposób postrzegania przez Polaków Niemiec, większa akceptacja dla ich zjednoczenia czy postępujący przełom we wzajemnych relacjach sąsiedzkich. Z drugiej jednak strony neoimperialne zapędy Rosji czy też początkowa skłonność Zachodu do traktowania Europy Środkowej jako strefy buforowej oddzielającej państwa Europy Zachodniej od Rosji pasowały do tradycyjnego wzorca.

Polska kultura strategiczna zawiera się w kilku dyspozycjach. Według prof. Krzysztofa Malinowskiego dyspozycjami kultury strategicznej Polski są: *dyspozycja rosyjska*, *dyspozycja niemiecka*, *dyspozycja Rapallo*, *dyspozycja wrzesień 1939 r.*,

²⁰ K. Malinowski, *Polska kultura bezpieczeństwa...*, *op. cit.*, s. 31.

²¹ K. Malinowski, *Polska kultura bezpieczeństwa: historyczne reminiscencje i polityczne realia*, [w:] *Kluczowe determinanty bezpieczeństwa Polski na początku XXI wieku*, S. Wojciechowski, A. Wejkszner, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 32.

dyspozycja Jalty oraz *dyspozycja Ententy*²². Należy podkreślić, że cechy polskiej kultury strategicznej, jak i dyspozycje powodują określoną percepcję wyzwań i zagrożeń oraz motywują działania państwa na arenie międzynarodowej. Jak twierdzi K. Malinowski, dyspozycja rosyjska ma na celu zapobieżenie powtórnej hegemonii Rosji nad Polską poprzez poszukiwanie bezpieczeństwa i obrony przed Rosją na Zachodzie (utrzymanie Rosji poza euroatlantyckim systemem bezpieczeństwa). Dyspozycja niemiecka ukierunkowuje działania Polski, z kolei na utrzymanie Niemiec w euroatlantyckich strukturach wielostronnych (co jest zbieżne z interesem Niemiec). To działanie niewątpliwie ułatwia współpracę i budowę pomimo różnicy potencjałów równoprawnych stosunków. Oba działania mają również służyć osłabieniu współpracy obu sąsiadów (*dyspozycja Rapallo*)²³, która jest najsłabiej artykułowaną kombinacją dwóch poprzednich wariantów. K. Malinowski uważa, że *dyspozycja Wrzesień 1939* ukierunkowuje aktywność Polski na unikanie porzucenia przez zachodnich sojuszników, a *dyspozycja Jalty* zapobiega uprzedmiotowieniu Polski przez Zachód. Wreszcie dyspozycja Ententy skłania do budowy bliskich związków z najsilniejszymi państwami Zachodu, tj. USA, Francją, Wielką Brytanią – jako asekuracja przed Rosją i w pewnym sensie przed Niemcami.

Reasumując, należy podkreślić, że wspomniane dyspozycje koncentrowały się zasadniczo na tym, w jaki sposób umocnić geopolityczną sytuację Polski i innych państw środkowoeuropejskich. Pokazywały, jaki rodzaj konstelacji międzynarodowej z punktu widzenia Polski jest optymalny, a jaki działa w tym wymiarze destruktywnie. Dyspozycje pomagały więc identyfikować źródła zagrożeń, jak i wskazywać sposoby przeciwdziałania im. Pokazują one wyraźnie, że głównym celem strategicznym polskiej polityki bezpieczeństwa narodowego od 1989 r. jest uniknięcie rozluźnienia więzi transatlantyckich i osłabienia UE. Pociągało to za sobą szczególne głębokie wyczulenie na ryzyko renacjonalizacji polityki zagranicznej w Europie. Należy podkreślić, że dzisiaj perspektywy europejskiej wspólnoty bezpieczeństwa zależą od zgody państw członkowskich na zwiększenie Unii w sferze bezpieczeństwa międzynarodowego i od przedłożenia ofert dotyczących nowych instrumentów stabilizowania sytuacji kryzysowych i nowych form wzmocnienia jej zdolności obronnych. Oprócz tego niezbędne jest ukształtowanie się europejskiego tandemu bezpieczeństwa²⁴.

²² K. Malinowski, *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech*, Wydawnictwo Instytut Zachodni, Poznań 2003, s. 36–37.

²³ A. Włodkowska-Bagan, *Kultura strategiczna Polski*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się świecie międzynarodowym. Wybrane problemy*, R. Zięba, T. Pawłuszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2016, s. 66.

²⁴ A. Ciupiński, *Wspólna polityka Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej. Geneza. Rozwój. Funkcjonowanie*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013, s. 404.

Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej zwierciadłem kultury strategicznej państwa

Koncepcja kultury strategicznej stanowi swego rodzaju odzew na potrzebę uwzględnienia długofalowych, a zarazem głównie o charakterze społecznie subiektywnym, czynników kształtujących politykę zagraniczną i bezpieczeństwa państwa. Stanowi ona ważny czynnik kształtowania zachowania państw (głównie zewnętrzny, ale w jakimś zakresie także wewnętrzny). Wytwarza określone tendencje, wywiera znaczący wpływ, ale nie stanowi czynnika bezpośrednio, samodzielnie decydującego o zachowaniu podmiotu, jako że jest ono wynikiem całej gamy różnych czynników, które mogą przeważać²⁵.

Jak pisze Colin Gray, zachowania międzynarodowe państw są częścią ich kultury strategicznej i jego zdaniem nie jest możliwe oddzielenie postawy od zachowania. Kultura kształtuje zatem zarówno proces tworzenia strategii, jak i wpływa na jej implementację²⁶. Ponadto dyspozycje są ściśle ze sobą powiązane i przenikają się nawzajem, a ich relacje uzależnione są od aktualnych konstelacji międzynarodowych. Można powiedzieć, że mają one charakter wzorcowy dla całego regionu Europy Środkowo-Wschodniej lub Środkowej²⁷, a odwołania do doświadczeń historycznych i geopolityki, kluczowych dla kształtowania polskiej kultury strategicznej, znalazły odzwierciedlenie we wszystkich dokumentach strategicznych dotyczących bezpieczeństwa państwa polskiego.

W obowiązującej obecnie *Strategii bezpieczeństwa narodowego RP z 2014 r.*, wydanej Postanowieniem Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, nawiązanie tego rodzaju znalazło się już w rozdziale pierwszym przedmiotowego dokumentu. Zapisano w nim, że interesy narodowe i cele strategiczne wynikają z doświadczeń historycznych, istniejących warunków polityczno-ustrojowych oraz potencjału, jakim dysponuje państwo²⁸. Natomiast cechy polskiej kultury strategicznej (historia, geopolityka i uwarunkowania zewnętrzne) uzewnętrzniają się nie tylko w aspekcie geopolitycznym i roli sąsiedztwa wschodniego, ale i w identyfikacji wyzwań i zagrożeń, jak również w sposobie reagowania na nie i przeciwdziałaniu im.

Należy podkreślić, że już w Doktrynie obronnej RP z 1992 r. zwrócono uwagę, że Polska znalazła się poza strukturami bezpieczeństwa, w tzw. szarej strefie z szeregiem wewnętrznych problemów, zdestabilizowanym Wschodem i niepewną przyszłością wschodniego sąsiedztwa. Rozpad ZSRR postrzegano wówczas nie tylko w kategoriach wyzwań i zagrożeń, dostrzegano w tym również szansę na wzmocnienie bezpieczeństwa Polski, ale i własnej pozycji w Europie Wschodniej, m.in. poprzez

²⁵ S. Jarmoszko, *Ścieżki konceptualizacji strategii bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2013.

²⁶ C. Gray, *Strategic Culture as Context: the First Generation of Theory Strikes Back*, *Review of International Studies* 25/99, s. 55.

²⁷ K. Malinowski, *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech*, Wydawnictwo Instytut Zachodni, Poznań 2003, s. 38.

²⁸ *Strategia Bezpieczeństwa narodowego RP z 2014 r.*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego 2014, s. 9.

wykorzystanie związków historycznych, a z czasem przyciągnięcie Białorusi i Ukrainy do struktur zachodnich. To ostatnie miało również służyć osłabieniu wpływów rosyjskich w przestrzeni poradzieckiej, a poprzez to i samej Rosji. Od momentu wstąpienia do UE (4 maja 2004 r.) Polska stara się wpisać swoje cele dotyczące wschodniego sąsiedztwa w politykę zewnętrzną Unii Europejskiej (Europejska Polityka Sąsiedztwa, Partnerstwo Wschodnie). W ten sposób, także przy wsparciu Stanów Zjednoczonych, Polska stała się orędowniczką demokracji w państwach poradzieckich, w tym przede wszystkim tych o kluczowym dla niej znaczeniu, tj. na Ukrainie i Białorusi.

Pomimo deklarowanej w dokumentach strategicznych otwartości wobec Rosji, wyzwania i zagrożenia definiowane są często w kontekście stosunków z Rosją lub jej polityki. To właśnie obawy przed Federacją Rosyjską stały się główną przyczyną dążeń do uzyskania członkostwa w strukturach zachodnich. W wymiarze bezpieczeństwa decydującą rolę odgrywało i wciąż odgrywa NATO oraz stosunki z USA. Już w Założeniach polskiej polityki bezpieczeństwa z 1992 r. odnajdziemy zapis, że Polska szczególnie ceni euroatlantycki charakter Sojuszu Północnoatlantyckiego i opowiada się za obecnością wojsk amerykańskich na naszym kontynencie. Natomiast w Strategii bezpieczeństwa RP z 2000 r. (już po wstąpieniu do NATO) podkreślono, że „członkostwo w Sojuszu Północnoatlantyckim zmniejszyło groźbę agresji wobec naszego kraju, przede wszystkim poprzez zwielokrotnienie czynnika odstraszania. Potencjalny agresor zawsze musi się liczyć z możliwością solidarnej akcji całego Sojuszu”²⁹. Podobny zapis wskazujący na rolę NATO w polskiej polityce bezpieczeństwa znalazł się w dokumencie *Strategia Bezpieczeństwa narodowego RP z 2003 r.*, zgodnie z którym Polska zapewniła sobie, a jednocześnie utrwaliła „wyjątkowy w naszej historii poziom bezpieczeństwa, oparty m.in. na gwarancjach Sojuszu Północnoatlantyckiego”³⁰. Od chwili wstąpienia Polski do NATO Sojusz pozostaje najważniejszą gwarancją bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polski.

W kolejnych strategiach znajdziemy zapisy, że celem Polski jest wzmacnianie NATO i „nierozrzędzanie” jego funkcji w systemie bezpieczeństwa europejskiego. Było to wyrazem obaw Polski związanych z koncepcją Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE (EPBiO), której nasz kraj był początkowo niechętny. Wynikało to, po pierwsze, z możliwości dublowania funkcji NATO, a po drugie, osłabienia obecności Stanów Zjednoczonych w Europie. Poza tym negatywne doświadczenia nieskutecznego sojuszu II RP z Francją i Wielką Brytanią wzmacniały polską nieufność wobec tworzącego się europejskiego systemu bezpieczeństwa. Oparcie bezpieczeństwa Polski na twardych gwarancjach, jakie daje NATO i USA, wynika z omówionych wyżej cech kultury strategicznej, w tym również z rozczarowania mechanizmami multilateralnymi, które nie zapewniły Polsce w przeszłości bezpieczeństwa (Liga Narodów). Niska efektywność Organizacji Narodów Zjednoczonych i Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie sprawia, że polski sceptycyzm w tej kwestii, warunkowany historycznie, może być dzisiaj uzasadniony.

²⁹ *Strategia bezpieczeństwa RP z 2000 r.*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego 2000, s. 243.

³⁰ *Strategia...*, *op. cit.*, s. 287.

Te obawy Polski wobec Rosji są spowodowane również wojną rosyjsko-gruzińską w 2008 r. oraz destabilizacją sytuacji na Ukrainie od 2014 r., która coraz bardziej eskaluje. Ponadto w Strategii z 2014 r. zaznaczono, że Polska nie jest wolna od form nacisku politycznego wykorzystującego argumentację wojskową. W jej najbliższym otoczeniu występuje duże skupienie potencjałów wojskowych, także o konfiguracji ofensywnej. Zagrożenia dla Polski mogą w niesprzyjających okolicznościach przyjąć „charakter niemilitarny i militarny”. Mimo że nazwa państwa rosyjskiego nie pada, zapis ten odnosi się do Federacji Rosyjskiej. Wskazano, że polityka Rosji zorientowana na odbudowę własnej mocarstwowości realizowana jest kosztem jej otoczenia, czego przykładem jest właśnie konflikt z Ukrainą, w tym aneksja Krymu, które zgodnie ze słowami strategii negatywnie rzutuje na stan bezpieczeństwa w najbliższym otoczeniu Polski.

Autor artykułu zwraca uwagę, że stałym elementem wszystkich strategii bezpieczeństwa Polski po 1989 r. jest priorytetowy charakter stosunków ze Stanami Zjednoczonymi, które pozostają kluczowym naszym partnerem pozaeuropejskim. W dokumencie z 2014 r. nazwa Stanów Zjednoczonych pada aż trzynaście razy. Co symptomatyczne, drugim w kolejności państwem wymienianym z nazwy (aż ośmiokrotnie) jest Rosja. Nazwa zachodniego sąsiada Polski i głównego partnera politycznego oraz gospodarczego nie pada ani razu. W dokumencie do RFN odniesiono się jedynie w kontekście współpracy w ramach Trójkąta Weimarskiego oraz rozwoju bliskiej współpracy ze wszystkimi sąsiadami. Należy zauważyć, że w dokumencie podkreślono, że Polska jest zaniepokojona reorientacją amerykańskiej polityki zagranicznej w kierunku Azji i Pacyfiku oraz ewolucją priorytetów USA w sferze bezpieczeństwa międzynarodowego. Z tego też powodu celem Polski wskazanym w Strategii bezpieczeństwa narodowego RP z 2014 r. jest utrzymanie znaczącego i trwałego zaangażowania Stanów Zjednoczonych w sprawy bezpieczeństwa europejskiego, w ramach NATO i relacji dwustronnych. Obok członkostwa w UE i bliskich stosunków z Francją i Niemcami (także w ramach Trójkąta Weimarskiego) oraz z Wielką Brytanią, to przede wszystkim relacje z USA pozwalają, zdaniem Polski, równoważyć wpływy Federacji Rosyjskiej w Europie³¹.

Zakończenie

Parafrazując Huntingtona, można stwierdzić, że z kulturą strategiczną trzeba się liczyć, ponieważ jest ona zestawem zachowań wynikających ze wspólnych doświadczeń i symboli, które wyznaczają kierunki działań oraz sposoby osiągania celów. Kultura strategiczna kształtuje się pod wpływem uwarunkowań wewnętrznych materialnych (powierzchnia państwa, zasoby naturalne, potencjał gospodarczy, militarny i społeczny) oraz niematerialnych (historia, doświadczenia relacji z innymi państwami oraz (nie)pamięć historyczna). Istotne znaczenie mają również czynniki zewnętrzne: położenie geograficzne, sąsiedztwo i regionalny układ sił. W przypadku Polski

³¹ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2014 r.

kluczowymi uwarunkowaniami kultury strategicznej są historia, geopolityka i uwarunkowania zewnętrzne.

Polską kulturę strategiczną cechuje dzisiaj przekonanie, że zachodni system bezpieczeństwa powinien być homogeniczną strukturą o wysokim stopniu spójności z dominującą pozycją Stanów Zjednoczonych, z ich rolą jako „mocarstwa europejskiego” – jako najlepszej gwarancji dla utrzymania funkcji obrony zbiorowej NATO i ewentualnymi tendencjami do renacjonalizacji polityki bezpieczeństwa w Europie. W związku z powyższym prymat Sojuszu Północnoatlantyckiego w naszej polityce bezpieczeństwa był i jest nie do podważenia. To przekonanie wynika również z faktu, że obecnie syndrom rosyjski i niemiecki oraz związane z nimi poczucie stałej podejrzliwości wobec Rosji i Niemiec odnaleźć można w polskim stanowisku wobec projektu Nord Stream I, który jest obecnie przez część Polaków porównywany do paktu Ribbentrop–Mołotow.

Należy podkreślić, że polska kultura bezpieczeństwa wykazuje nadal żywotność; pomimo przemian w relacjach NATO/USA z Rosją oraz w samych stosunkach transatlantyckich, dyspozycje ukształtowane przez historyczne doświadczenie zachowuje swoją aktualność. Ta aktualność wynika z faktu, że orientacja zachodnia w sferze bezpieczeństwa ma charakter egzystencjonalny dla Polski. Pierwotny wariant, przyznający priorytetowe znaczenie gwarancjom NATO i wzmacnianie bezpieczeństwa przez współpracę z USA, uzupełnia wariant, który zakłada potrzebę umacniania współpracy europejskiej i pogłębiania integracji w zakresie wspólnej obrony oraz rozwijania europejskiej polityki bezpieczeństwa i obrony. Należy jednak zauważyć, że stworzenie takiej europejskiej zdolności do działania jest możliwe wyłącznie w ramach wspólnoty transatlantyckiej i w sposób niepodważający solidarności z USA (pomimo nieprzewidywalnej polityki Prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trampa).

Bibliografia

- Ciupiński A., *Wspólna Polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej. Geneza. Rozwój. Funkcjonowanie*, Warszawa 2013.
- Czaja J., *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków 2008.
- Clausewitz C., *O wojnie*, Kraków 2007.
- Gray C., *Strategic Culture as Context: the First Generation of Theory Strikes Back*, Review of International Studies 25/99.
- Gryz J., *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, Warszawa 2013.
- Jarmoszko S., *Ścieżki konceptualizacji strategii bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2013.
- Koziej S., *Refleksja strategiczna na 100-lecie niepodległości: obronność III RP*, Pułaski Policy Paper nr 14/2018.
- Lantis J.S., *Strategic Culture and National Security Policy*, „International Studies Review” 2002, vol. 4, no 3.
- Malinowski K., *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech*, Poznań 2003.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Pawłowski J. (red.), Warszawa 2010.
- Smalec Ł., *Kultura strategiczna a paradygmat realistyczny. Krytyka, rywalizacja i perspektywy współpracy*, Wydawnictwo e-Politikon 2012, nr 2.

Snyder J.L., *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, RAND Corporation, 1977.

Wojciechowski S., Wejkszner A., *Kluczowe determinanty bezpieczeństwa Polski na początku XXI wieku*, Warszawa 2013.

Włodkowska-Bagan A., *Kultura strategiczna Polski*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się świecie międzynarodowym*, R. Zięba, T. Pawłuszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2016.

Summary

Culture must be reckoned with. At the beginning of the 21st century, Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington reminded us about it. The events of September 11, 2001 further strengthened the importance of cultural factors in the analysis of international relations and contributed to the development of research using the civilisation paradigm. The purpose of this article is to analyse Poland's strategic culture, its sources and features. It was conducted on the basis of professional literature with the aim of answering the following questions: What determines Polish strategic culture? What are its features and what actions and omissions do they manifest?

The main conclusion of the above analysis is confirmation that Poland has its own strategic culture shaped by historical experience.

Oryginalna praca badawcza

DOI: 10.34858/SNB.1.2019.006

Ireneusz Bieniecki

Akademia Pomorska

Słupsk

ORCID 0000-0002-0021-8742

bieniecki.ireneusz@vp.pl

JEDNOSTKI PŁYWAJĄCE WOJSK OCHRONY POGRANICZA I ICH WYKORZYSTANIE NA RZECZ BEZPIECZEŃSTWA GRANICY MORSKIEJ PRL W DRUGIEJ POŁOWIE XX WIEKU

VESSELS BORDER PROTECTION TROOPS AND THEIR USE FOR THE SECURITY OF THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC SEA BORDER IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Zarys treści: W artykule zaprezentowano powstanie, rozwój organizacyjny i charakterystykę jednostek pływających Wojsk Ochrony Pogranicza wykorzystywanych w ochronie polskiej granicy morskiej w latach 1945–1991. Omówiono m.in. takie zagadnienia, jak rozwój służby morskiej tej formacji, rozmieszczenie i charakterystykę posiadanych jednostek pływających, ich wykorzystanie w służbie granicznej, a także plany dalszej rozbudowy.

Słowa kluczowe: jednostki pływające Wojsk Ochrony Pogranicza, okręty Wojsk Ochrony Pogranicza.

Key words: vessels Border Protection Troops, warship Border Protection Troops.

Wstęp

Żołnierze Wojsk Ochrony Pogranicza (WOP) rozpoczęli działalność w ochronie polskich granic 13 września 1945 r., a zakończyli ją z chwilą rozwiązania tej formacji 15 maja 1991 r. W całym tym okresie, oprócz zadań realizowanych na granicy lądowej, wykonywali je również w ochronie polskiej granicy morskiej, wykorzystując do tego celu posiadane jednostki pływające¹. Poniżej przedstawiono rozwój i stan posiadania

¹ J. Prochwicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1965. Wybrane problemy*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2011, s. 1–563 oraz I. Bieniecki, *Wojska Ochrony Pogranicza w systemie ochrony i obrony granicy morskiej Polski w latach 1965–1991*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2015, s. 1–480.

jednostek pływających tej formacji, które wykorzystywano w ochronie granicy morskiej. Używany poniżej termin *jednostki pływające WOP* odnosi się wyłącznie do tych środków pływających (okrętów, kutrów, motorówek), które znajdowały się w służbowej podległości trzech nadmorskich Brygad WOP (BWOP). Wynikało to z faktu, że w omawianym okresie (do roku 1991) ochroną granicy i polskiego Wybrzeża zajmowali się żołnierze tych jednostek wojskowych, tj.: Pomorskiej BWOP (Szczecin), Bałtyckiej BWOP (Koszalin) i Kaszubskiej BWOP (Gdańsk)². W niniejszym opracowaniu nie scharakteryzowano wykorzystania jednostek pływających 6. Brygady Okrętów Pogranicza (6. BOP), późniejszej Morskiej Brygady Okrętów Pogranicza (MBOP), która to jednostka w połowie lat 60. przejęła większość jednostek pływających z nadmorskich BWOP. Przy ich wykorzystaniu, od lat 70. XX w. do roku 1991, realizowała ona zadania w ochronie granicy morskiej, funkcjonując w strukturze Marynarki Wojennej (MW)³.

W skład systemu ochrony granicy morskiej wypracowanego przez WOP po 1945 r. wchodziło kilka podsystemów. W jego strukturze występowały w poszczególnych okresach i z różnym natężeniem, w zależności od odcinka granicy:

- liniowa służba graniczna żołnierzy pododdziałów lądowych WOP (w tym również strażnic nadmorskich);
- służba operacyjno-rozpoznawcza (zwiadu) tej formacji;
- urządzenia techniczne wykorzystywane na lądzie;
- lotnictwo rozpoznawcze (Samodzielna Eskadra Lotnictwa Rozpoznawczego WOP);
- system obserwacji i radiolokacyjnego (r./lok.) dozoru WOP (na Wybrzeżu);
- jednostki pływające (WOP i Morskiej Brygady Okrętów Pogranicza) przeznaczone do działań na polskich obszarach morskich.

Jednostki pływające WOP realizowały swoje zadania służbowe głównie na polskim morzu terytorialnym. Do końca 1977 r. był to obszar wód o szerokości 3 Mm (5,5 km), przyległy do brzegu morskiego, stanowiącego linię zetknięcia się wód morza z lądem w czasie najniższego stanu wody, lub do linii zmykającej polskie morskie wody wewnętrzne⁴.

Natomiast zgodnie z Ustawą o morzu terytorialnym PRL z 17 grudnia 1977 r. był to obszar wód o szerokości 12 Mm (22,2 km), przyległy do brzegu morskiego

² Z. Jackiewicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1991. Krótki informator historyczny*, Wydawnictwo CSSG, Kętrzyn 1988, s. 1–209.

³ I. Bieniecki, *Morska Brygada Okrętów Pogranicza w latach 1966–1991*, [w:] *Szkice z najnowszych dziejów*, Cz. Ciesielski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997, s. 69–78; zobacz też I. Bieniecki, *Jednostki pływające Morskiej Brygady Okrętów Pogranicza i ich wykorzystanie w ochronie granicy morskiej w latach 1966–1991*, [w:] *Militarne i gospodarcze aspekty polityki morskiej Polski XX wieku* (materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez AMW w Gdyni 11–12.05.2000 r.), J. Przybylski, B. Zalewski (red.), Gdynia 2001, s. 177–188 oraz I. Bieniecki, *Morska Brygada Okrętów Pogranicza (1966–1991)*, „Przegląd Morski” 2002, nr 7–8, s. 39–52.

⁴ Biblioteka Morskiego Oddziału Straży Granicznej (dalej MOSG) w Gdańsku, *Regulamin służby granicznej*, cz. 1: *Zasady ogólne*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1968, s. 5.

lub linii podstawowej, zamykającej polskie morskie wody wewnętrzne w Zatoce Gdańskiej. Brzeg morski stanowiła linia zetknięcia się morza z lądem przy średnim wieloletnim stanie wody.

Powstanie i rozwój jednostek pływających WOP do połowy lat 60. XX w.

Z chwilą powstania 13 września 1945 r. WOP wystąpił problem skutecznej ochrony granicy morskiej oraz organizacji jednostek morskich. Początkowo jednostki tej formacji podlegające Departamentowi WOP nie ochraniały portów i wód terytorialnych, a zadania te realizowała Morska Milicja Obywatelska. Przedsięwzięcia z tym związane wykonywała ona w ograniczonym zakresie z powodu braku odpowiedniego sprzętu i wyszkolenia personelu⁵.

Dopiero rozkazem organizacyjnym (nr 9153) z 21 listopada 1946 r. naczelny Dowódca WP zatwierdził dwa etaty jednostek nadmorskich WOP, w którym przewidywano dwie Flotylle Ścigaczy:

- etat nr 7/8 Koszalińskiego Oddziału WOP z Flotyllą Ścigaczy, w składzie której miały funkcjonować 4 ścigacze i 2 motorówki z personelem liczącym 80 osób;
- etat 7/8 Gdańskiego Oddziału WOP z Flotyllą Ścigaczy, składającą się z 3 ścigaczy i 62 osób personelu⁶.

Tak więc pierwsze próby utworzenia Służby Morskiej WOP podjęto już w końcu 1946 r. W dowództwach Oddziałów WOP w Koszalinie i Gdańsku przewidziano etaty zastępcy ds. morskich, a w sztabach tych jednostek referaty morskie w sekcjach operacyjnych.

Zastępcą dowódcy Oddziału Gdańskiego WOP został przedwojenny oficer MW – kmdr por. Roman Somnicki, który doprowadził do powstania flotylli jednostek pływających w tej jednostce⁷.

Początkowo dla każdej strażnicy nadmorskiej WOP przewidywano po 2 motorówki, a łączny stan Flotylli miał wynosić 7 uzbrojonych ścigaczy oraz 72 motorówki. Jednak wkrótce rozkazem NDWP nr 77/Org. z 3 marca 1947 r. organizacja pododdziałów morskich została zmieniona.

Faktycznie w skład Flotylli Gdańskiego Oddziału WOP wchodziło początkowo kilka motorówek i kuter motorowy „HEL”. W lutym 1948 r. w strukturze tej jednostki funkcjonowało już 13 jednostek pływających, w tym ścigacz „HEL”, 9 motorówek ciężkich i 3 lekkie.

⁵ H. Kula, *Granica morska PRL 1945–1950*, Wydawnictwo MON, s. 1–344.

⁶ Archiwum Straży Granicznej (dalej ASG) w Szczecinie, Akta Szkoły Specjalistów Morskich WOP, sygn. 1674, t. 34, *Zarys historii jednostek morskich Wojsk Ochrony Pogranicza. Lata 1946–1966*, Gdańsk, lipiec 1966, opracowany przez kmdr. ppor. mgr. H. Adamczyka, s. 3.

⁷ I. Bieniecki, *Kmdr por. Roman Somnicki (1896–1976) – organizator morskiej służby WOP*, „Przeгляд Morski” 1989, nr 2, s. 57–62.

Dopiero na przełomie roku 1948/1949 przy Brygadzie WOP (BWOP) w Gdańsku utworzono Sekcję Morską i zorganizowano dwa nieetatowe dywizjony: Dywizjon w Gdańsku, którego dowódcą został por. mar. Kazimierz Nowicki oraz Dywizjon w Gdyni z dowódcą por. mar. Stefanem Solskim⁸.

W tym czasie zorganizowano też pododdział techniczno-gospodarczy pod nazwą Wydział Remontów, Zaopatrzenia i Nadzoru Technicznego jednostek pływających WOP, który funkcjonował w koszarach w Gdańsku Nowym Porcie, przy ulicy Oliwskiej 35. Szefem tego wydziału został kmdr por. inż. R. Somnicki, natomiast jego zastępcą ds. technicznych por. mar. Zbigniew Konopka.

W celu odpowiedniego przygotowania kadry dla jednostek morskich WOP od 22 marca do 20 listopada 1949 r. na Kursie Przeszkolenia Morskiego przy Oficerskiej Szkole MW w Gdyni przeszkolono grupę oficerów WOP. Wśród nich byli: por. mar. Kazimierz Nowicki, por. mar. Piotr Wyrwicz, por. mar. Kazimierz Pietruszka, ppor. mar. Adam Rewiński, ppor. mar. Antoni Marzenda, ppor. mar. Stefan Dolski i ppor. mar. Staszak⁹.

W roku 1951 utworzono Bazę Remontów i Technicznego Zaopatrzenia Okrętów i Kutrów WOP¹⁰. Na dowódcę bazy wyznaczono kmdr. por. inż. R. Somnickiego, a jego zastępcą został por. mar. Zb. Konopka.

W tym samym roku (1951) utworzono trzy Dywizjony Okrętów Pogranicza (DOP):

- Dywizjon OP 16. BWOP w Gdańsku, stacjonujący w Gdańsku Westerplatte, w którym obowiązki dowódcy pełnił por. mar. Adam Rewiński;
- Dywizjon OP 15. BWOP w Koszalinie, stacjonujący początkowo w Darłowie, a następnie (od roku 1959) w Kołobrzegu¹¹, w którym obowiązki dowódcy pełnił szef sztabu por. mar. Stanisław Zajkowski;
- Dywizjon OP 12. BWOP w Szczecinie, stacjonujący w Świnoujściu, gdzie obowiązki dowódcy pełnił szef sztabu por. mar. Stefan Dolski.

W związku z powyższym 23 jednostki pływające z 16. Brygady WOP (BWOP w Gdańsku) przekazano do sąsiednich brygad tej formacji – z tej liczby 16 otrzymało przydział do Świnoujścia (zachodnie Wybrzeże), a 7 do Darłowa (środkowe Wybrzeże). W Gdańsku pozostało 14 jednostek pływających i 4 łodzie motorowe.

W lutym 1952 r. na stanowiska dowódców tych dywizjonów wyznaczono oficerów radzieckich: kmdr. por. A. Szigarowa (Gdańsk), kmdr. ppor. Włodzimierza Łazariewa (Darłowo) i kmdr. por. Piotra Aleksandrowa (Świnoujście).

⁸ Archiwum Straży Granicznej (dalej ASG) w Szczecinie, Akta Szkoły Specjalistów Morskich WOP, sygn. 1674, t. 34, *Zarys historii...*, s. 3.

⁹ *Ibidem*, s. 4.

¹⁰ G. Goryński, *Powstanie, zadania i działalność Bazy Remontów i Technicznego Zaopatrzenia Okrętów i Kutrów WOP w Gdańsku-Westerplatte*, Biuletyn COS SG w Koszalinie, Koszalin 2002, nr 2, s. 148–155.

¹¹ Zobacz L. Siwek, *Droga do dowódcy Morskiej Brygady Okrętów pogranicza im. kmdr. por. Franciszka Dąbrowskiego*, Gdańsk 2018, s. 15 (w zbiorach Biblioteki Głównej AMW w Gdyni, sygn. 85067/S oraz odpis w zbiorach autora).

Po roku z DOP 12. Brygady WOP wyodrębniono Grupę Kutrów na Odrze, do której zadań należała ochrona dolnej Odry i Zalewu Szczecińskiego wraz z linią graniczną pomiędzy NRD a PRL (Wydarzyno–Nowe Warpno).

W roku 1953 Grupa Kutrów otrzymała oficjalną nazwę Dywizjon Rzeczny 12. BWOP w Szczecinie. Funkcjonował on do roku 1960¹².

Natomiast utworzone DOP w Gdańsku, Darłowie (później Kołobrzegu) i Świnoujściu funkcjonowały w strukturach organizacyjnych nadmorskich BWOP do połowy lat 60. XX w.¹³

W roku 1958 zlikwidowano Bazę Remontów i Technicznego Zaopatrzenia Okrętów i Kutrów WOP i 1 stycznia 1959 r. w jej miejsce powołano Przedsiębiorstwo Remontów Okrętów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych-Westerplatte, którego dyrektorem został początkowo kpt. mar. mgr inż. Stanisław Mańkowski, a następnie od 1 czerwca 1960 r. kmr Feliks Krawczyk¹⁴.

Jednak w końcu lat 50. do bezpośredniego pełnienia służby wykorzystywano tylko niewielką część jednostek pływających pod zieloną banderą. Na przykład w Dywizjonie Rzeczny Szczecin Pomorskiej BWOP znajdowało się w tym czasie ogółem 15 jednostek pływających (100%), z których zaledwie 20% angażowano do służby granicznej (3 kutry). Aż 80% (12 kutrów) w tej jednostce realizowało zadania inne niż bezpośrednia służba w ochronie granicy (np. wyszkolenie, przeglądy czy remonty)¹⁵.

W roku 1960 Oddział Morski WOP został przemianowany na Szefostwo Służby Morskiej WOP, a jej szefem i jednocześnie zastępcą dowódcy WOP ds. morskich został kmr por. Henryk Romanek – późniejszy pierwszy dowódca 6. Brygady Okrętów Pogranicza (6. BOP), a następnie Morskiej Brygady Okrętów Pogranicza (MBOP)¹⁶.

¹² *Ibidem*, s. 6. W swoim rozkazie pf. 62/OP z 5 maja 1960 r. w sprawie rozformowania Rzecznego Dywizjonu Okrętów Pogranicza 12. Pomorskiej BWOP ówczesny dowódca WOP płk Eugeniusz Dostojewski rozkazał: „W związku z koniecznością reorganizacji systemu służby ochrony granicy w rejonie Zalewu Szczecińskiego oraz jak najbardziej celowego i oszczędnego wykorzystania jednostek pływających 12. PBWOP (...) dowódcy 12. PBWOP w terminie do 30 sierpnia 1960 r. rozformować całkowicie rzeczny dywizjon OP w Szczecinie, a podległe mu jednostki przekazać (...)”. Na jego podstawie przekazano 6 jednostek pływających do dywizjonu 16. Kaszubskiej BWOP, 11 jednostek pływających do dywizjonu OP w Świnoujściu oraz warsztat pływający i 18 łodzi motorowych. Zobacz ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. 1606, t. 41, Rozkaz dowódcy WOP pf. 62/OP z 5.05.1960 r. w sprawie rozformowania Rzecznego Dywizjonu Okrętów Pogranicza 12. Pomorskiej BWOP, s. 1–2. Natomiast T. Górski w swoim artykule podaje, że w roku 1959 odstępiono od konwojowania statków zachodnich na Zalewie Szczecińskim i intensywnej kontroli rybaków zalewowych. Jednocześnie uznano, iż dotychczasowe metody pełnienia służby stały się zbędne. Ww. błędnie podaje, że w związku z tym już 7.03.1959 r. – a więc przed ukazaniem się ww. rozkazu – rozpoczęto rozformowywać Dywizjon Rzeczny WOP, a z początkiem roku 1961 Dywizjon Rzeczny WOP przestał istnieć. Zobacz T. Górski, *Dywizjon Rzeczny Szczecin*, „Morza. Statki i Okręty” 2007, nr 5, s. 26–33.

¹³ I. Bieniecki, *Wojska Ochrony Pogranicza w systemie...*, s. 1–480.

¹⁴ Archiwum Straży Granicznej (dalej ASG) w Szczecinie, Akta Szkoły Specjalistów Morskich WOP, sygn. nr 1674, t. 34, *Zarys...*, s. 7.

¹⁵ ASG w Szczecinie, Akta PBWOP, sygn. nr 112/0, t. 2, *Książka rozkazów dziennych Dywizjonu Szczecin PBWOP*, Rozkaz dzienny nr 258/50 dowódcy Dywizjonu Szczecin PBWOP kpt. mar. B. Cudnego z 11.11.1959 r., s. 2.

¹⁶ I. Bieniecki, *Noty biograficzne-Komandor Henryk Romanek*, „Przegląd Morski” 2002, nr 7–8, s. 136–137. W roku 1965 Szefostwo Służby Morskiej WOP liczyło ponad 100 osób, w tym

Na początku lat 60. strażnice nadmorskie WOP dysponowały ograniczoną liczbą jednostek pływających, wykorzystywanych do realizacji zadań w służbie granicznej na morzu. Dlatego też w sytuacjach wyjątkowych do likwidacji nielegalnych przekroczeń granicy (npg) z PRL korzystano z łodzi rybackich znajdujących się w posiadaniu okolicznych rybaków na Wybrzeżu. Na te cele w budżetach nadmorskich BWOP rezerwowano odpowiednie środki finansowe, z których refundowano rybakom wydatki poniesione na paliwo, zużyte w czasie prowadzenia działań granicznych.

Tak na przykład w I półroczu 1961 r. personel strażnic WOP z 12. Pomorskiej i 16. Kaszubskiej BWOP z usług załóg łodzi rybackich w ogóle nie korzystał, natomiast w 15. Bałtyckiej BWOP korzystano z tych łodzi dwukrotnie, w celu sprawdzenia skuteczności pracy urządzeń radiolokacyjnych. Łączny koszt wykorzystania łodzi rybackich do tego celu wyceniono na 75 zł.

Ponadto w 16. Kaszubskiej BWOP korzystano w tym czasie z usług motorówki Zarządu Portu (ZP) Gdańsk, w celu transportowania ugrupowań (elementów) służby granicznej w porcie. Wartość tej usługi wyceniono na 1 115 zł, jednak kwota ta została pokryta z funduszu ZP Gdańsk w ramach wzajemnej współpracy z WOP i nie obciążała budżetu jednostki¹⁷.

W szerszym zakresie wykorzystywano łodzie rybackie do celów związanych z ochroną granicy morskiej w kolejnych miesiącach tego roku. Tylko na środkowym Wybrzeżu (odcinek Bałtyckiej BWOP) w całym roku 1961 z usług rybaków w tym zakresie korzystano 9 razy (strażnica WOP Ustronie Morskie – 7 i Mielno – 2). Łącznie łodzie rybackie pływały w tym czasie w służbie granicznej przez 29 godzin (kontrola wykrywalności stacji r./lok. WOP), a wartość tych usług wyceniono na 750 zł¹⁸.

Ponadto nadmorskie BWOP przejmowały również zatrzymane na nielegalnej działalności motorówki pływające pod banderami innych państw, które następnie wykorzystywano do pełnienia służby granicznej. Przykładem mogą być motorówki „HAILI” oraz „BRIS”, które na mocy uchwały Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsk – 13 czerwca 1961 r. przekazano nieodpłatnie w użytkowanie tamtejszej jednostce WOP. Obie motorówki pływały wcześniej pod banderą fińską i zostały zatrzymane przez żołnierzy WOP na uprawianiu nielegalnego przemytu spirytusu¹⁹.

Braki występujące w sprzeczce pływającym WOP na środkowym Wybrzeżu potwierdza też treść notatki służbowej szefa Oddziału Operac.-Szkol. Sztabu WOP – płk. dypl. Feliksa Stramika (późniejszego dowódcy WOP) z połowy 1962 r., w której stwierdzono, że w tym czasie tylko na wyposażeniu niektórych strażnic tej

36 oficerów, 14 podoficerów zawodowych i nadterminowych oraz 30 marynarzy i kilku pracowników cywilnych. Zobacz ASG w Szczecinie, Akta Szkoły Specjalistów Morskich WOP, sygn. 1674, t. 34, *Zarys...*, s. 8.

¹⁷ Archiwum Straży Granicznej (dalej ASG) w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. 1607, t. 4, Notatka służbowa z wykorzystania łodzi rybackich do ochrony granicy w okresie I półroczu 1961 r. pomocnika szefa Wydziału I Oddziału Operac.-Szkol. Sztabu WOP mjr. Z. Kotuły z 17.07.1961 r., s. 1.

¹⁸ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. 1608, t. 8. Pismo szefa Sztabu Bałtyckiej BWOP płk. L. Wasilewicza do szefa Oddziału Operac.-Szkol. Sztabu WOP nr pf 505 z 14.03.1962 r., s. 1.

¹⁹ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. 1607, t. 4, Uchwała Prezydium MRN w Gdańsku z 13.06.1961 r. w sprawie przekazania jednostce WOP łodzi motorowej „Haili” oraz „Bris”, s. 1–2.

formacji znajdowały się łodzie motorowe t. M-14. Jednak nie odpowiadały one potrzebom służby granicznej, ponieważ nie były przystosowane do służby w warunkach morskich – wymagały posiadania zakrytej przystani, nie mogły wychodzić w morze przy stanie powyżej 1°B oraz były kosztowne w eksploatacji²⁰.

W tym czasie łodzie motorowe znajdujące się na wyposażeniu strażnic WOP wykorzystywano do wykonywania zadań o charakterze doraźnym, takich jak:

- sprawdzanie i identyfikacja celów pływających widocznych na ekranach stacji r./lok. na obszarze wód terytorialnych;
- kontrola ruchu sportowo-żeglarskiego uprawianego na wodach terytorialnych w pobliżu miejscowości wczasowych na Wybrzeżu;
- kontrola rybołówstwa, zwłaszcza łodziowego, uprawianego w rejonach przybrzeżnych oraz zatrzymywania obcych łodzi za nielegalny połów ryb na polskich wodach terytorialnych;
- kontrola pełnienia służby przez żołnierzy na wieżach obserwacyjnych i pracy stacji r./lok.

Oceniano, że wyposażenie strażnic nadmorskich WOP w nowe łodzie motorowe pozwoli na szybsze ich reagowanie na zachodzące w służbie wydarzenia oraz nie będzie wymagało częstego angażowania okrętów pogranicza do wyjaśniania sytuacji na morzu w granicach wód terytorialnych²¹.

Chociaż w pierwszej połowie lat 60. wszystkie trzy dywizjony okrętów pogranicza (DOP-w Świnoujściu, Kołobrzegu i Gdańsku) funkcjonujące w strukturach nadmorskich BWOP (w Szczecinie, Koszalinie i Gdańsku) dysponowały łącznie 96 jednostkami pływającymi różnych typów (100%), to jednak ich parametry taktyczno-techniczne były znacznie zróżnicowane. Największą liczbą jednostek dysponował DOP w Świnoujściu – 40 (41,7%) jednostek, DOP w Gdańsku posiadał 39 (40,6%) jednostek, a DOP w Kołobrzegu – 17 (17,7%)²².

Problem braku odpowiednich jednostek pływających w formacji WOP występował również w kolejnych latach, co potwierdza fakt, że do działań związanych z ochroną granicy morskiej nadal sporadycznie pozyskiwano jednostki pływające innych państw, zatrzymane przez stronę polską. Dotyczyło to m.in. zatrzymanego statku rybackiego SK-50 „SCHWANN II” bandery RFN. Statek ten był typową jednostką rybacką, która przy silniku o mocy 200 KM osiągała prędkość 14 w (25,9 km/godz.).

²⁰ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. nr 1608, t. 8, Notatka służbowa szefa Oddziału Operac.-Szkol. Sztabu WOP płk. dypl. F. Stramika z 9.07.1962 r., s. 1.

²¹ Za najbardziej odpowiedni typ łodzi uznano w tym czasie szalupę ratowniczą t. BK-1 z silnikiem zaburtowym, która gwarantowała bezpieczeństwo załodze, zapewniała możliwość wychodzenia w morze przy stanie do 3°B oraz nie potrzebowała przystani do bazowania, ponieważ mogła być wyciągana na brzeg, podobnie jak łodzie rybackie. Również w tym przypadku zużycie paliwa było 10 razy mniejsze niż na łodziach t. M-14, co poważnie obniżało koszty eksploatacji. *Ibidem*, s. 1–2.

²² G. Goryński, *Sily morskie Wojsk Ochrony Pogranicza. Powstanie, organizacja, działalność*, „Przegląd Morski” 1977, nr 10, s. 56–67 (cz. 1) oraz nr 11, s. 27–45 (cz. 2); zobacz też I. Bieniecki, *Służby morskie polskich formacji granicznych i ich rola w ochronie granicy w latach 1918–1994*, „Przegląd Morski” 1994, nr 11, s. 3–11.

W połowie 1964 r. MSW poczyniło kroki zmierzające do nabycia tego kutra dla potrzeb organów WOP. Zamierzano go wykorzystywać do wykonywania czynności związanych z ochroną i bezpieczeństwem polskich granic. W ocenie MSW przejęcie kutra przez WOP było wskazane ze względu na zapewnienie tej jednostce bezpieczeństwa podczas pływania i uniknięcia ewentualnych aktów prowokacji ze strony jednostek pływających RFN.

O przejęcie powyższej jednostki starało się także ówczesne Ministerstwo Żeglugi, które uważało, że kuter ten ze względu na posiadaną charakterystykę nadawał się do celów kontrolnych rybołówstwa morskiego i zamierzało go przekazać do dyspozycji koszalińskiego Urzędu Morskiego (UM)²³.

Według stanu z początku 1965 r. cała Służba Morska WOP posiadała ogółem 85 jednostek pływających różnych typów. Wśród nich było:

- 35% łodzi motorowych t. M-14;
- 24,7% kutrów t. 361;
- 15,3% okrętów t. OP.

Z ogólnej liczby 85 (100%) jednostek najwięcej było zgrupowanych w:

- Kaszubskim DOP w Gdańsku – 43,6%;
- Pomorskim DOP w Świnoujściu – 37,6%;
- Bałtyckim DOP w Kołobrzegu – 18,8%²⁴.

Z powyższego zestawienia wynika, iż najwięcej jednostek pływających wykorzystywano w ochronie granicy na skrajnych odcinkach polskiego Wybrzeża – na wschodnim odcinku (Kaszubskiej BWOP) – 43,6% oraz na zachodnim odcinku (Pomorskiej BWOP) – 37,6%. Najmniej środków pływających strzegło środkowego odcinka południowego Bałtyku (Bałtycka BWOP) – 18,8%.

Zmiany organizacyjne w podsystemie ochrony granicy morskiej PRL w połowie lat 60. XX w.

Rok 1965 zapoczątkował nowy etap w rozwoju struktur organizacyjnych i działalności WOP, w tym również na granicy morskiej. Na podstawie decyzji Komitetu Obrony Kraju (KOK) z 6 marca 1965 r. od 1 lipca 1965 r. formację tę pod względem dowodzenia podporządkowano Ministerstwu Obrony Narodowej (MON). Natomiast jej podporządkowanie pod względem gospodarczym nastąpiło od 1 stycznia 1966 r. Zarządzenie prezesa Rady Ministrów nr 41 z 24 czerwca 1965 r., które stanowiło podstawę przejścia WOP do nowego resortu, uzasadniało tę decyzję koniecznością ujednoczenia struktury organizacyjnej i systemu dowodzenia Sił Zbrojnych PRL. Razem z WOP podporządkowano MON Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego

²³ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. 1613, t. 7, Pismo dyrektora Dep. Prawno-Administracyjnego Ministerstwa Żeglugi do dyrektora gabinetu MSW płk. J. Pawłaka z 5.10.1964 r., s. 1.

²⁴ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. 1613, t. 7, Notatka służbowa dotycząca niektórych zagadnień związanych ze służbą morską WOP w 1964 r., s. 7.

(KBW). Natomiast w resorcie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW) nadal pozostawiono przejścia graniczne²⁵. Stworzono nowy system dowodzenia jednostkami WOP poprzez Sztab Generalny WP, Inspektorat Obrony Terytorialnej i Szefostwo WOP (wcześniej Dowództwo WOP). Jednocześnie całość zaopatrzenia jednostek WOP przejęły Okręgi Wojskowe (OW)²⁶.

W tym czasie, w sezonie letnim, w skali każdego miesiąca do zadań granicznych na całym Wybrzeżu wykorzystywano nawet kilkadziesiąt jednostek pływających z nadmorskich BWOP w ciągu doby. Na przykład w lipcu 1965 r. tylko z jednego DOP w Gdańsku na odcinku ochranianym przez Kaszubską BWOP pełniło służbę przy realizacji różnych zadań 11 jednostek pływających²⁷.

Zgodnie z rozkazem MON – Marszałka Polski Mariana Spychalskiego (nr 0114/Org. z 23 listopada 1965 r.) w związku z podporządkowaniem temu resortowi Wojsk Wewnętrznych (WW) szef Szt. Gen. otrzymał polecenie wydania do 15 grudnia 1965 r. zarządzenia organizacyjnego w sprawie sformowania Brygady Okrętów Pogranicza (BOP) na bazie istniejących jednostek morskich WOP. Natomiast dowódca MW od 1 stycznia 1966 r. miał przejąć sformowaną BOP na zaopatrzenie oraz sprawować nadzór nad eksploatacją i remontem sprzętu, a także szkoleniem specjalistycznym w tej jednostce²⁸.

Wykonując powyższy rozkaz w sprawie reorganizacji jednostek morskich WOP i wydane na jego podstawie zarządzenia szefa Szt. Gen. nr 0135/Org. (z 22 grudnia 1965 r.) oraz Głównego Inspektora Obrony Terytorialnej (GIOT – nr 028/Org. z 25 lutego 1966 r.), sformowano 1 kwietnia 1966 r. 6. BOP z miejscem postoju w Gdańsku-Nowym Porcie (obecnie ul. Oliwska 35). Sztab tej jednostki utworzono na bazie byłego Szefostwa Służby Morskiej WOP. Jednocześnie ze składu nadmorskich BWOP,

²⁵ Przejście graniczne to miejsce wyznaczone do przekraczania granicy państwowej, np. drogowe, kolejowe, lotnicze, morskie i rzeczne. Zobacz hasło „przejście graniczne”, *Leksykon wiedzy wojskowej*, oprac. zbiorowe pod kier. M. Laprusa, Wydawnictwo MON, Warszawa 1979, s. 340.

²⁶ H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój organizacyjny Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945–1983 (Studia z dziejów resortu spraw wewnętrznych)*, z. 5, Wydawnictwo ASW, Warszawa 1984, s. 69–70. W związku z organizacyjnym włączeniem WWewn. do składu jednolitego systemu OTK oraz zgodnie z rozkazami i zarządzeniami MON i szefa Szt. Gen. nr 054/Org. z 26 czerwca, 057/Org. z 28 czerwca, 053/Org., 052/Org. i 060/Org. z 14 lipca 1965 r.:

- 26 czerwca 1965 r. wprowadzono stanowisko GIOT i podporządkowano je bezpośrednio MON;
- 1 lipca 1965 r. wprowadzono stanowisko szefa IOT jednocześnie zastępcy GIOT, tworząc przy tym Inspektorat OT;
- od 1 lipca 1965 r. dowódcy KBW i WOP podlegali MON przez GIOT z zachowaniem dotychczasowego systemu dowodzenia w WW do czasu określenia kompetencji Inspektoratu OT.

Jednocześnie komisja Szt. Gen. WP pod przewodnictwem zastępcy szefa Szt. Gen. ds. org./mob. gen. dyw. A. Czapplewskiego miała do 1 listopada 1965 r. opracować projekt struktury organizacyjnej jednostek WW i ich ustawienia w składzie jednolitego systemu OTK, będącego trzonem sił lądowych tego systemu. AWL w Toruniu, Akta DPOW, sygn. nr 115/68, t. 17, Zarządzenie szefa Sztabu POW nr 031/Org. z 21.07.1965 r., s. 1.

²⁷ ASG w Szczecinie, Akta KBWOP, sygn. nr 1627, t. 140, Plan służby okrętów Dywizjonu Gdańsk KBWOP na miesiąc lipiec 1965 r., s. 1–2.

²⁸ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. 2369, t. 4, Rozkaz MON nr 0114/Org. z 23.11.1965 r. (odpis), s. 1.

tj. 12., 15. i 16. BWOP, wydzielono DOP, które wraz ze Szkołą Specjalistów Morskich WOP (SSM WOP będącą dotychczas samodzielną jednostką) podporządkowano 6. BOP. W skład 6. BOP weszły trzy DOP, które stacjonowały: 30. DOP w Świnoujściu, 32. DOP w Kołobrzegu i 31. DOP w Gdańsku-Westerplatte²⁹.

Od 1 października 1971 r. decyzją Prezydium Rządu PRL (z 30 lipca 1971 r.) – WOP podporządkowano ponownie MSW pod względem dowodzenia od 1 października 1971 r., natomiast pod względem gospodarczym od 1 stycznia 1972 r. W związku z tym dotychczasowe Szefostwo WOP przeformowano na Dowództwo WOP (DWOP)³⁰.

W skład formacji weszła ponownie służba kontroli ruchu granicznego (KRG), która do tej pory funkcjonowała w ramach MSW. Zmiany te objęły również nadmorskie BWOP. Jednocześnie z formacji MSW wyłączono Morską Brygadę Okrętów Pogranicza (MBOP), która pozostała w MW.

W latach 70. istotnym elementem systemu ochrony granicy pozostawała służba kutrów rozpoznawczych, która była najbardziej powiązana z brzegową służbą obserwacji i r./lok. dozoru strażnic nadmorskich. Realizowały ją głównie załogi znajdujących się na wyposażeniu strażnic nadmorskich kutrów rozpoznawczych (KR) o napędzie strugowodnym t. „JESION”. Wprowadzono je do eksploatacji w ochronie granicy w latach 1973–1975. Ogółem na stanie nadmorskich strażnic WOP znajdowało się w tym czasie 30 kutrów tego typu.

Zgodnie z *Regulaminem Służby Granicznej, cz. 2: Ochrona granicy morskiej*, której zatwierdzono i wprowadzono do użytku 9 września 1970 r., przybrzeżne kutry rozpoznawcze WOP były przeznaczone w szczególności do:

- wykonywania zadań interwencyjnych na morzu terytorialnym;
- rozpoznawania i identyfikowania nierozpoznanych jednostek pływających (celów) na morzu terytorialnym;
- kontroli czujności pełnienia służby przez elementy na POWT;
- przewozu elementów do miejsc pełnienia służby³¹.

Na przykład w połowie 1971 r. na środkowym Wybrzeżu ochranianym przez Bałtycką BWOP funkcjonowały dwie przystanie na plażach dla przybrzeżnych KR. Znajdowały się one w m. Ustronie Morskie i Mielno. Bazy te pozwalały na właściwe rozmieszczenie KR i rozwiązywały problem ich wykorzystania na środkowym odcinku brygady. Zastosowanie urządzeń służących do wodowania pozwalało na wykorzystanie tych jednostek do działań granicznych z otwartych plaż w ciągu 10–15 min od chwili zarządzenia alarmu³².

²⁹ Archiwum Instytucji (Centralnych) MON (dalej AIMON) w Modlinie, Akta GIOT, sygn. 21/91, t. 142, Notatka służbowa szefa ZPWW płk. mgr. J. Puławskiego dotycząca 6. Brygady Okrętów Pogranicza z 10.05.1966 r., s. 1.

³⁰ ASG w Szczecinie, Akta Szefostwa WOP, sygn. 1841, t. 4, Rozkaz dowódcy WOP gen. bryg. Cz. Stopińskiego nr 01 z 11.10.1971 r. w sprawie sformowania DWOP, s. 1.

³¹ Biblioteka Morskiego Oddziału Straży Granicznej (dalej MOSG) w Gdańsku, *Regulamin służby granicznej, cz. 2: Ochrona granicy morskiej*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1971, s. 77–78.

³² ASG Szczecinie, Akta Szefostwa WOP, sygn. 2371, t. 3, Pismo dowódcy BBWOP płk. dypl. K. Weronia do szefa WOP z 11.08.1971 r., s. 1.

W tym czasie oceniano, że kutry o napędzie strugowodnym posiadały dobre właściwości morskie, pełną niezatapialność, dzielność pływania na fali do 4^oB, uzyskiwały maksymalną prędkość do 25 w (46,3 km/godz.), miały małe zanurzenie (0,30 m), co umożliwiało pływanie po płytkich wodach i dobijanie w każdym miejscu do plaż nadmorskich.

W połowie 1972 r. na odcinku środkowego Wybrzeża (Bałtycka BWOP) do zabezpieczenia granicy wykorzystywano ogółem 15 jednostek pływających, które znajdowały się w dyspozycji strażnic nadmorskich. Wśród nich było 13 KR t. „JESION” i 2 kutry rozpoznawcze t. KR-70. Rozmieszczenie ich w poszczególnych pododdziałach przedstawiało się następująco:

- strażnica WOP Łeba – etat 2, stan faktyczny 2;
- strażnica WOP Ustka – etat 3, stan faktyczny 3;
- strażnica WOP Darłowo – etat 3, stan faktyczny 4;
- strażnica WOP Mielno – etat 3, stan faktyczny 1;
- strażnica WOP Kołobrzeg – etat 3, stan faktyczny 5.

W celu wykorzystania tych jednostek pływających w służbie granicznej Bałtycka BWOP posiadała szczegółowo opracowany i zatwierdzony roczny plan eksploatacji kutrów, zgodnie z którym na każdy kuter przydzielono 150 motogodzin (mtg – do końca lipca wykorzystano średnio po 70 mtg).

Według oceny dowództwa jednostki i kadry strażnic posiadana ilość jednostek pływających była niezbędna do właściwego zabezpieczenia ochrony granicy. Komisja DWOP oceniająca wykorzystanie tych kutrów uznała, że są one eksploatowane w sposób oszczędny i rozważny. W zakresie form pełnienia służby granicznej, pozytywnie oceniono fakt stosowania w większym stopniu dyżurów kutrów w portach, z natychmiastową gotowością do wypłynięcia. Natomiast dozory na morzu realizowano w miarę uzasadnionych potrzeb.

Pozytywnie oceniono też miejsca przeznaczone do bazowania kutrów. Przystanie były dobrze zagospodarowane i zapewniały bezpieczny postój jednostek pływających. Stworzono też niezbędne warunki do zakwaterowania stanu etatowego grup kutrów, dzięki czemu kutry utrzymywano w stałej gotowości do działań w ochronie granicy. Jednak ze względu na brak stałej lokalizacji i brak typowych pomieszczeń służących do zakwaterowania załóg – bazy te traktowano jako tymczasowe. Za najlepiej urządzoną przystań uznano miejsce bazowania w Kołobrzegu³³.

Kutry te ze względu na swoje walory oraz ściśle współdziałanie ze służbą pełniąca na Posterunkach Obserwacji Wzrokowo Technicznej (POWT) były środkiem bardzo efektywnym w ochronie granicy. Na przykład w 1974 r. na 5 przypadków ucieczek przez granicę morską z Polski (9 osób), wszystkie zlikwidowano przy użyciu KR. Natomiast w 1975 r. na 3 przypadki ucieczek (4 osoby), 2 zlikwidowano przy wykorzystaniu

³³ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. 2376, t. 7, Notatka służbowa nr 1703 z 2.08.1976 r. z kontroli eksploatacji kutrów rozpoznawczych wykorzystywanych w ochronie granicy morskiej w BBWOP przeprowadzona przez kmdr. M. Andrzejuka i ppłk. J. Owczarka 29–31.07.1976 r., s. 1–3.

kutrów, a w 1 uczestniczył okręt MBOP, który przejął od rybaków zatrzymanego przez nich uciekiniera na pełnym morzu³⁴.

Skuteczność tę potwierdzają też liczne przykłady zatrzymania uciekinierów z PRL drogą morską, przy wykorzystaniu jednostek pływających tego typu, jakie miały miejsce w latach późniejszych.

Na przykład 21 lipca 1977 r. o godz. 3.03 w odległości 2,4 Mm (4,4 km) od POWT nr 21 (strażnicy WOP Mielno) załoga KR-70S zatrzymała 3 osoby (mężczyznę – ob. NRD, kobietę – ob. NRD i mężczyznę – ob. PRL), którzy na gumowym pontonie t. „PELIKAN” z doczepnym silnikiem t. „WICHER” usiłowali nielegalnie przekroczyć granicę z Polski na wyspę Bornholm (Dania) z zamiarem przedostania się do RFN. Zatrzymane osoby posiadały przy sobie: 4 kanistry paliwa, żyrokompas, 3 kamizelki ratunkowe, lornetkę, jedną parę wiosł, aparat fotograficzny, polską i obcą walutę oraz żywność³⁵.

Podobne zdarzenie miało miejsce 1 sierpnia 1978 r. o godz. 3.15, kiedy to operator POWT nr 8 (strażnica WOP Dziwnów) wykrył na ekranie stacji r./lok. mały nierozpoznany cel w odległości 10 kabli (1 852 m) od brzegu, płynący od lądu w głąb morza. Do rozpoznania tego celu wysłano dwuosobową załogę kutra KR-70S, który został naprowadzony na cel przez operatora z POWT o godz. 3.40 w odległości 22 kabli (4,07 km) od brzegu. Załoga kutra WOP stwierdziła, że celem tym był składany, drewniany kajak z silnikiem zaburtowym, w którym znajdowała się jedna osoba.

Po dopłynięciu kutra do kajaka żołnierz WOP wezwał głosem osobę znajdującą się na kajaku do zatrzymania się, jednak osobnik ten nie chciał podporządkować się jego poleceniom i groził użyciem noża (finka harcerska). O powyższym dowódca kutra zameldował dyżurnemu operacyjnemu strażnicy, który spowodował wysłanie dodatkowo w ten rejon drugiego kutra KR-70 oraz okrętu KPa-148 z MBOP. Dopiero wówczas żołnierz WOP za pomocą posiadanego bosaka dociągnął kajak do kutra i o godzinie 3.50 podjął zatrzymanego osobnika na pokład.

W czasie przechodzenia z kajaka na pokład kutra osoba zatrzymana wyrzuciła do wody posiadany nóż, a wiosłem zbiła lewą szybę kutra. W związku z powyższym żołnierz WOP obezwładnił zatrzymanego i o godz. 4.08 oba kutry WOP wraz z okrętem MBOP weszły do portu w Dziwnowie. W tym przypadku zatrzymanym okazał się ob. PRL (lat 28, zamieszkały w Krotoszynie), który przy pomocy kajaka usiłował przedostać się na duńską wyspę Bornholm³⁶.

W połowie 1984 r. w ochronie środkowego Wybrzeża (odcinek Bałtyckiej BWOP) wykorzystywano do służby granicznej łącznie 11 kutrów strugowodnych t. KR-70S, które zgrupowano w trzech bazach kutrów w: *Kołobrzegu, Darłowie i Ustce*.

Baza kutrów w Kołobrzegu. Dowódcą bazy był sierż. sztab. Piotr Stokłosa. Załogi kutrów były obsadzone zgodnie z etatem i przebywały w bazie. Pomieszczenia socjalne i podręczne magazynki utrzymywano w odpowiednim stanie (czysto i schludnie).

³⁴ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. nr 2378, t. 7, Informacja kmdr. M. Andrzejuka na temat organizacji ochrony granicy morskiej PRL z 11.02.1977 r., s. 5–6.

³⁵ I. Bieniecki, I. Szkurlat, *Przestępczość graniczna w Polsce w drugiej połowie XX wieku w świetle biuletynów Wojsk Ochrony Pogranicza. Schyłek lat 70. i okres stanu wojennego. Źródła*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2018, s. 30.

³⁶ *Ibidem*, s. 31–32.

Średnio w lipcu i sierpniu 1984 r. w każdej dobie przypadały na 1 kuter ok. 4 godz. służby granicznej. Ze względu na dość trudne warunki hydrometeorologiczne kutry eksploatowano z małą intensywnością. Jednak działalność tych jednostek w poszczególnych przypadkach oceniono jako uzasadnioną i podyktowaną potrzebami wyśnięcia celów oraz pełnienia służby dozoru. Kutry na terenie przystani zabezpieczono przed uprowadzeniem poprzez (zamaskowane) rozłączenie w instalacji elektrycznej każdej jednostki oraz przez całodobowy posterunek graniczny³⁷.

W bazie kutrów w Kołobrzegu jednostki pływające najintensywniej wykorzystywano w czerwcu i lipcu, kiedy panowały sprzyjające warunki pogodowe, a temperatura wody wysoka. Obciążenie każdego z kutrów służbą graniczną w 3 miesiącach letnich utrzymywało się na poziomie od 32,5 do 71,9 godz.

Baza kutrów w Darłowie. Dowódcą bazy był st. sierż. Ferdynand Fiedukowicz. Baza posiadała 3 kutry strugowodne oraz 1 t. SMK wykorzystywany do celów szkoleniowych. Kutry utrzymywano we właściwym stanie technicznym, a załogi były obsadzone zgodnie z etatem. Warunki socjalno-bytowe załóg oceniono jako dobre, a personel kutrów przebywał cały czas na terenie bazy.

Przeciętnie w ciągu 3 miesięcy letnich przypadało na jedne kuter od 35,6 do 78,5 godz. służby granicznej. Wykorzystanie kutrów do służby w poszczególnych przypadkach uznano za uzasadnione i określone sytuacją operacyjną na odcinku strażnicy³⁸.

W bazie kutrów w Darłowie – podobnie jak w Kołobrzegu – jednostki pływające najintensywniej wykorzystywano w czerwcu i lipcu. Obciążenie każdego z kutrów służbą graniczną w miesiącach letnich utrzymywało się na poziomie od 35,6 godz. do 78,5 godz.

Baza kutrów w Ustce. Dowódcą bazy był st. sierż. Stanisław Rugała. Baza dysponowała trzema kutrami strugowodnymi. Również i tu kutry utrzymano w należytej sprawności technicznej i czystości, a załogi były obsadzone zgodnie z etatami. Średnio w czerwcu i lipcu w każdej dobie na kuter przypadało ok. 2,5 godz. służby granicznej. Wykorzystanie KR do służby granicznej w poszczególnych przypadkach oceniono, jako uzasadnione³⁹.

Także w bazie kutrów w Ustce – podobnie jak w Kołobrzegu i Darłowie – jednostki pływające najintensywniej eksploatowano w czerwcu i lipcu, kiedy warunki pogodowe były najbardziej sprzyjające, a temperatura wody wysoka. Obciążenie każdego z kutrów służbą graniczną w bazie w Ustce, w trzech miesiącach letnich, utrzymywało się na poziomie od 45,7 do 73,6 godz.

Podsumowując wykorzystanie kutrów na środkowym Wybrzeżu w tym czasie, należy stwierdzić, że najwięcej godzin służby granicznej na każdą jednostkę pływającą tego typu w poszczególnych bazach przypadało w miesiącach letnich, w tym w:

- Kołobrzegu – 71,7 godz. służby na kuter;
- Ustce – 60,8 godz. na kuter;
- Darłowie – 59,2 godz. na kuter.

³⁷ ASG w Szczecinie, Akta DWOP, sygn. nr 2384, t. 9, Notatka służbowa kmdr. dypl. R. Dębowski z przeprowadzonej kontroli wykorzystania kutrów rozpoznawczych w służbie granicznej na morzu oraz utrzymania baz kutrów w BBWOP z 3.08.1984 r., s. 1–2.

³⁸ *Ibidem*, s. 2–3.

³⁹ *Ibidem*, s. 4.

Dopiero w 1987 r. w WOP opracowano perspektywiczny plan rozwoju flotyli jednostek pływających dla nadmorskich BWOP, który przewidywał wyposażenie strażnic nadmorskich w kutry t. „SZKWAŁ”, a jednostki pływające tego typu zamierzano wykorzystywać do ochrony granicy morskiej⁴⁰.

Podsumowanie

Analiza powyższych ustaleń pozwala zauważyć, że drugiej połowie lat 40. i dekadzie lat 50. XX w. nadmorskie BWOP (Pomorska, Bałtycka i Kaszubska BWOP), pomimo ambitnych planów rozbudowy jednostek pływających tej formacji, dysponowały ograniczoną ich ilością, a posiadane parametry kutrów i okrętów pozwalały prowadzić działania graniczne tylko w określonym zakresie.

W pierwszej połowie lat 60. XX w., z powodu braku własnych jednostek pływających, do celów służbowych związanych z realizacją zadań w ochronie granicy morskiej wykorzystywano doraźnie motorowe łodzie rybackie, które były usytuowane w sąsiedztwie strażnic nadmorskich WOP, a także pozyskane od Skarbu Państwa jednostki pływające innych państw. Korzystano też z usług jednostek pływających różnych instytucji cywilnych funkcjonujących na Wybrzeżu (Zarządów Portów).

W okresie późniejszym (1965–1991) system interwencji i dozoru na morzu realizowany w ochronie polskiej granicy morskiej spoczywał głównie na okrętach i kutrach MBOP. Jego mankamentem był brak odpowiednich środków pływających na wyposażeniu strażnic nadmorskich WOP do interwencji i wyjaśniania nierozpoznanych celów na morzu terytorialnym. Natomiast angażowanie do tych zadań jednostek pływających MBOP, rozlokowanych głównie w dużych w portach polskiego Wybrzeża (Świnoujście, Kołobrzeg, Gdańsk-Westerplatte), oceniano jako nieekonomiczne i nie w pełni skuteczne.

W związku z powyższym, w celu rozwiązania tego problemu, w latach 70. do ochrony granicy morskiej zaczęto wykorzystywać rzeczne KR. W 1970 r. przebazowano z granicy zachodniej na Wybrzeże – 16, a w latach 1971–1972 dalszych 12 jednostek rzecznych t. KR-70, które po przygotowaniu ich do eksploatacji w warunkach morskich i przeszkoleniu załóg, weszły do służby na morzu.

Ostatecznie w latach 1973–1975 do ochrony granicy morskiej, na wyposażenie nadmorskich BWOP, skierowano ogółem 30 kutrów t. „JESION”-KR-70S (w 1973 r. – 13, 1974 r. – 13, 1975 r. – 4)⁴¹.

⁴⁰ I. Bieniecki, I. Szkurlat, *Koncepcja i wykorzystanie kutrów pościgowych typu „SZKWAŁ” przez Wojska Ochrony Pogranicza w drugiej połowie XX wieku*, „Logistyka” 2015, nr 4 (artykuł na płycie CD nr 2, cz. 2 – materiały pokonferencyjne z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Historia techniki morskiej” zorganizowanej w Gdańsku 16–18 kwietnia 2015 r. przez Akademię Marynarki Wojennej w Gdyni, Instytut Historii PAN, Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku, Wydział Oceanotechniki i Okrętownictwa Politechniki Gdańskiej), s. 1569–1579.

⁴¹ *Informacja o działalności WOP w latach 1971–1975* (opracowanie Dowództwa WOP – odpis w zbiorach autorów), s. 13.

Należy pamiętać, że włączenie do służby na morzu rzecznych KR traktowano jako rozwiązanie doraźne, dlatego też nadal prowadzono prace nad skonstruowaniem i wyprodukowaniem kutra strugowodnego, przystosowanego do pływania morskich, dysponującego stosunkowo dużą prędkością i możliwością dobijania do plaży.

Dopiero w latach 80. XX w. na granicy morskiej zaczęto w BWOP wprowadzać do służby kolejne, stosunkowo nowoczesne jednostki pływające t. „SZKWAŁ”. Jednak ich wykorzystanie do działań granicznych było uwarunkowane posiadaniem baz postojowych na całym Wybrzeżu oraz odpowiedniego zaplecza kadrowo-logistycznego. Zarówno bazami postojowymi, jak i zapleczem kadrowo-logistycznym formacja ta nie dysponowała.

Do roku 1991, który był ostatnim rokiem funkcjonowania WOP, pomimo opracowania licznych planów zmierzających do zwiększenia stanu posiadania jednostek pływających pod zieloną banderą, udało się je zrealizować tylko w niewielkim zakresie⁴². Decydowały o tym głównie: niewielkie środki finansowe, skomplikowane procedury wdrażania jednostek do produkcji, a także brak własnego zaplecza technicznego i ograniczony potencjał produkcyjny krajowych stoczni okrętowych.

Bibliografia

Archiwalia.

Archiwum Straży Granicznej (dalej ASG) w Szczecinie.

Akta Szkoły Specjalistów Morskich WOP, sygn. 1674, t. 34, *Zarys historii jednostek morskich Wojsk Ochrony Pogranicza. Lata 1946–1966*, Gdańsk, lipiec 1966, opracowany przez kmdr. ppor. mgr. H. Adamczyka.

Akta DWOP, sygn. 1606, t. 41, Rozkaz dowódcy WOP pf. 62/OP z 5.05.1960 r. w sprawie rozformowania Rzecznego Dywizjonu Okrętów Pogranicza 12. Pomorskiej BWOP.

Akta PBWOP, sygn. 112/0, t. 2, Książka rozkazów dziennych Dywizjonu Szczecin PBWOP, Rozkaz dzienny nr 258/50 dowódcy Dywizjonu Szczecin PBWOP kpt. mar. B. Cudnego z 11.11.1959 r.

Akta DWOP, sygn. 1607, t. 4, Notatka służbowa z wykorzystania łodzi rybackich do ochrony granicy w okresie I półrocza 1961 r. pomocnika szefa Wydziału I Oddziału Operac.-Szkol. Sztabu WOP mjr. Z. Kotuły z 17.07. 1961 r.

Akta DWOP, sygn. 1608, t. 8. Pismo szefa Sztabu Bałtyckiej BWOP płk. L. Wasilewicz do szefa Oddziału Operac.-Szkol. Sztabu WOP nr pf 505 z 14.03.1962 r.

Akta DWOP, sygn. 1607, t. 4, Uchwała Prezydium MRN w Gdańsku z 13.06.1961 r. w sprawie przekazania jednostce WOP łodzi motorowej „Haili” oraz „Bris”.

Akta DWOP, sygn. 1608, t. 8, Notatka służbowa szefa Oddziału Operac.-Szkol. Sztabu WOP płk. dypl. F. Stramika z 9.07.1962 r.

Akta DWOP, sygn. 1613, t. 7, Pismo dyrektora Dep. Prawno-Administracyjnego Ministerstwa Żegluga do dyrektora gabinetu MSW płk. J. Pawlaka z 5.10.1964 r.

Akta DWOP, sygn. 1613, t. 7, Notatka służbowa dotycząca niektórych zagadnień związanych ze służbą morską WOP w 1964 r.

⁴² I. Bieniecki, *Projekt przybrzeżnej jednostki pływającej „Mewa” – „Zimorodek” dla Wojsk Ochrony Pogranicza*, „Przegląd Morski” 2004, nr 10, s. 93–103.

- Akta KBWOP, sygn. 1627, t. 140, Plan służby okrętów Dywizjonu Gdańsk KBWOP na miesiąc lipiec 1965 r.
- Akta DWOP, sygn. 2369, t. 4, Rozkaz MON nr 0114/Org. z 23.11.1965 r. (odpis).
- Akta Szefostwa WOP, sygn. 1838, t. 6, Notatka służbowa w sprawie zmian organizacyjnych w WOP w latach 1965–1970 do opracowania zbiorczego materiału na zespół MON z 16.08.1969 r.
- Akta Szefostwa WOP, sygn. 1841, t. 4, Rozkaz dowódcy WOP gen. bryg. Cz. Stopińskiego nr 01 z 11.10.1971 r. w sprawie sformowania DWOP.
- Akta Szefostwa WOP, sygn. 2371, t. 3, Pismo dowódcy BBWOP płk. dypl. K. Weron do szefa WOP z 11.08.1971 r.
- Akta DWOP, sygn. nr 2376, t. 7, Notatka służbowa nr 1703 z 2.08.1976 r. z kontroli eksploatacji kutrów rozpoznawczych wykorzystywanych w ochronie granicy morskiej w BBWOP przeprowadzona przez kmdr. M. Andrzejuka i ppłk. J. Owczarka 29–31.07.1976 r.
- Akta DWOP, sygn. nr 2378, t. 7, Informacja kmdr. M. Andrzejuka na temat organizacji ochrony granicy morskiej PRL z 11.02.1977 r.
- Akta DWOP, sygn. nr 2384, t. 9, Notatka służbowa kmdr. dypl. R. Dębowskiego z przeprowadzonej kontroli wykorzystania kutrów rozpoznawczych w służbie granicznej na morzu oraz utrzymania baz kutrów w BBWOP z 3.08.1984 r.
- Archiwum Wojsk Lądowych (dalej AWL) w Toruniu.
- Akta DPOW, sygn. nr 115/68, t. 17, Zarządzenie szefa Sztabu POW nr 031/Org. z 21.07.1965 r., s. 1.
- Archiwum Instytucji (Centralnych) MON (dalej AIMON) w Modlinie.
- Akta GIOT, sygn. nr 21/91, t. 142, Notatka służbowa szefa ZPWW płk. mgr. J. Puławskiego dotycząca 6. Brygady Okrętów Pogranicza z 10.05.1966 r.
- Bieniecki I., *Kmdr por. Roman Somnicki (1896–1976) – organizator morskiej służby WOP*, „Przegląd Morski” 1989, nr 2.
- Bieniecki I., *Służby morskie polskich formacji granicznych i ich rola w ochronie granicy w latach 1918–1994*, „Przegląd Morski” 1994, nr 11.
- Bieniecki I., *Morska Brygada Okrętów Pogranicza w latach 1966–1991*, [w:] *Szkice z najnowszych dziejów*, Cz. Ciesielski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997.
- Bieniecki I., *Jednostki pływające Morskiej Brygady Okrętów Pogranicza i ich wykorzystanie w ochronie granicy morskiej w latach 1966–1991*, [w:] *Militarne i gospodarcze aspekty polityki morskiej Polski XX wieku* (materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez AMW w Gdyni 11–12.05.2000 r.), J. Przybylski, B. Zalewski (red.), Gdynia 2001.
- Bieniecki I., *Morska Brygada Okrętów Pogranicza (1966–1991)*, „Przegląd Morski” 2002, nr 7–8.
- Bieniecki I., *Noty biograficzne-Komandor Henryk Romanek*, „Przegląd Morski” 2002, nr 7–8.
- Bieniecki I., *Projekt przybrzeżnej jednostki pływającej „Mewa” – „Zimorodek” dla Wojsk Ochrony Pogranicza*, „Przegląd Morski” 2004, nr 10.
- Bieniecki I., *Wojska Ochrony Pogranicza w systemie ochrony i obrony granicy morskiej Polski w latach 1965–1991*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2015.
- Bieniecki I., Szkurłat I., *Koncepcja i wykorzystanie kutrów pościgowych typu „SZKWAL” przez Wojska Ochrony Pogranicza w drugiej połowie XX wieku*, „Logistyka” 2015, nr 4 (artykuł na płycie CD nr 2, cz. 2 – materiały pokonferencyjne z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Historia techniki morskiej” zorganizowanej w Gdańsku 16–18 kwietnia 2015 r. przez Akademię Marynarki Wojennej w Gdyni, Instytut Historii PAN, Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku, Wydział Oceanotechniki i Okrętownictwa Politechniki Gdańskiej).

- Bieniecki I., Szkulat I., *Przestępczość graniczna w Polsce w drugiej połowie XX wieku w świetle biuletynów Wojsk Ochrony Pogranicza. Schyłek lat 70. i okres stanu wojennego*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Słupsk 2018.
- Dominiczak H., *Powstanie i rozwój organizacyjny Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945–1983 (Studia z dziejów resortu spraw wewnętrznych)*, z. 5, Wydawnictwo ASW, Warszawa 1984.
- Informacja o działalności WOP w latach 1971–1975* (opracowanie Dowództwa WOP – odpis w zbiorach autorów).
- Goryński G., *Siły morskie Wojsk Ochrony Pogranicza. Powstanie, organizacja, działalność*, „Przegląd Morski” 1977, nr 10 (cz. 1) oraz nr 11 (cz. 2).
- Goryński G., *Powstanie, zadania i działalność Bazy Remontów i Technicznego Zaopatrzenia Okrętów i Kutrów WOP w Gdańsku-Westerplatte*, Biuletyn COS SG w Koszalinie, Koszalin 2002, nr 2.
- Górski T., *Dywizjon Rzeczny Szczecin*, „Morza, Statki i Okręty” 2007, nr 5.
- Jackiewicz Z., *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1991. Krótki informator historyczny*, Wydawnictwo CSSG, Kętrzyn 1988.
- Kula H., *Granica morska PRL 1945–1950*, Wydawnictwo MON.
- Leksykon wiedzy wojskowej*, oprac. zbiorowe pod kier. M. Laprusa, Wydawnictwo MON, Warszawa 1979.
- Locja Bałtyku. Część południowa. Wybrzeże polskie*, Biuro Hydrograficzne Marynarki Wojennej, Gdynia 1980.
- Prochwicz J., *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1965. Wybrane problemy*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2011.
- Siwek L., *Droga do dowódcy Morskiej Brygady Okrętów Pogranicza im. kmdr. por. Franciszka Dąbrowskiego*, Gdańsk 2018 (w zbiorach Biblioteki Głównej AMW w Gdyni, sygn. nr 85067/S oraz odpis w zbiorach autora).
- Ustawa o morzu terytorialnym PRL z 17.12.1977 r.*, [w:] *Podstawowe akty prawne dotyczące ochrony granic, morza terytorialnego, strefy rybołówstwa morskiego i szelfu kontynentalnego*, oprac. DWOP, Warszawa 1978.
- Biblioteka Morskiego Oddziału Straży Granicznej (dalej MOSG) w Gdańsku.
- Regulamin służby granicznej*, cz. 1: *Zasady ogólne*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1968.
- Regulamin służby granicznej*, cz. 2: *Ochrona granicy morskiej*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1971.

Summary

The article presents the creation and organisational development of Border Protection Troops used in the protection of the Polish sea border in the years 1945–1991. Discussed, among others things, is the organisational development of the naval service and its formation, the distribution and characteristics of vessels in commission, as well as their use in the border service and plans for further expansion.

Andrzej Pieczywok

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz
ORCID: 0000-0002-4531-0630
a.pieczywok@wp.pl

BEZPIECZEŃSTWO CZŁOWIEKA W WARUNKACH RYZYKA I NIEPEWNOŚCI

HUMAN SAFETY IN RISK AND UNCERTAINTY CONDITIONS

Zarys treści: W niestabilnym świecie można zaobserwować coraz większą determinację człowieka w poszukiwaniu bezpieczeństwa. Obecne czasy niosą ze sobą wiele różnorodnych zdarzeń i zagrożeń mających wpływ na poczucie bezpieczeństwa wielu osób. Bardzo często człowiek podejmuje ważne decyzje w warunkach ryzyka i niepewności. Dlatego też odpowiednia edukacja człowieka może znacznie pomóc w przeciwdziałaniu zagrożeniom.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na bezpieczeństwo człowieka w kontekście istniejących zagrożeń i wyzwań, w tym pokazanie skutków zagrożeń oraz wskazanie możliwości przeciwdziałania tym zdarzeniom, wykorzystując instrumentarium edukacji dla bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: zagrożenia, wyzwania, bezpieczeństwo, ryzyko, edukacja dla bezpieczeństwa.

Keywords: threats, challenges, security, risk, education for the safety.

Wstęp

Przemiany na przełomie wieków dotyczą wielu różnych sfer życia i działalności człowieka oraz całych społeczeństw, w tym również sfery bezpieczeństwa¹

¹ W przedmiocie bezpieczeństwa zob. szerzej: M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016; M. Karpiuk, *Zadania i kompetencje zespolonej administracji rządowej w sferze bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty materialne i formalne*, Warszawa 2013; *Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część ogólna*, W. Kitler, M. Czuryk, M. Karpiuk (red.), Warszawa 2013; M. Karpiuk, *Miejsce samorządu terytorialnego w przestrzeni bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2014; K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, K. Zalaśńska, *Pracowność w bezpieczeństwie kulturowego*, Siedlce 2016; M. Karpiuk, *Właściwość wojewody w zakresie*

i obronności². W świetle dotychczasowej wiedzy zasadne wydają się pytania dotyczące np. tego, dlaczego jednym ludziom, grupom społecznym, a nawet całym społeczeństwom żyje się godniej, wygodniej i bezpieczniej niż innym? Dlaczego są one bardziej pewne swojego bytu i perspektyw rozwojowych³, podczas kiedy inne społeczeństwa i społeczności odczuwają prawie permanentny deficyt bezpieczeństwa w różnych jego wymiarach? Czy jest to uwarunkowane głównie czynnikami obiektywnymi, takimi jak położenie geograficzne, dostęp do bogactw naturalnych zasobów, czy może istniejącymi zagrożeniami i wyzwaniem?

Należy podkreślić, że zarówno zagrożenia, jak i wyzwania w obszarze bezpieczeństwa człowieka mogą być spowodowane istniejącym ryzykiem i niepewnością. Zarówno pierwszy, jaki drugi termin dość ściśle związany jest z osobowością człowieka i jego relacjami z otoczeniem. Słowo „ryzyko” pochodzi ze staro włoskiego *risicare*, które oznacza tyle, co „odważyć się”. W tym sensie ryzyko jest raczej wyborem, a nie nieuchronnym przeznaczeniem⁴. Ryzyko jest obecne we wszystkich dziedzinach działalności człowieka wówczas, gdy nie jest on w stanie kontrolować albo dokładnie przewidzieć przyszłości. Natomiast niepewność jest „powątpiewaniem w zdolność do przewidywania skutków obecnych działań”. Mamy z nią do czynienia wtedy, gdy dostrzegamy, że skutki obecnych działań nie mogą być poznane z absolutną pewnością. Określenia „ryzyko” i „niepewność” często występują razem bądź nawet są ze sobą utożsamiane, ale nie oznaczają tego samego⁵.

Rozwój cywilizacyjny, szczególnie na przełomie XXI wieku, wpływa na charakter współczesnego środowiska bezpieczeństwa człowieka i jest trudny do kontrolowania.

Słusznie Marian Cieślarczyk zauważa, że środowisko naturalne przeżywa kryzys, przejawiający się wyczerpywaniem zasobów naturalnych, w tym wody, zwiększanie obszarów pustynnych, zanieczyszczenie powietrza, wyraźnymi zmianami klimatycznymi, zakłóceniami naturalnych procesów regulacyjnych w przyrodzie. Jednocześnie w procesie globalizacji rośnie współzależność gospodarek oraz prawie nieograniczone możliwości handlowe. W sferze handlu maleje rola państwa, a wzrasta rola

zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz zapobiegania zagrożeniu życia i zdrowia, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, nr 2; M. Czuryk, K. Dunaj, M. Karpiuk, K. Prokop, *Prawo zarządzania kryzysowego. Zarys systemu*, Olsztyn 2016; M. Karpiuk, *Activities of the local government units in the scope of telecommunication*, „Cybersecurity and Law” 2019, nr 1; M. Karpiuk, N. Szczęch, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe*, Olsztyn 2017.

² W przedmiocie obronności zob. szerzej: M. Karpiuk, *Służba wojskowa żołnierzy zawodowych*, Olsztyn 2019; M. Bożek, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, *Zasady ustroju politycznego państwa*, Poznań 2012; M. Karpiuk, *Pomoc Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej udzielana Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2018, nr 1; M. Karpiuk, *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017; M. Karpiuk, *Tereny zamknięte ze względu na obronność i bezpieczeństwo państwa ustanawiane przez organy administracji rządowej*, „Ius Novum” 2016, nr 4, s. 196.

³ M. Perz, *Kultura bezpieczeństwa społeczeństwa polskiego i szwajcarskiego. Praca magisterska*, Katedra Edukacji Obronnej Instytutu Pedagogiki Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006.

⁴ P.L. Bernstein, *Przeciw Bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, Warszawa 1997, s. 19–20.

⁵ D. Dziawgo, *Credit-rating. Ryzyko i obligacje na międzynarodowym rynku finansowym*, Warszawa 1998, s. 13.

instytucji i organizacji międzynarodowych, korporacji; następuje także ograniczanie wspólnot socjalnych itp. Jednocześnie uwidaczniają się coraz wyraźniej tendencje regionalizacyjne. W sferze międzynarodowej już od jakiegoś czasu można było zauważyć wyraźne zwiększanie się liczby państw demokratycznych, przy rosnącej roli władzy autorytarnej w niektórych częściach świata, m.in. w północnej i centralnej Afryce, w południowej Azji, a także powstawanie międzynarodowych organizacji przestępczych handlujących bronią i narkotykami. W tym okresie wyraźnie wzrasta również zagrożenie terroryzmem. Wiele wskazuje jednak na to, że zmieniają się i będą się zmieniać formy jego działania. Organizacje przestępcze i terrorystyczne dostrzegają bowiem wzrost znaczenia informacji i globalnych sieci informacyjnych dla współczesnych społeczeństw, globalizację kultury i wzrastającą rolę mediów oraz ich wpływ na różne sfery życia, w tym na politykę, walkę i wojnę informacyjną⁶.

Warto zauważyć, że człowiek funkcjonuje w różnych środowiskach i przestrzeniach społecznych. W każdej chwili jest narażony na różne zagrożenia, które mogą występować w różnych miejscach, m.in. w szkole, na uczelni, w pracy zawodowej, w czasie wolnym, w podróży itp. Zagrożenia te mogą być splotem różnych niekorzystnych sytuacji, nieszczęść, ale także mogą być celowym działaniem człowieka. Wśród wielu czynników zagrażających współczesnemu człowiekowi należy wymienić czynniki wewnętrzne (zależne od człowieka) i zewnętrzne (niezależne od człowieka). Bezpieczeństwo jest istotne dla każdej osoby, bez względu na wiek. Wiąże się ono z więzią uczuciową, przywiązaniem, bezpośrednim i stałym kontaktem z bliskimi osobami, przynależnością, wsparciem, przekonaniem o posiadaniu kogoś, kto ochroni przed zagrożeniami. Jego brak prowadzi do poczucia osamotnienia lub zaburzenia osobowości⁷.

Podmiotem dociekań autora jest człowiek funkcjonujący w określonym środowisku, w którym podejmuje różne decyzje narażone w pewnym stopniu ryzykiem i niepewnością. Owe zdarzenia wynikać mogą z wielu przyczyn, m.in. osobowych, braku wiedzy i umiejętności, skomplikowanego otoczenia (stopnia i rodzaju zagrożeń), losowych zdarzeń, braku szczęścia itp. Nasilające się ryzyko i niepewność często są konsekwencją istniejących zagrożeń.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na bezpieczeństwo człowieka w kontekście istniejących zagrożeń i wyzwań, w tym pokazanie skutków zagrożeń oraz wskazanie możliwości przeciwdziałania tym zdarzeniom, wykorzystując instrumentarium edukacji dla bezpieczeństwa.

Główny problem badawczy sformułowany w niniejszym artykule brzmi następująco: *W jaki sposób reaguje (zachowuje się) człowiek będący w sytuacji zagrożeń i jak może pomóc w tym zakresie edukacja dla bezpieczeństwa?*

⁶ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa w realiach XXI wieku*, [w:] *Czynić świat bardziej bezpiecznym*, A. Cudowska, J. Kunikowski (red.), Siedlce 2007, s. 114–115.

⁷ A. Pieczywok, *Stylizacja bezpieczeństwa człowieka w środowisku społecznym*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2018, nr 3, s. 5–6.

Środowisko funkcjonowania człowieka – zagrożenia i ich skutki

Środowisko funkcjonowania człowieka będzie dotyczyło określonej przestrzeni jego bytowania. Każdy człowiek potrzebuje przestrzeni, w której będzie się czuł bezpiecznie i swobodnie. Przestrzeń ta, która bardzo często nazywana jest przestrzenią społeczną, stwarza nie tylko możliwości dotyczące przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom, ale ma także wpływ na rozwój człowieka i jakość jego życia. Nie zawsze jesteśmy tego świadomi i często nie przywiązujemy dostatecznej wagi do warunków, w jakich proces kształtowania bezpieczeństwa człowieka się odbywa⁸.

Przestrzeń środowiskowa ma dość istotne znaczenie w kreowaniu postępowania człowieka wobec istnienia sytuacji trudnych i kryzysowych. Oddziałuje na jego psychikę i sposób myślenia o bezpieczeństwie. W przestrzeni tej występują określone przedmioty (obiekty), instytucje, podmioty, relacje między nimi, ale także pojawia się duży stopień nasilenia ryzyka i niepewności.

Ryzyko jest kategorią wszechobecną w działalności człowieka i obejmuje wszystkie dziedziny jego działalności. Nie jest ono zjawiskiem jednorodnym, dlatego trudno jest podać jedną uniwersalną definicję. Ryzyko można badać w aspekcie obiektywnym oraz w aspekcie subiektywnym, pamiętając jednak, że jest ono kategorią zmienną, czyli bardziej procesem niż stanem świata zewnętrznego. Można zatem badać i definiować ryzyko w zależności od określonego aspektu, czyli ujęcia oraz kontekstu⁹.

Ludzkość znajduje się obecnie w „punkcie zwrotnym”¹⁰: w obliczu ujawniających się coraz to nowych zagrożeń (pułapka technologiczna, możliwość atomowej samozagłady, kryzys ekologiczny i fizyczne granice wzrostu, perspektywa projektowania i hodowli ludzi, terroryzm, globalny turbokapitalizm i jego społeczne konsekwencje itd.) powszechnie mówi się o kryzysie cywilizacyjnym, o „końcu świata, jaki znamy” i kwestionuje dotychczasowy, dominujący w skali świata model rozwoju cywilizacyjnego¹¹. W dyskusjach wokół tej problematyki kwestie dotyczące zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa człowieka, w tym powiązań i jego relacji ze społeczeństwem, zajmują ważne miejsce. Jest tak, gdyż kwestie te dotyczą spraw podstawowych – można wręcz powiedzieć, że najważniejszych – z punktu widzenia dobrostanu i egzystencji człowieka (społeczeństwa) oraz biosfery warunkującej przecież zarówno biologiczny wymiar ludzkiego życia, jak i dalszy rozwój cywilizacyjny.

Zagrożenia cywilizacyjne przekraczają granice państw narodowych, rozprzestrzeniają się wraz z procesami globalizacji świata. Wywołują wiele niebezpieczeństw dla życia ludzi, tym groźniejszych, że niewidocznych, poznawalnych o tyle, o ile zostaną

⁸ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych*, Olsztyn 2018, s. 194–195.

⁹ Por. W. Tarczyński, M. Mojsiewicz, *Zarządzanie ryzykiem. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 2001.

¹⁰ F. Capra, *Punkt zwrotny*, Warszawa 1987.

¹¹ Por. I. Wallerstein, *Koniec świata jaki znamy*, Warszawa 2004; E. Luttwak, *Turbokapitalizm*, Wrocław 2000; H.P. Martin, H. Schumann, *Pułapka globalizacji*, Wrocław 1999; D.C. Korten, *Świat po kapitalizmie*, Łódź 2002; S. Amin, *Zmurszały kapitalizm*, Warszawa 2004; F. Fukuyama, *Koniec człowieka*, Kraków 2004; L.R. Brown, *Gospodarka ekologiczna na miarę Ziemi*, Warszawa 2003 i in.

zdefiniowane przez naukę. Zagrożenia te zasadniczo zmieniają sytuację społeczną i jednostkową, wywołują nowe podziały, tworzą nowe obszary marginalizacji i wykluczenia. W połączeniu z przemianami trzeciej fali globalizacji¹² stanowią być może jeden z najistotniejszych czynników decydujących o kondycji współczesnego społeczeństwa światowego.

W podręczniku akademickim do pedagogiki Bogusław Sliwerski napisał: „Coraz częściej doświadczamy dramatycznych wyzwań współczesnego świata, jakimi są dehumanizacja polityki, oświaty i stosunków międzyludzkich, postępujące niszczenie środowiska życia, terroryzm czy permanentne wojny. Nie można się zatem dziwić, że punktem wyjścia dyskursu nad rolą współczesnego człowieka w systemie bezpieczeństwa czyni się stan aktualnego zagrożenia życia czy upadku cywilizacji [...]. Żyjemy w świecie, który w coraz mniejszym stopniu pozwala ludziom zrozumieć swoje środowisko życia, poddawać je własnej kontroli, czy kształtować na własną rękę [...]. Człowiek pragnie jednak poszerzenia zakresu swoich doświadczeń i świadomości, by móc żyć w takim świecie”¹³.

Narastają także różnego rodzaju zagrożenia i niepokoje społeczne, dla których doskonałą pożywką są; analfabetyzm, bezrobocie, bezdomność, ubóstwo, fanatyzm. W „pękniętej” nowoczesności kształtują się więc nowe formy życia społecznego, polegające na nakładaniu się i powiązaniu zindywidualizowanej prywatności i pozornie oddzielonych instytucjonalnych dziedzin i sektorów produkcji, edukacji, konsumpcji, rynku pracy itp.

W otaczającej nas gęstej sieci informacji zaczyna brakować jakiegoś mechanizmu sortującego, jakichś kryteriów, które pozwalałyby odróżnić informacje potrzebne od zbędnych, wiedzę od szumu. Innymi słowy, jak pisze Thomas Eriksen: „(...) kiedy coraz większe ilości informacji rozprawdane są z coraz większą szybkością, coraz trudniej jest też tworzyć spójne narracje, porządki, sekwencje rozwoju. Grozi nastanie hegemonii fragmentów. Znajduje to odbicie w naszym stosunku do wiedzy, pracy i stylu życia w najszerszym sensie. Przyczyna i skutek, wewnętrzny organiczny wzrost, dojrzałość i doświadczenie – te i podobne kategorie znajdują się w takiej sytuacji pod silną presją”¹⁴.

Zarówno zagrożenia cywilizacyjne, informacyjne, naturalne, społeczne, kulturowe, jak i osobowościowe potęgują określone skutki w funkcjonowaniu człowieka w społeczeństwie. Prawie każde zagrożenie rodzi skutki wtórne, które są równie niebezpieczne, co pierwotne i mogą być przesłanką dla kolejnych niespodziewanych zdarzeń.

Janusz Czerny¹⁵, pisząc o kryzysie wartości, zwraca uwagę na konflikt aksjologiczny, jaki ma miejsce w dzisiejszym świecie, a rozgrywa się między światem wartości duchowych i materialnych, między sumieniem ludzkim a dokonywanymi

¹² E. Wnuk-Lipiński, *Świat międzyepoki*, Kraków 2004.

¹³ B. Sliwerski, *Wstęp*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, Z. Kwiecieński, B. Sliwerski (red.), Warszawa 2006, s. 184.

¹⁴ T.H. Eriksen, *Tyrania chwili. Szybko i wolno płynący czas w erze informacji*, przeł. G. Sokół, Warszawa 2003.

¹⁵ J. Czerny, *Zagrożenia wychowawcze we współczesnym świecie*, Katowice 1999, s. 65–76.

czynami, między byciem a posiadaniem. Opisuje on także zjawisko zwane przesunięciem aksjologicznym, które jest odpowiedzialne za upowszechnianie się zła, destrukcji, przemocy i patologii. Polega ono na fakcie, że w czasach nam współczesnych doszło do gloryfikacji, w stopniu znacznie wyższym niż kiedykolwiek przedtem, wartości materialnych, ich przewagi nad wartościami humanistycznymi, zwanymi czasami wartościami duchowymi.

Współczesne uwikłanie w kulturowe ambiwalencje, stanowiące panoramę rozproszonych odpowiedzi na pytania ostateczne, czyli te, które dotyczą m.in. rozumienia świata, wiary w trwałość ludzkich wartości oraz pragnienie postrzegania świata jako ciągłego, może się przekładać na poczucie ambiwalencji, ujawniające się w psychoduchowym rozdarciu, permanentnym poczuciu rozchwiania czy miotania się¹⁶. I choć sama ambiwalencja wpisana jest immanentnie w kondycję ludzką, to brak mechanizmów obronnych, które pozwalają jednostce zabezpieczać poczucie integracji wewnętrznej, może prowadzić do zaburzenia m.in. potrzeb bezpieczeństwa i stabilizacji (por. koncepcję potrzeb Abraham H. Masłowa). Zakłócenia realizacji tych potrzeb, zdaniem znawców przedmiotu, prowadzą do obniżenia m.in. poczucia sensu życia, czego konsekwencjami mogą być nerwice natręctw, redukcja potrzeb wyższego rzędu do koncentrowania się na sprawach związanych z poczuciem porządku i ładu, tendencja do oparcia się na kimś (lub na czymś) mającym znamiona trwałości. Psychiatrzy wśród nieprawidłowych cech i nieadekwatnych postaw ludzi doświadczających nerwicy wymieniają m.in.: płytkość uczuciową, sztywność, niepewność, zależność od innych, wrażliwość, bierność, uległość, dominację, agresywność. Cechy te zwiększają prawdopodobieństwo tego, że ludzie je przejawiający są skłonni do odbierania różnych sytuacji jako trudne¹⁷.

Nieradzenie sobie z własną emocjonalnością sprzyja zaburzeniom osobowości. Przykładem może być tu osobowość chwiejna emocjonalnie o typie impulsywnym bądź tzw. osobowość pograniczna, osobowość lękowa czy osobowość zależna¹⁸.

Tożsamość współczesnego człowieka, nazwana przez Gordona Mathewsa „tożsamością konsumenta”¹⁹, stanowi poważne zagrożenie zarówno dla przyszłości społeczeństwa, jak i samego podmiotu. Człowiek współczesny – jak to określił E. Fromm – „tylko żyje w złudzeniu, iż wie, czego chce, gdy w istocie chce tylko tego, czego się odeń wymaga. (...) w wyniku tego procesu zatracą swoje *ja*, bez którego nie ma prawdziwego bezpieczeństwa wolnej jednostki”.

Czynnikami wywołującymi osobowościowe zaburzenia poczucia bezpieczeństwa człowieka są głównie takie źródła, jak: sytuacje kryzysowe, strach, wyobrażenia i panika.

Skrajne, ujemne skutki sytuacji trudnych często doprowadzają do wystąpienia urazu psychicznego. Powodują go różnego rodzaju przykre wydarzenia i trudne sytuacje życiowe – od stosunkowo drobnych niepowodzeń do wydarzeń wstrząsających, które wywierają destrukcyjny wpływ na stan psychiczny człowieka.

¹⁶ Por. W.J. Burszta, *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań 2004.

¹⁷ S. Leder, *Nerwice*, [w:] *Psychiatria – podręcznik dla studentów*, A. Bilikiewicz (red.), Warszawa 1998, s. 285–286.

¹⁸ A. Jakubik, *Zaburzenia osobowości*, [w:] *Psychiatria...*, A. Bilikiewicz (red.).

¹⁹ G. Mathews, *Supermarket kultury. Globalna kultura a tożsamość jednostki*, Warszawa 2003.

Kryzys kultury wysokiej i jej marginalizacja w zalewie masowej komercji przyczynia się do pogarszania ogólnej kondycji duchowej człowieka, którego rozwój intelektualny i wrażliwość etyczna, estetyczna itp. nie są pobudzane do wzrostu ze względu na brak takowych stymulacji w oferowanym mu przekazie, którego producentowi już w swej intencji nastawieni są przede wszystkim na oglądalność, a nie na jego edukacyjne walory.

Wśród zjawisk negatywnych towarzyszących kształtowaniu się społeczeństwa informacyjnego najczęściej wymienia się wzrost bezrobocia. Automatyzacja stosowanych technologii wymusza redukcje zatrudnienia, uznając liczne zawody za niepotrzebne. Przejście z ery industrialnej do postindustrialnej pociąga za sobą kurczenie się sektorów publicznych, a co za tym idzie – konieczność przekwalifikowania się.

Żyjąc w XXI wieku, jesteśmy świadkami głębokich przemian społecznych spowodowanych w głównej mierze postępem technicznym. Rozwój w dziedzinie informatyki i telekomunikacji oraz rosnąca ilość informacji przyczyniły się do powstania nowego społeczeństwa – społeczeństwa informatycznego²⁰.

Uzależnienie od Internetu dotyczy ciągłego poszukiwania, przesyłania, tworzenia informacji, uczestniczenia w grach interakcyjnych, uprawiania e-hazardu. Konsumpcja informacji i obecność technologii cyfrowych nie mają żadnych ograniczeń, a przecież perspektywa rozwoju jest ogromna.

Dzisiejsza rzeczywistość kształtuje wiele innych zagrożeń człowieka i ich skutków, m.in.:

- 1) niszczenie środowiska naturalnego: eksploatacje bogactw ziemi, lasów, gleb, wód, powodujące zaburzenia genetyczne, wyczerpanie surowców naturalnych;
- 2) osłabienie więzi społecznych: urzędnicy techniczne, informatyczne powodują osłabienie się więzi społecznych poprzez zmniejszoną liczbę kontaktów bezpośrednich zarówno w stosunkach w pracy, jak i w życiu prywatnym²¹;
- 3) trudności w zrozumieniu i przystosowaniu się człowieka do coraz szybszego tempa życia, powodujące konieczność dokonywania ciągłych wyborów. Wyzwanie to rodzi stres, niepewność jutra, izolowanie się od społeczeństwa²²;
- 4) podział między rozwojem materialnym i duchowym: kształtujący się ład dwubiegowości życia kulturowego wymusza podział na państwa bogate i biedne, na posługujące się nowoczesnymi urządzeniami technicznymi oraz na takie, które nie mają dostępu do nowoczesnego sprzętu;
- 5) osłabienie kreatywności intelektualnej. Informacje, które otrzymuje człowiek za pośrednictwem urządzeń informatycznych powodują, że przyjmuje je bez refleksji. W konsekwencji osłabiona zostaje zdolność do wartościowania zgodnego z przyjętymi normami²³;

²⁰ M. Raczkowska-Lipińska, *Problem zagrożeń internetowych w edukacji akademickiej*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem w Unii Europejskiej*, M. Lisiecki, M. Raczkowska-Lipińska (red.), Józefów 2008, s. 183.

²¹ Por. Toffler, *Trzecia fala*, Warszawa 1977; Z. Bauman, *Globalizacja*, Warszawa 2002.

²² W. Nowak, *Patologia struktur edukacyjnych. Wprowadzenie*, Bydgoszcz 1999.

²³ A. Chodurski, *Kształtowanie się nowego globalnego ładu kulturowo-cywilizacyjnego a bezpieczeństwo Polski*, [w:] *Bezpieczeństwo państw a procesy migracyjne*, L. Kacprzak, J. Knopka (red.), Piła 2008, s. 62.

- 6) wykorzystanie urządzeń informatycznych do działań terrorystycznych oraz w sferze inżynierii genetycznej;
- 7) rozwój międzynarodowych i lokalnych organizacji przestępczych, mafijnych, terrorystycznych, handel bronią „żywym towarem”²⁴.

Wspomnieć też należy o innych rodzajach i skutkach zagrożeń, m.in. żywnościowych (choroby, niedożywienie, zakażenia, zatrucia itp.), socjalnych (bezrobocie, bezdomność, przestępczość, narkomania, alkoholizm, uzależnienia, wykluczenie społeczne itp.), demograficznych (migracje, zjawisko depopulacji, spadek urodzeń itp.), zdrowotnych (choroby, zgony, stan zdrowia psychicznego itp.), kulturowych (globalizm kulturowy, zmniejszanie się roli symboli narodowych, grabież kulturowa itp.).

Wraz z narodzinami nowej cywilizacji pojawiły się inne skutki zagrożeń, są to „choroby cywilizacyjne”. Źródłem tych chorób stał się błyskawiczny postęp we wszystkich dziedzinach życia. Są to schorzenia związane z ujemnymi skutkami życia w warunkach wysokiej cywilizacji, można do nich zaliczyć:

- 1) sytuacje stresowe;
- 2) małą ruchliwość mięśniową;
- 3) skażenie środowiska;
- 4) złe odżywianie.

Choroby cywilizacyjne to głównie nadciśnienie tętnicze, choroba wieńcowa, choroba wrzodowa, alergie, choroby psychiczne (depresja) i uzależnienia (pracoholizm)²⁵.

Edukacja na rzecz kształtowania poczucia bezpieczeństwa

Najbardziej rewolucyjne zmiany wiążą się z realizacją modelu kształcenia w społeczeństwie informacyjnym w dobie globalizacji, gdyż młodzi ludzie muszą nauczyć się krytycznego postrzegania rzeczywistości, odkrywania i analizowania pojęć oraz znaczeń. XXI wiek przynosi postęp w technologii informatycznej, co ma wpływ na nauczanie, uczenie się młodzieży, a także na przejmowanie przez uczniów odpowiedzialności za własną drogę kształcenia²⁶.

Dla edukacji na rzecz kształtowania poczucia bezpieczeństwa zadaniem niezmiernie wagi jest kształcenie i wychowywanie do odpowiedzialności – najpierw

²⁴ J. Szmyd, *Cywilizacja w zagrożeniu: Imperatywy i antynomie moralne*, [w:] *Filozofia wobec XXI wieku*, L. Gawor (red.), Lublin 2004, s. 17.

²⁵ J. Kunikowski, *Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnego człowieka*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a proces transformacji systemowej*, J. Dębowski, E. Jarmoch, A. Świdorski (red.), Siedlce 2006, s. 97.

²⁶ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych...*, s. 206. W przedmiocie społeczeństwa informacyjnego oraz bezpieczeństwa informacyjnego zob. szerzej: K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, *Prawo nowych technologii. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2015; M. Karpiuk, K. Chałubińska-Jentkiewicz, *Prawo bezpieczeństwa informacyjnego*, Warszawa 2015; K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Karpiuk, *Informacja i informatyzacja w administracji publicznej*, Warszawa 2015.

w środowisku rodzinnym, potem szkołach i placówkach opiekuńczo-wychowawczych, uczelniach, poprzez mass media, działania polityków, kulturę. Tu trzeba uświadomić sobie, że obok nauczania przekazującego wiedzę gotową, możliwe jest i potrzebne uczenie się poprzez doświadczenie, i że te dwa typy uczenia się trzeba umiejętnie łączyć. Podobnie należy dążyć do wzbogacania repertuaru modeli nauczania tradycyjnego, poznawczo-przekazującego, o modele samodzielnych, krytycznych dociekań, nauczanie interakcyjne, rozwijające osobowość i modele czynnościowe. Możliwe jest też krytyczne wzbogacanie ról nauczycielskich, w których od urabiania i przekazywania można przechodzić do ułatwiania studiowania, modelowania procesu uczenia się czy konsultowania procesów samodzielnego uczenia się²⁷.

Edukacja wywiera duży wpływ na wiele elementów życia społeczno-gospodarczego, kulturalnego, ale także związanego z bezpieczeństwem człowieka. Szczególne znaczenie ma w kreowaniu właściwych postaw i wartości, zdobywaniu wiadomości i umiejętności w obszarze przeciwdziałania różnym zagrożeniom.

W obszarze międzynarodowym istotną rolę odgrywa edukacja globalna. Edukacja ta jest częścią kształcenia obywatelskiego i wychowania, która rozszerza jego zakres przez uświadamianie istnienia zjawisk i współzależności łączących ludzi i miejsca. Jej celem jest przygotowanie odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości²⁸.

Edukacja globalna skierowana powinna być na problemy świata i rozwiązywanie ich na poziomie światowym, edukacją „obywatela świata”, wyposażająca człowieka w globalną świadomość, upowszechniająca osiągnięcia naukowe i światową kulturę, eliminująca ksenofobię i uprzedzenia. Edukacji przypisuje się umożliwianie człowiekowi globalnego przetrwania i rozwoju (edukacja powszechna, holistyczna, wielokulturowa). Stąd w każdym społeczeństwie wypracowywane są różne koncepcje przedstawiające rozwiązania trudnych problemów współczesności poprzez wspólne działania (przemoc i terroryzm, ubóstwo, bieda, bezradność, bezrobocie, zagrożenie naturalnego środowiska, analfabetyzm, problem wartości, więzi międzyludzkich, dziedzictwa kulturowego). Ostatnio coraz więcej programów edukacyjnych dotyczy stosunków między cywilizacjami, religiami, kulturami, państwami, narodami, upowszechniania osiągnięć naukowych, przepływu i wymiany wartości, tradycji oraz związanych z tym perspektyw porozumienia i pokoju. Niezależnie bowiem od różnic społecznych, kulturowych, politycznych czy ekonomiczno-gospodarczych globalizacja jest procesem nieuniknionym i nieodwracalnym²⁹.

Edukacja może i powinna wspierać jednostki i grupy w kreowaniu procesu kształtowania tożsamości międzykulturowej (od tożsamości rodzinnej, rodzinnej, lokalnej, parafialnej, etnicznej, regionalnej, poprzez narodową, państwową, kulturową, do europejskiej, światowej, globalnej). Skutkiem edukacji ma więc być dynamizacja

²⁷ *Ibidem*, s. 87.

²⁸ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych...*, s. 210.

²⁹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 252.

społeczno-kulturowa różnych grup, wzajemne poznanie, zbliżenie i integracja, z zachowaniem własnej odrębności i własnych wizji rozwoju³⁰.

Edukacja wobec bezpieczeństwa człowieka zagrożonego ma ścisły związek z wychowaniem do wartości społecznych i egzystencjalnych. Wychowanie to polega głównie na budzeniu u ludzi głębszej refleksji nad wartościami, a nie jedynie na przekazywaniu ich w sposób podobny do przekazywania wiedzy. Doniosłość wychowania do wartości we współczesnym świecie uzasadnia się przede wszystkim tym, że stanowi ono na ogół udaną próbę przeciwstawienia się łatwo zauważalnemu obecnie i z dnia na dzień nasilającemu się kryzysowi wartości. Kryzys ten przejawia się już nie tylko w różnego rodzaju okrucieństwach i zbrodniach popełnianych przez dorosłych, lecz także w karygodnych i ohydnych występkach coraz większej liczby nieletnich. Nawet u dzieci przybierają one niekiedy postać okrutnych i wyrafinowanych przestępstw. Nie ulega wątpliwości, że jednym z głównych powodów takich przewinień jest brak uwewnętrznionych wartości podstawowych. To one bowiem są na ogół poważnym ostrzeżeniem i hamulcem przed wyrządzaniem krzywdy innym i brakiem poszanowania dla życia jako najwyższego dobra każdego człowieka, i nie tylko³¹. Poza tym wychowanie do wartości uczy nie tylko umiejętności odróżniania tego, co dobre, od tego, co złe. Umożliwia także ocenę ogólnej sytuacji życiowej, w jakiej aktualnie znajdują się wychowankowie. Skłania ich do podejmowania pracy nad sobą, czyli wdraża ich do samokontroli i samowychowania. Przede wszystkim jednak dzięki wychowaniu do wartości ludzie uczą się szacunku dla wartości uniwersalnych (ogólnoludzkich), takich jak dobro, prawda i piękno. Utwierdzają się w przekonaniu, że warto być uczciwym, pomimo iż nie zawsze zachowanie takie zapewnia korzyści materialne i spotyka się z wdzięcznością ludzi. Nabierają również pewności, że zaspokajanie cudzych potrzeb jest ważne, a niekiedy nawet ważniejsze niż zabieganie o własne dobro³².

Edukacja dla bezpieczeństwa człowieka musi opierać się na wartościach ogólnoludzkich, narodowych, społecznych czy też osobistych. Z tego wyrasta potrzeba obrony pokoju, ochrona środowiska naturalnego, dążenie do przestrzegania pewnych zasad w swoim życiu. Zauważyć przy tym należy, że ostatnio zachwiana została hierarchia wartości, zmieniły się cele i priorytety życiowe wielu obywateli. Poddaje się w wątpliwość dotychczas obowiązujące normy zwyczajowe, a nawet prawne, rozwijają się nowe formy patologii społecznych³³.

Niedocenywanie wartości w wychowaniu na ogół prowadzi do wzrostu zjawiska brutalizacji życia, a także różnych innych przejawów patologii społecznej w postaci: arogancji, pijaństwa, narkomanii, ksenofobii, agresji itp. Dlatego tak ważne jest wpajanie wychowankom już do najmłodszych lat wartości wpływających na

³⁰ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych...*, s. 210.

³¹ M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, Kraków 2007, s. 84.

³² J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Społeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*, Warszawa 2019, s. 227.

³³ M. Czuryk, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych...*, s. 207.

kształtowanie poczucia bezpieczeństwa obywateli, takich jak: wolność, odpowiedzialność, sprawiedliwość oraz tolerancja i altruizm.

Na kształtowanie poczucia bezpieczeństwa obywateli, oprócz wartości służących budowaniu kultury bezpieczeństwa, mają też wpływ różnego rodzaju środki i narzędzia bezpieczeństwa. Środki bezpieczeństwa narodowego – w ujęciu przedmiotowym – mogą obejmować działania: dyplomatyczne, ekonomiczne, wojskowe, wewnętrzne (poczynania podejmowane w zakresie działania straży, służb i inspekcji, m.in. na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa publicznego i powszechnego), kulturowe (ideologiczne), naukowo-techniczne, ekologiczne, normatywne, specjalne itp., przy czym środki należy tu odróżnić od narzędzi polityki. Te pierwsze bowiem to przedsięwzięcia podejmowane w celu zmiany lub utrzymania stanu rzeczy, zaś drugie to przedmioty używane do realizacji owych przedsięwzięć³⁴.

Edukacja na rzecz kształtowania poczucia bezpieczeństwa człowieka wymaga zmian w kontekście dydaktyki jej przekazu, zarówno w wersji formalnej (instytucjonalnej), jak i pozaformalnej (organizacje, stowarzyszenia, społeczność kolana, media). Wyraźnie widoczny jest związek dydaktyki z psychologią, a w szczególności z teoriami rozwoju osobowości człowieka czy też psychologicznymi teoriami uczenia się. Ekspozycja psychologii poznawczej w interpretacji rozwoju człowieka i analizie procesu uczenia się z perspektywy edukacji dla bezpieczeństwa staje się podstawą do innego rozumienia i uprawiania kształcenia³⁵.

Pożądanym kierunkiem zmian w dydaktyce nauk o bezpieczeństwie jest kształtowanie paradygmatu edukacji podmiotowej, według którego osoba ucząca się staje się podmiotem kształcenia. Organizowanie edukacji wyznaczają nie potrzeby państwa, a aspiracje, potrzeby życiowe i rozwój jednostek oraz grup społecznych.

W dobie kryzysu edukacyjnego istotne jest poszukiwanie nowych celów kształcenia, a wśród nich ważne wydają się takie, jak kształcenie postawy twórczej, wychowanie do twórczej pracy, do zmiany społecznej, samorozwoju. Dążenie do celów kształcenia związanych z wysiłkiem intelektualnym, z przetwarzaniem i wytwarzaniem wiedzy, z poszukiwaniem rozwiązań alternatywnych jest istotnym warunkiem rozwijania aktywności twórczej osób uczących się. Istotną kwestią w dydaktyce nauk o bezpieczeństwie jest dobór i wykorzystanie treści kształcenia. Treści te powinny być dostosowane do celów i efektów kształcenia, potrzeb społecznych, rodzaju i poziomu edukacji oraz możliwości intelektualnych uczących się. W dydaktyce nauk o bezpieczeństwie w większym stopniu należy eksponować potrzebę rozwijania twórczego myślenia z wykorzystaniem różnych technik twórczego rozwiązywania problemów. Techniki te rozwijają wrażliwość na problemy, ćwiczą giętkość i płynność myślenia, stwarzają okazję do poszukiwania oryginalnych, twórczych rozwiązań, kształcą umiejętność podejmowania racjonalnych decyzji i umiejętność uczenia się innowacyjnego³⁶.

³⁴ J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Spoleczny wymiar bezpieczeństwa człowieka...*, s. 201.

³⁵ A. Pieczywok, *Kierunki przemian dydaktyki w naukach o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka” 2018, nr 25, s. 26.

³⁶ *Ibidem*, s. 31–32, 34.

Podsumowanie

Cel niniejszego artykułu został osiągnięty, a sformułowany problem badawczy – rozwiązany. W wyniku zgromadzonego materiału informacyjnego i prowadzonych analiz autor artykułu doszedł do kilku spostrzeżeń i wniosków.

Współczesny świat determinuje wiele zagrożeń oraz wyzwań, zarówno w wymiarze lokalnym, jak i globalnym. W każdym obszarze życia społecznego pojawiają się sytuacje, wobec których człowiek musi podjąć działania, by się im przeciwstawić lub chociażby zminimalizować skutki ich występowania. Zagrożenia dotyczące bezpieczeństwa człowieka wynikają z kilku znaczących przyczyn, m.in. złożonej natury ludzkiej (osobowości), złożoności świata (zmian kulturowych i cywilizacyjnych), a także środowiska (otoczenia).

Bezpośrednie skutki zagrożeń mają znaczący wpływ na zdrowie i życie człowieka, ale także wpływają na stan jego bezpieczeństwa personalnego, relacje z otoczeniem, z drugim człowiekiem, kulturę bezpieczeństwa, pozycję ekonomiczną i społeczną, doświadczanie stresu życiowego, zawodowego itp. Dlatego tak ważne jest odpowiednio wcześniej rozpoznawanie zagrożeń, ich uwarunkowań, zależności, skali ujawniania się oraz skutków.

Ważne znaczenie w tym kontekście ma właściwie realizowana edukacja dla bezpieczeństwa, zarówno na płaszczyźnie instytucjonalnej (rodzina, szkoła, uczelnia, zakład pracy), ale także poprzez media, organizacje społeczne, wolontariat itp. Należy przy tym stwierdzić, że edukacja ta powinna być realizowana systematycznie i za pomocą różnych form (edukacja wielostronna, transgresyjna, aktywizująca) i metod kształcenia (burza mózgów, metody przypadków, inscenizacji, gier decyzyjnych, różnych technik dyskusji, metody projektu itp.). Efektem przekazywania wiedzy o bezpieczeństwie powinno być odpowiednie przygotowanie młodzieży i dorosłych do racjonalnych zachowań w obliczu zagrożeń cywilizacyjnych, społecznych i militarnych oraz aktywnego uczestniczenia w przedsięwzięciach obronnych prowadzonych przez organy administracji państwowej, samorządu terytorialnego i organizacje społeczne.

Wiele uwag kierowanych jest do systemu wartości przekazywanych zarówno w domu rodzinnym, jak i w szkołach. W aksjologicznej i emocjonalnej warstwie bezpieczeństwa poczesne miejsce powinny zajmować wartości podstawowe, a wśród nich zaufanie. Kategoria ta w sensie systemowym wymaga jednak większej troski i zainteresowania ze strony wszystkich światłych i cieszących się społecznym prestiżem jednostek i instytucji.

Media powinny w sposób systemowy uczestniczyć w podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie bezpieczeństwa, występujących zagrożeń i ich zapobiegania. Ze względu na szeroki i powszechny dostęp odbiorców do telewizji publicznej należy – w ramach promowania wiedzy o bezpieczeństwie – częściej prowadzić w niej programy edukacyjno-profilaktyczne.

Zmiany w edukacji dla bezpieczeństwa nie są możliwe bez zmian dotychczasowego systemu kształcenia, dokształcania i doskonalenia nauczycieli i wychowawców. Dlatego powinni oni nieustannie podnosić swoje kompetencje w zakresie

rozpoznawania, rozumienia, akceptowania i respektowania celów i wartości ogólnoludzkich oraz społecznych. Ważne w tym miejscu są ich kompetencje zawodowe, osobowe i dydaktyczne. Warto też zwrócić uwagę, że w programie nauczania przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa (szkoła podstawowa, średnia) nauczyciel realizujący ten przedmiot winien także brać pod uwagę realne zagrożenia występujące w rzeczywistym środowisku, gdyż społeczność lokalna musi być przygotowana (organizacyjnie, psychicznie i technicznie) do sprostania każdej sytuacji zagrożenia, ograniczenia jej skutków i zapewnienia warunków przetrwania.

Bibliografia

- Amin S., *Zmurszały kapitalizm*, Warszawa 2004.
- Bernstein P.L., *Przeciw Bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, Warszawa 1997.
- Bourdieu P., *Contre-feux: Propos pour servir à la résistance contre l'invasion néo-libérale, Paris 1998*, [w:] *Płynna nowoczesność*, Z. Bauman, Kraków 2006.
- Bożek M., Karpiuk M., Kostrubiec J., *Zasady ustroju politycznego państwa*, Poznań 2012.
- Brown L.R., *Gospodarka ekologiczna na miarę Ziemi*, Warszawa 2003.
- Capra F., *Punkt zwrotny*, Warszawa 1987.
- Chałubińska-Jentkiewicz K., Karpiuk M., *Informacja i informatyzacja w administracji publicznej*, Warszawa 2015.
- Chałubińska-Jentkiewicz K., Karpiuk M., *Prawo nowych technologii. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2015.
- Chałubińska-Jentkiewicz K., Karpiuk M., Zalańska K., *Prawo bezpieczeństwa kulturowego*, Siedlce 2016.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa w realiach XXI wieku*, [w:] *Czynić świat bardziej bezpiecznym*, A. Cudowska, J. Kunikowski (red.), Siedlce 2007.
- Cudowska A., *Poczucie bezpieczeństwa personalnego w „w pełni nowoczesności” XXI wieku*, [w:] *Czynić świat bardziej bezpiecznym*, A. Cudowska, J. Kunikowski (red.), Siedlce 2007.
- Czerny J., *Zagrożenia wychowawcze we współczesnym świecie*, Katowice 1999.
- Czuryk M., Dunaj K., Karpiuk M., Prokop K., *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*, Olsztyn 2016.
- Czuryk M., Dunaj K., Karpiuk M., Prokop K., *Prawo zarządzania kryzysowego. Zarys systemu*, Olsztyn 2016.
- Czuryk M., Drabik K., Pieczywok A., *Bezpieczeństwo człowieka w procesie zmian społecznych, kulturowych i edukacyjnych*, Olsztyn 2018.
- Dereń L., Polański E., *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków 2008.
- Dunaj B., *Słownik współczesnego języka polskiego*, „Przegląd Reader's Digest” 2001, t. 2.
- Dziawgo D., *Credit-rating. Ryzyko i obligacje na międzynarodowym rynku finansowym*, Warszawa 1998.
- Eriksen T.H., *Tyrania chwili. Szybko i wolno płynący czas w erze informacji*, przeł. G. Sokół, Warszawa 2003.
- Gierszewski J., Pieczywok A., *Społeczny wymiar bezpieczeństwa człowieka*, Warszawa 2019.
- Karpiuk M., *Activities of the local government units in the scope of telecommunication, „Cybersecurity and Law” 2019, nr 1.*

- Karpiuk M., *Miejsce samorządu terytorialnego w przestrzeni bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2014.
- Karpiuk M., *Pomoc Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej udzielana Policji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2018, nr 1.
- Karpiuk M., *Służba funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego i Służby Wywiadu Wojskowego oraz żołnierzy zawodowych wyznaczonych na stanowiska służbowe w tych formacjach*, Olsztyn 2017.
- Karpiuk M., *Służba wojskowa żołnierzy zawodowych*, Olsztyn 2019.
- Karpiuk M., *Tereny zamknięte ze względu na obronność i bezpieczeństwo państwa ustanawiane przez organy administracji rządowej*, „Ius Novum” 2016, nr 4.
- Karpiuk M., *Właściwość wojewody w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz zapobiegania zagrożeniu życia i zdrowia*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, nr 2.
- Karpiuk M., *Zadania i kompetencje samorządu terytorialnego w czasie stanów nadzwyczajnych*, [w:] *Zadania i kompetencje zespolonej administracji rządowej w sferze bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty materialne i formalne*, M. Karpiuk, Warszawa 2013.
- Karpiuk M., Chałubińska-Jentkiewicz K., *Prawo bezpieczeństwa informacyjnego*, Warszawa 2015.
- Karpiuk M., Szczech N., *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe*, Olsztyn 2017.
- Kitler W., Czuryk M., Karpiuk M. (red.), *Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część ogólna*, Warszawa 2013.
- Korten D.C., *Świat po kapitalizmie*, Łódź 2002.
- Lippitz W., *Różnica i obcość. Studia fenomenologiczne w obrębie nauki o wychowaniu*, Kraków.
- Luttwak E., *Turbokapitalizm*, Wrocław 2000.
- Łobocki M., *W trosce o wychowanie w szkole*, Kraków 2007.
- Maslow A., *A Theory of Human Motivation*, „Psychological Review” 1943, vol. 50.
- Martin H.P., Schumann H., *Pułapka globalizacji*, Wrocław 1999.
- Mathews G., *Supermarket kultury. Globalna kultura a tożsamość jednostki*, Warszawa 2003.
- Morbitzer M., *Współczesna przestrzeń edukacyjna*, [w:] *Ewaluacja i innowacje w edukacji. Kompetencje i odpowiedzialność nauczyciela*, J. Grzesiak (red.), Kalisz–Konin 2010.
- Napierała M., Skaliy A., Żukow W., (red.), *Stan perspektywy i rozwój ratownictwa kultury fizycznej i sportu*, Bydgoszcz 2013.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
- Oleszak W., *Kultura bezpieczeństwa w środowisku pracy*, „Edukacja Humanistyczna” 2012, nr 1(26).
- Perz M., *Kultura bezpieczeństwa społeczeństwa polskiego i szwajcarskiego. Praca magisterska*, Katedra Edukacji Obronnej Instytutu Pedagogiki Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006.
- Pieczywok A., *Kierunki przemian dydaktyki w naukach o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka” 2018, nr 25.
- Pieczywok A., *Stylizacja bezpieczeństwa człowieka w środowisku społecznym*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2018, nr 3.
- Ramo H., *An Aristotelian human time-space manifold*, „Time and Society” 1999, Vol. 8, No. 2.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
- Śliwerski B., *Wstęp*, [w:] *Pedagogika Podręcznik akademicki*, Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Warszawa 2006.
- Tarczyński W., Mojsiewicz M., *Zarządzanie ryzykiem. Podstawowe zagadnienia*, Warszawa 2001.

- Toffler A., *Zmiana władzy. Wiedza, bogactwo i przemoc u progu XXI wieku*, Poznań 2003.
Wallerstein I., *Koniec świata jaki znamy*, Warszawa 2004.
Winiarski M., *Dialog i jego konteksty społeczno-educacyjne*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik” 2005, nr 2.
Wnuk-Lipiński E., *Świat międzyepoki*, Kraków 2004.

Summary

In an unstable world one can observe a growing determination of man in the search for security. These days bring with them a wide variety of events and threats that affect the sense of security of many people. Very often a person makes important decisions in conditions of risk and uncertainty. Therefore, proper education can significantly help in counteracting threats. The purpose of this article is to draw attention to human safety in the context of existing threats and challenges, including showing the effects of threats and indicating the possibilities of counteracting these events by using educational instruments for security.

Krzysztof Drabik

Akademia Sztuki Wojennej

Warszawa

ORCID: 0000-0002-6555-1124

k.drabik@akademia.mil.pl

FUNKCJE ETYKI W ZARZĄDZANIU ZASOBAMI OBRONNYMI

ETHICS FUNCTIONS IN DEFENSE MANAGEMENT

Zarys treści: Etyka jako subdyscyplina filozoficzna nie jest tylko narzędziem opisu kultury moralnej, ale wypełnia funkcję praktyczną, formułując kryteria słuszności i powinności w określonej przestrzeni społecznej (zawodowej). Zarządzanie zasobami obronnymi również opiera się na określonych pryncypiach etycznych, które warunkują moralny status i atrybuty działalności podmiotów w kontekście osiągnięcia postawionych celów.

Słowa kluczowe: etyka, zarządzanie, zasoby obronne.

Keywords: ethics, management, defense resources.

Etyka od wieków jest źródłem wiedzy o moralnych ludzkich relacjach, w szczególności o wartościach, zasadach i normach regulujących szeroko pojętą komunikację społeczną. Etyka jest nauką o moralności, o sposobach posługiwania się kategoriami dobra i zła w konstruowaniu pozytywnych standardów społecznych. Od czasów starożytnych w filozofii podkreślano wagę cnót – moralnych wzorców postępowania kreujących ideał człowieka dobrego, jak mawiał Arystoteles, człowieka dzielnego etycznie. Przedmiotem badań etycznych są wartości, które odzwierciedlają aksjologiczne ideały dominujące w grupach społecznych, w danej epoce historycznej. Zauważalna ewolucja moralności jest sprzężona z rozwojem kulturowym i cywilizacyjnym. Dominujące wartości etyczne tworzą kulturę i z kultury wynikają, stanowią symbole specyficzne dla grup społecznych funkcjonujących w określonych uwarunkowaniach cywilizacyjnych. Kulturę starożytnej Grecji przenikał etos szczęścia (eudajmonia), reprezentowaną przez maksymę *kalos kai agathos* (piękny i dobry). W średniowieczu ceniono *opus dei* i *civitas dei*, idee tkwiące w boskiej transcendencji. Renesans cenił człowieka i jego możliwości rozwojowe. Z kolei oświecenie było triumfem racjonalizmu, który zaowocował nurtem scjentyzmu w XIX wieku. Współcześnie żyjemy

w czasach postmodernistycznego relatywizmu wartości, w epoce kryzysu między innymi etycznymi „metateorii”.

Etyka przenika zatem każdy aspekt naszego życia, niezależnie od przestrzeni zawodowej, osobistej i instytucjonalnej, w której funkcjonujemy na co dzień. Obecnie nauka o moralności ma przed sobą szczególnie ważne wyzwania poznawcze. Obok tradycyjnych wyznaczników etyki, dotychczas redukowanych do kategorii szczęścia, ideału człowieka dobrego, pojawiają się nowe, tworzące ideał człowieka bezpiecznego. Epoka ponowoczesna postawiła człowieka w trudnej moralnie sytuacji, przede wszystkim dlatego, że musi on zderzyć się ze skutkami własnego rozwoju. Nie chodzi już zatem tylko o to, aby osiągać jakiś wyznaczony ideał szczęścia, ale o to, aby przetrwać w obliczu destruktywnych skutków ubocznych rozwoju cywilizacyjnego. Etyka jako nauka ma zatem przed sobą ważne zadania poznawcze, które nie tylko sprowadzają się do konstruowania teorii, ale ważność tej nauki tkwi w praktyce społecznej. Etyka jako nauka współcześnie osiągnęła punkt krytyczny, ukazujący jej szczególną egzystencjalną rolę, którą można zawrzeć w pytaniu: jakie wartości wyznaczają współczesne ideały trwania człowieka. Sądzę, że w perspektywie dominującego relatywizmu wartości, który z jednej strony jest osiągnięciem systemów demokratycznych, z drugiej strony budzi lęk przed odpowiedzialnością, etyka jest szczególnie potrzebna.

Tradycyjna obecność etyki w dziedzinie obronności jest jednym z filarów kształtowania społecznych ideałów moralnych. Bogactwo wartości, wywodzące się z etosu rycerskiego, określa współczesne standardy etyczne nie tylko w wojsku, ale przenika do nowoczesnych metod zarządzania zasobami ludzkimi w dziedzinie obronności i nie tylko. Można postawić tezę, że etyczne funkcje nowoczesnego zarządzania zasobami ludzkimi w dziedzinie obronności wynikają z połączenia etyki wojskowej, etyki służby publicznej i etyki biznesu (etyki zarządzania). Kompilacja powyższych subdyscyplin etycznych w moim ujęciu określa właściwą przestrzeń wartościowania w zarządzaniu zasobami ludzkimi w dziedzinie obronności. Istotne jest zatem holistyczne spojrzenie na funkcje etyki w omawianym zakresie problemowym, zakładające funkcje tradycyjnej etyki wojskowej, etyki określającej standardy funkcjonowania instytucji publicznej i etyki zarządzania zasobami ludzkimi, stosowanej w świecie biznesu. Ten triadyczny układ można zdefiniować w kategorii etyki bezpieczeństwa.

Człowiek jako podmiot moralny

Główna teza mojego artykułu odnosi się do humanistycznej maksymy, iż człowiek jest podmiotem moralnym i tylko w kategorii tak rozumianego podmiotu można analizować kwestie etyczne w powyższym ujęciu problemowym. Negatywnym ujęciem powyższej tezy jest założenie, że człowiek nigdy nie jest przedmiotem. Ta humanistyczna teza, uwypuklona przez Immanuela Kanta w okresie oświecenia, nie straciła na swojej aktualności, a wręcz przeciwnie – jeszcze bardziej niż dotychczas określa

status moralny współczesnego człowieka¹. Tym bardziej, że jest on często uwikłany w układy organizacyjne dążące do jego uprzedmiotowienia. Zanim przejdę do charakterystyki zasad moralnych tworzących podstawę etyki bezpieczeństwa, warto zwrócić uwagę na zagrożenia, deprecjonujące człowieka jako podmiot moralny:

- człowiek jako środek (narzędzie) produkcji;
- biznesowy utylitaryzm w zarządzaniu zasobami ludzkimi;
- przewartościowanie techniki w ocenie i planowaniu potencjału obronnego;
- naruszanie praw człowieka.

Powyższe zagrożenia *sensu stricto* wyznaczają podstawę w identyfikacji kluczowych aspektów etycznych w odniesieniu do ludzi tworzących zasoby obronne państwa. Warto zauważyć, że już samo wyrażenie *human resource* zawiera w sobie amoralną konotację. Czy człowiek może być traktowany jako przedmiot zasobu obronnego, co gorsza – na równi z innymi środkami (zasobami) materialnymi? Biorąc pod uwagę wyżej wyszczególnioną tezę, należy być tu bardzo ostrożnym. Owe niebezpieczeństwo kryjące się za utylitarным uprzedmiotowieniem człowieka może oddalić podejście etyczne, odzwierciedlające podmiotową funkcję etyki. Należy zadać pytanie: jakie zasady wywiedzione z etyki wojskowej, etyki służby publicznej i etyki biznesu określają podmiotowość człowieka w kontekście zarządzania zasobami ludzkimi?

Zgodnie z tezą o podmiotowości, kryterium wyjściowym nie jest utylitaryzm instytucjonalny, a prawa człowieka i sprawiedliwość społeczna.

Utylitaryzm akcentuje dobro ogółu kosztem dobra jednostki. Pożyteczne są takie decyzje i działania, które prowadzą do osiągnięcia jak największej korzyści dla możliwie największej grupy ludzi. Zdaniem angielskiego filozofa i ekonomisty Henry'ego Sidgwicka utylitaryzm preferuje taki porządek społeczny, w którym podstawowe instytucje społeczne są tak uporządkowane, by osiągnąć maksymalny bilans szczęścia, stanowiący sumę szczęścia wszystkich członków danego społeczeństwa².

W przestrzeni zarządzania zasobami ludzkimi w dziedzinie obronności zderzają się przedmiotowe utylitarystyczne interesy ekonomiczne i militarne z podmiotowymi potrzebami i wartościami jednostek i grup społecznych. Funkcje etyki sprowadzają się do łagodzenia napięcia pomiędzy tymi tendencjami. Mimo przyjętych celów strategicznych, do których osiągnięcia potrzebne są zasoby obronne, ich charakter ilościowy nie może przesłonić aspektu jakościowego afirmującego godnego człowieka.

Ważnym kryterium oceny etycznej w nowoczesnych społeczeństwach są prawa człowieka. John Locke w swojej teorii umowy społecznej sformułował trzy nadrzędne prawa naturalne: prawo do życia, wolności i dóbr (własności prywatnej). Filozof

¹ Moralną podmiotowość człowieka uwypuklił Immanuel Kant – człowiek nigdy nie może być traktowany jako środek, ale zawsze jako cel. W tej perspektywie już samo pojęcie „zasoby ludzkie” ma wymiar pejoratywny i przynajmniej semantycznie uprzedmiotawia człowieka. Zasadne jest zatem już na poziomie językowym i dalej praktycznym podkreślać ważność nie tylko formalnej obowiązywalności zasad, ale również ich internalizacji.

² Por. H. Sidgwick, *The Methods of Ethics*, Macmillan, London 1907, za: J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, tłum. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, PWN, Warszawa 2009, s. 55.

podkreśla, że „(...) skoro wszyscy są równi i niezależni, nikt nie powinien wyrządzać drugiemu szkód na życiu, zdrowiu, wolności czy majątku”³. Twierdzenie Locke’a ma wydźwięk normatywny i formułuje konstytutywne prawa każdego człowieka do trwania, wolności i posiadania. Proces zarządzania zasobami obronnymi powinien uwzględniać te prawa, z niezbędnymi ograniczeniami dyktowanymi przez konieczność obrony niepodległości państwa. Aktualność tych praw nie budzi wątpliwości. Stanowią one punkt wyjściowy do dalszych analiz etycznych. Prawa człowieka afirmują niezbywalną wartość godnej osoby jako takiej, na którą powinna być nakierowana wszelka aktywność w przestrzeni instytucjonalnej, tym bardziej w dziedzinie zarządzania zasobami ludzkimi. Treść tych praw niejako formalizuje etyczny status człowieka, nadaje mu szczególną wartość i uzasadnia wszelkie działania ukierunkowane na ochronę jego życia⁴.

Kategoria praw naturalnych i podmiotowości definiuje człowieka jako *sensu largo* element struktury społecznej i *sensu stricto* podmiot w procesach zarządzania zasobami ludzkimi. Powyższe humanistyczne podejście do podmiotu zarządzania, jak wspomniałem, opiera się na trzech obszarach etyki zawodowej, których właściwa kompilacja pozwoli na sformułowanie etycznych podstaw w zarządzaniu zasobami ludzkimi w dziedzinie obronności. Wymienione rodzaje etyki zawodowej skodyfikowane są w kodeksach etycznych i stanowią deontologiczne zasady postępowania właściwych grup społecznych.

Funkcje etyki w procesach zarządzania

Etyka nie tylko stanowi fundamentalne kryterium idei moralnych, ale również sprzyja podejmowaniu racjonalnych decyzji. Trafność kryteriów etycznych w procesach zarządzania zasobami ludzkimi przejawia się w funkcjach, jakie etyka pełni w instytucjach i organizacjach społecznych. Warto zwrócić uwagę na następujące funkcje etyki:

- integrującą;
- edukacyjną;
- normatywną;
- ewaluacyjną;
- kulturową;
- socjalizacyjną;
- organizacyjną;
- komunikacyjną.

³ J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, PWN, Warszawa 1992, s. 166.

⁴ W 1789 roku we Francji Konstytuanta przyjęła Deklarację Praw Człowieka i Obywatela. Głównym postulatem Deklaracji są zasady równości, wolności, własności i bezpieczeństwa. Innym ważnym aktem sankcjonującym prawa człowieka jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, podpisana 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w Paryżu.

Funkcja integrująca służy kształtowaniu wewnętrznej spójności struktury organizacyjnej. Stanowi punkt odniesienia w różnicowaniu grupy na tle zewnętrznego środowiska społecznego. Członkowie struktury organizacyjnej świadomie pozycjonują się wokół wewnętrznych (zawodowych) identyfikatorów etycznych.

Sformalizowane w postaci kodeksów etycznych zasady etyczne regulujące funkcjonowanie danego elementu przestrzeni społecznej (organizacji, instytucji) niewątpliwie mają wymiar edukacyjny. Wypełniają funkcję poznawczą i wspierają rozwój moralny, nauczanie (uczenie się), a także wychowanie. Podmioty procesu zarządzania zasobami obronnymi wprowadzone są w świat wartości wyznaczających standardy etyczne w tej dziedzinie.

Funkcja normatywna wynika z samego charakteru etyki jako nauki. Jednym z głównych celów etyki jest nie tylko opis zjawiska moralności, ale przede wszystkim formułowanie zasad, które spełniałyby kryterium niesprzeczności i uniwersalności. Etyka jest źródłem powszechnie obowiązujących w danym układzie społecznym norm, określających sposoby postępowania

Zarządzanie dokonuje się w organizacji społecznej. Deontologia etyczna wspiera dokonywanie kluczowych racjonalnych decyzji, ale również pełni funkcję upowszechniającą, która wykracza poza wyizolowany proces decyzyjny. Zasady etyczne tworzą swoistą przestrzeń aksjologiczną, sprzyjającą umacnianiu ludzkiej wartości i podmiotowości. Pytanie: czy etyka jest nam dzisiaj potrzebna, jest pytaniem retorycznym. Jest potrzebna bardziej niż kiedykolwiek wcześniej, gdyż nie dotyczy kwestii tylko aksjologicznych, ale egzystencjalnych i kulturowych.

Należy scharakteryzować te zasady, które są kluczowe z punktu widzenia funkcji, jakie spełnia etyka w zarządzaniu zasobami ludzkimi w dziedzinie obronności. Elementem potencjału obronnego są siły zbrojne państwa. Ważne jest zatem odniesienie się do bogatej tradycji etyki wojskowej. Aktualnie w wojsku polskim obowiązuje Kodeks Honorowy Żołnierza Zawodowego. Jest to deontologiczny zbiór zasad etycznych określających postawy, zachowania i działania wszystkich żołnierzy. Kodeks ten zawiera zbiór wartości i wynikających z nich zasad odwołujących się do bogatej tradycji etyki rycerskiej⁵. Ideały moralne żołnierza to godność i honor. Ochrona godności i honoru koresponduje z posiadaniem cnót moralnych takich, jak: patriotyzm, męstwo, uczciwość, odpowiedzialność, sprawiedliwość, prawdomówność i solidarność zawodowa. Można wysunąć wniosek, że różnica gatunkowa (*diffrenciam specificam*) wojskowej etyki zawodowej tkwi przede wszystkim w tych cnotach, które wynikają ze specyfiki służby wojskowej i roli, jaką pełni żołnierz w systemie instytucji społecznych. Czynnikiem różnicującym w odniesieniu do innych kodeksów jest uwypuklenie cnoty patriotyzmu i męstwa. Pozostałe są paralelne wobec innych kodeksów w służbie publicznej. Przykładem może być

⁵ Etykę rycerską tworzy zbiór zasad regulujących postawy i zachowania przedstawicieli stanu rycerskiego. Etyczne standardy łączą się tu z pozycją i rolą, jaką pełnił rycerz w stratyfikacji społecznej. Główne kryteria społeczne i moralne, które budują etos rycerski, są następujące: szlacheckie pochodzenie, uroda i wdzięk, siła, dążenie do sławy, odwaga, solidarność, hojność, wierność. M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, PWN, Warszawa 1973, s. 93–97.

zbiór zasad etycznych członków korpusu służby cywilnej w Polsce. Wyróżnia się następujące zasady etyczne urzędnika⁶:

- zasada godnego zachowania;
- zasada służby publicznej;
- zasada lojalności;
- zasada neutralności politycznej;
- zasada bezstronności.

Zasada godnego zachowania obejmuje dwa aspekty moralne godność urzędnika, jako człowieka i osoby pełniącej funkcję publiczną. Cnota godności identyfikuje moralną sylwetkę żołnierza zarówno w służbie, jak i poza nią. Godność ma wymiar wewnętrzny i zewnętrzny. Wymiar wewnętrzny określa poczucie własnej wartości, przeświadczenie o etycznej podmiotowości, o przysługujących niezwykłych prawach. Wewnętrzny wymiar godności ściśle łączy się z poczuciem bezpieczeństwa, z progami akceptacji zagrożeń. Wymiar zewnętrzny przejawia się w środowisku społecznym, w kanonie aksjonormatywnym, prawnym, kulturowym, obyczajowym i innych. Chodzi o wartościowanie człowieka przez otoczenie społeczne w perspektywie szerszej, wyrażającej się przez prawa człowieka i kulturę, i węższej – w konkretnych lokalnych układach społecznych. Zewnętrzny wymiar godności przejawia się w relacjach społecznych. Godność kreowana jest przez traktowanie innych jako godnych. W obszarze zarządzania zasobami ludzkimi w dziedzinie obronności ważne jest podkreślenie godności, jaka przysługuje członkom administracji państwowej, reprezentującej najwyższe standardy etyczne. Nasuwa się tu kluczowe uzasadnienie funkcjonalności kulturowej kodeksów etycznych, obrazujących pewną specyfikę poszczególnych grup zawodowych. Cnota godności przysługuje każdemu człowiekowi, niezależnie od pochodzenia, płci, koloru skóry czy specjalności zawodowej. Jednak z racji pełnionej roli i zajmowanej pozycji społecznej ludzie tworzący potencjał obronny państwa są szczególnie zobowiązani do reprezentowania i praktycznego aplikowania przyjętych zasad etycznych. Powinni wypełniać wyższe standardy w zakresie postaw i zachowań moralnych. Bycie godnym przekłada się na praktykę zarządzania zasobami ludzkimi, poprzez budowanie autorytetu. Przy czym chodzi tutaj nie tylko o autorytet formalny, związany z pełnioną funkcją zawodową dowódcy, kierownika, menadżera, urzędnika, ale autorytet nieformalny (personalny), ukazujący wysoki poziom moralny konkretnego człowieka w różnych sytuacjach, nie tylko służbowych. Sfera obronności jest konstytutywnym elementem trwania państwa jako jednostki społecznej i politycznej i tworzą ją ludzie, dla których zasady etyczne, w tym zasada godnego zachowania się, nie są ograniczonym w czasie i przestrzeni zobowiązaniem. Oznacza to, iż przedstawiciele administracji państwowej przestrzegają zasady godnego zachowania się w każdym czasie – służbowym i prywatnym⁷.

⁶ Zarządzenie Nr 70 Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 października 2011 r. w sprawie wytycznych w zakresie przestrzegania zasad służby cywilnej oraz w sprawie zasad etyki korpusu służby cywilnej (M.P. 2011 Nr 93, poz. 953).

⁷ Przestrzeganie zasad etycznych przez żołnierzy poza służbą reguluje Kodeks Honorowy Żołnierza Zawodowego RP. Żołnierz przede wszystkim prezentuje najwyższe wartości moralne i obyczajowe. Jest wzorem kultury osobistej i dobrego wychowania.

Zasada służby publicznej jest *sensu stricto* zasadą wpisującą się w polityczną przestrzeń funkcjonowania państwa, w tym jego ludzkich zasobów obronnych. Oznacza służebną rolę urzędnika (żołnierza), ale także przedstawiciela przemysłu obronnego wobec obywateli i państwa jako instytucji politycznej. Służba publiczna łączy się ze świadomością interesów państwa i potrzeb obywateli, buduje zaufanie tych ostatnich do instytucji publicznych. Powyższa zasada zobowiązuje do tworzenia wizerunku pracowników administracji państwowej jako kompetentnych ludzi przygotowanych do realizacji zadań w sektorze obronnym. Wzmacnia poczucie więzi z wyzwaniami obronnymi, jakie stoją przez państwem i chroni jego interes. Zasada służby publicznej ogólnie jest kluczowym elementem szeroko rozumianej etyki administracji państwowej, integrującym trzy podmioty: państwo, administrację publiczną i obywateli. Zobowiązuje do przedkładania interesu publicznego nad interes prywatny oraz służy kształtowaniu wizerunku państwa na arenie międzynarodowej (dyplomacja). Zasada służby publicznej, kwintesencją budowania zasobów obronnych i zarządzania nimi.

Zasada lojalności podkreśla zobowiązanie pracowników służby publicznej do identyfikowania się z państwem i jego interesem wewnętrznym i zewnętrznym. Głównym zadaniem państwa jest zagwarantowanie bezpieczeństwa obywatelom i instytucjom społecznym. Lojalność w kontekście tego zadania jest szczególnie ważną zasadą. W wojsku przejawia się w gotowości do wykonywania rozkazów i rzetelnego realizowania obowiązków służbowych. Zasada ta jest podstawowym kryterium sprawności funkcjonowania każdego systemu zarządzania zasobami ludzkimi, w szczególności jednak ważna jest w zarządzaniu zasobami obronnymi ze względu na ważny interes państwa. Uniwersalność tej zasady polega na racjonalnym kształtowaniu stosunków w mikroprzestrzeni społecznej, w konkretnych grupach zawodowych: urzędach, podziałach wojskowych czy działach firmy. Chodzi o lojalność wobec przełożonych, podwładnych, współpracowników, co wzbudza zaufanie i kształtuje dobrą atmosferę pracy i służby. Lojalność spaja wewnętrzną strukturę organizacyjną, a zarazem sprzyja utożsamianiu się pracowników z zadaniami, jakie stoją przed instytucją. Ogranicza występowanie zdarzeń naruszających zaufanie obywateli do państwa. Warto podkreślić, że omawiana zasada nie ogranicza twórczej aktywności zawodowej pracownika, a raczej jej sprzyja, kształtując postawę otwartości i integracji ze środowiskiem zawodowym. Co ważne, przesłaniem zasady lojalności jest również zachowanie powściągliwości w ujawnianiu informacji dotyczących funkcjonowania urzędu, co z punktu widzenia zarządzania obronnego wydaje się kwestią oczywistą.

Zasada neutralności politycznej. Neutralność polityczna wpisana jest w kanon normatywizmu etycznego służby publicznej. Urzędnik państwowy powinien zachować powściągliwość w jawnym wyrażaniu swoich poglądów politycznych. W przypadku wojska neutralność polityczna wyraża się w apolityczności. Neutralność polityczna uwypukla transparentność i bezstronne funkcjonowanie instytucji, wzmacnia zaufanie obywateli do państwa. Zasada ta akcentuje służbę na rzecz dobra państwa jako instytucji politycznej, jednak bez preferowania sympatii do jakiejś partii w wystąpieniach publicznych. Zadaniem żołnierza, urzędnika, pracownika administracji publicznej jest dystansowanie się od wpływów politycznych, mogących mieć wpływ

na podejmowane decyzje zawodowe. Relacje w świecie polityki nie powinny wzbudzać podejrzeń o sprzyjanie jakiejś partii politycznej. Zachowanie neutralności i zasada apolityczności akcentują specyfikę aktywności zasobów ludzkich w dziedzinie obronności, kluczowym obszarze służby publicznej państwa. Należy zatem rozróżnić dwa aspekty polityczności – demokratyczny i pluralistyczny charakter państwa oraz neutralni politycznie urzędnicy tworzący strukturę tego państwa. Państwo jako sama jednostka polityczna składa się z dobrze urządzonych, neutralnych politycznie instytucji. Neutralność polityczna nie oznacza ograniczenia praw politycznych członków służby publicznej, zakłada jedynie ograniczenia w sferze upubliczniania prywatnych preferencji politycznych. Fundamentem państwa demokratycznego jest autonomia polityczna, o której pisał amerykański filozof John Rawls: „Równa wolność polityczna, gdy jej autentyczna wartość jest zapewniona, z pewnością ma głęboki wpływ na moralną jakość życia obywatelskiego. Stosunki między obywatelami zyskują bezpieczną podstawę w jawnej konstytucji społeczeństwa (...). Publiczna wola konsultacji i brania pod uwagę przekonań i interesów każdego kładzie podwaliny pod obywatelską przyjaźń i kształtuje etos kultury politycznej”⁸.

Bezstronność jest uniwersalną zasadą połączoną z zasadą neutralności politycznej, ale dotyczącej innych dziedzin zarządzania zasobami ludzkimi. Moralna wartość bezstronności polega na zachowaniu racjonalnych, otwartych i sprawiedliwych kryteriów decyzyjnych w procesie zarządzania. Treść tej zasady wypełnia obowiązek polaryzowania interesu prywatnego i publicznego, co nie jest zadaniem łatwym w odniesieniu do budowania zasobów obronnych państwa, w których przenikają się wzajemnie oba rodzaje interesów. Wyzwania strategiczne państwa muszą korespondować z transparentną współpracą instytucji państwa oraz np. przemysłu obronnego. W znaczeniu personalnym zasada bezstronności obliguje urzędnika do niepodejmowania żadnych spraw, które mogą kolidować z obowiązkami służbowymi.

Powyższe zasady ukazują usytuowanie członka służby publicznej w przestrzeni władzy, obywatelskości i świata biznesu, są uzgodnieniem interesów państwa, obywateli oraz podmiotów gospodarczych. Formowanie zasobów ludzkich w dziedzinie obronności dokonuje się na styku interesów politycznych, społecznych i biznesowych. Łączenie tych interesów ściśle łączy się z etyką zawodową i jej praktycznymi funkcjami. Zadaniem etyki jest redukcja sytuacji polaryzujących – z jednej strony interes władzy, interes ekonomiczny, z drugiej – potrzeby społeczne. Procesy zarządzania zasobami ludzkimi, szczególnie w dziedzinie obronności, powinny przebiegać według przyjętych wyżej kryteriów etycznych, a człowiek powinien być traktowany jako nadrzędny podmiot tych procesów.

Warto usytuować procesy zarządzania zasobami ludzkimi w szerszej globalnej perspektywie. Rysujące się w przestrzeni publicznej i kulturowej tendencje utylitarystyczne, relatywistycznie kształtując epokę ponowoczesną, często redukują etyczne aspekty zarządzania do kategorii czysto teoretycznej. Dzieje się to zwłaszcza wówczas, gdy interes polityczny i ekonomiczny przeważa nad interesem społecznym.

⁸ J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, tłum. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, PWN, Warszawa 2009, s. 342.

Wówczas uwidacznia się funkcjonalność praktyczna etyki normatywnej, wskazującej na rzeczywisty cel procesów zarządzania i miejsce, jakie zajmuje w nich człowiek-podmiot.

Bibliografia

Locke J., *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, PWN, Warszawa 1992.

Ossowska M., *Ethos rycerski i jego odmiany*, PWN, Warszawa 1973.

Rawls J., *Teoria sprawiedliwości*, tłum. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, PWN, Warszawa 2009.

Sidgwick H., *The Methods of Ethics*, Macmillan, London 1907.

Zarządzenie Nr 70 Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 października 2011 r. w sprawie wytycznych w zakresie przestrzegania zasad służby cywilnej oraz w sprawie zasad etyki korpusu służby cywilnej (M.P. 2011 Nr 93, poz. 953).

Summary

Ethics as a philosophical subdiscipline is not only a tool for describing moral culture, but fulfills a practical function, formulating criteria of equity and duty in a specific social (professional) space. Management of defense resources is also based on specific ethical principles that condition the moral status and attributes of entities' activities in the context of achieving the set goals.

Andrzej Żebrowski

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
w Krakowie
ORCID 0000-0002-2779-9444
andrzejzebrowski@onet.pl

**RELACJE SOJUSZNICZE ZAGROŻENIEM
DLA BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH
NA POCZĄTKU XXI WIEKU (WYBRANE ASPEKTY)**

**ALLIED RELATIONS AS A THREAT TO THE SECURITY
OF THE MEMBER STATES AT THE BEGINNING
OF THE 21ST CENTURY (SELECTED ASPECTS)**

Zarys treści: Złożone środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego wymaga współpracy ukierunkowanej na utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa. Walka o dominację, wspierana przez operacje informacyjne, to podporządkowanie i wykorzystywanie państw słabszych, m.in. poprzez iluzoryczne wsparcie polityczne, gospodarcze czy wojskowe. Takie państwa nie zdają sobie sprawy, że przychodzi moment zapłaty za udzielone wsparcie. Zawierane sojusze mają zapewnić wszystkim państwom członkowskim bezpieczny rozwój. Jednak wiele z nich ma inne cele strategiczne, co m.in. narusza spójność i interesy sojuszu (w tym i poszczególnych państw członkowskich). Takim przykładem jest nieprzestrzeganie obowiązujących przepisów prawa, regulujących m.in. zasady ochrony informacji niejawnych. Każde ujawnienie tego rodzaju informacji uderza w podstawy jedności sojuszu, naruszając jednocześnie bezpieczeństwo jego państw członkowskich. Trudno nie postawić pytania, czym kierowano się, podejmując decyzje o ujawnieniu osobowych zasobów informacyjnych służb wywiadowczych? Brak racjonalnej odpowiedzi.

Słowa kluczowe: sojusz, bezpieczeństwo, informacje niejawne.

Keywords: alliance, security, classified information.

Wprowadzenie

Globalizacja to m.in. współzależność i zależność, które dominują we współczesnym środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego. To również sojusze polityczno-wojskowe i finansowo-gospodarcze, które realizują wiele złożonych zadań w celu

utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Z uwagi na to, iż państwa zawierające sojusze są różnicowane pod względem posiadanych potencjałów, interesów narodowych, zakresu i kierunków prowadzonej polityki wewnętrznej i zagranicznej, sprawia to, że bardzo często widoczny jest brak solidarności i spójności decyzyjnej. Szczególnie niebezpieczne dla samego sojuszu i państw członkowskich jest nieprzestrzeganie zobowiązań dotyczących m.in. ochrony informacji niejawnych, co rzutuje na skuteczność i jakość wykonywanych zadań. Ponadto stanowi poważne zagrożenie dla tych podmiotów. W materiale zasygnalizowano problem ujawniania informacji, które z uwagi na sferę, jaką jest bezpieczeństwo i obronność, nigdy nie powinny być ujawnione. Jest to bardzo niebezpieczny proceder, wymagający wyjaśnienia.

Środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego

Rozwijająca się globalizacja i zachodzące procesy zmieniają środowisko bezpieczeństwa poszczególnych państw, regionów. „Bezpieczeństwo może zapewnić tylko silne i niepodległe państwo, zdolne do skutecznej obrony swojej suwerenności oraz bezpieczeństwa obywateli. Dbałość o bezpieczeństwo kraju jest podstawowym zadaniem państwa. Instrumentami jego realizacji są: silna gospodarka, stabilny ustroj społeczno-polityczny, dobrze wyposażone i wyszkolone siły zbrojne oraz racjonalna polityka zagraniczna”¹. Na uwadze należy także mieć przestrzeganie prawa wewnętrznego i w relacjach międzynarodowych, w tym przyjętych zobowiązań.

System bezpieczeństwa każdego państwa jest zjawiskiem dynamicznym, które zależy od ewoluującego otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego, kierunków, skali i dynamiki zachodzących tam zmian. To one mają kluczowy wpływ na realizowane funkcje przez państwo (państwa). Ma związki nie tylko z teraźniejszością i przyszłością, lecz także z przeszłością, szczególnie gdy jest to system o charakterze polityczno-społecznym².

Na system bezpieczeństwa w Europie i na innych kontynentach w dużej mierze wpływają relacje między mocarstwami (Stany Zjednoczone–Związek Radziecki/Rosja). Znaczenie ma również układ sił, jaki został ustanowiony po zakończeniu II wojny światowej, a także przemiany systemowe zapoczątkowane w latach dwudziestych XX wieku.

Upadek bipolarnego podziału świata, muru berlińskiego, rozwiązanie Układu Warszawskiego i rozpad Związku Radzieckiego w zasadniczy sposób zmieniły środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego, co jest odczuwalne przez jednostki, grupy społeczne, narody, państwa, regiony. Trwające zmiany we współczesnym świecie w zasadniczy sposób zmieniły podejście do kwestii bezpieczeństwa, które aktualnie odnosi się prawie do wszystkich dziedzin rozwoju: społecznego, ideologiczno-

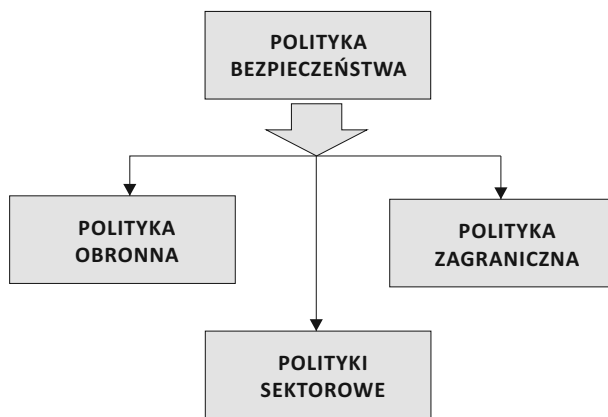
¹ S. Dworecki, *Od konfliktu do wojny*, Warszawa 1996, s. 9.

² J. Kaczmarek, *Modele bezpieczeństwa europejskiego*, „Zeszyt problemowy Towarzystwo Wiedzy Obronnej” z 1998, nr 2, s. 4.

-politycznego, gospodarczego, naukowego, technicznego, technologicznego, ekologicznego, kulturowego, demograficznego, informacyjnego, dostępu do surowców energetycznych i zasobów bezpiecznej wody słodkiej, żywnościowego, zdrowotnego itp.

Niosą za sobą jednak poważne wątpliwości i problemy w skali globalnej, ponieważ ich skali, a przede wszystkim skutków nie przewidzieli twórcy tej polityki. Okazuje się, że procesy zachodzące w świecie prowadzą do sytuacji, w której następuje szereg przeobrażeń natury: ustrojowej, społeczno-politycznej, ekonomiczno-gospodarczej, naukowo-technicznej, kulturowej, wojskowej o trudnych do przewidzenia następstwach.

Polityka bezpieczeństwa jest podstawowym wyznacznikiem polityki państwa, na którą składają się dwa zasadnicze elementy.

Rys. 1. Elementy polityki państwa

Fig. 1. Elements of state policy

Źródło: opracowanie własne.

Należy podkreślić, że polityka bezpieczeństwa polega na wzajemnym przenikaniu się i oddziaływaniu polityki zagranicznej i obronnej³. W aktualnej sytuacji w warunkach silnych procesów związanych z rozwojem globalizacji, która dotyka wszystkich sfer działania podmiotów państwowych i pozapaństwowych, większe pole manewru i dużo większe szanse na osiągnięcie sukcesu ma mądra polityka zagraniczna niż militarna. „Doświadczenie jednak uczy, że szanse można wzmocnić stosownym argumentem, tzn. nowoczesnym i dobrze wyszkolonym wojskiem. Ten argument będzie jednak skuteczny tylko wówczas, gdy będzie powszechna zgoda co do jego wykorzystania”⁴. Kolejna niezmiernie ważna kwestia to polityka zagraniczna, która posiada duże możliwości oddziaływania na podmioty usytuowane w środowisku

³ J. Gołębiewski, *Bezpieczeństwo narodowe RP*, [w:] *Powszechny system ratownictwa a obronność i bezpieczeństwo państwa*, „Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” z 1998, nr 1, s. 10.

⁴ *Ibidem*.

bezpieczeństwa międzynarodowego – poprzez naciski polityczne, dyplomatyczne, ekonomiczno-gospodarcze, a niekiedy i wojskowe w drodze aktywności informacyjnych i stosowania presji, do bojkotu lub embarga włącznie, celem zmuszenia stron do podjęcia dialogu dla pokojowego rozwiązania istniejącego (istniejących) problemu. Wiele państw realizuje swoje partykularne i agresywne cele polityczne, gospodarcze i wojskowe w trwającej wojnie informacyjnej, podejmując działania związane z podporządkowaniem państw słabych, których władze polityczne demonstrowują taką wolę. Zależność tego charakteru nie służy bezpieczeństwu państwa, a narusza jego relacje z sojusznikami. Istniejące i utrwalające się zależności wynikają z rozwoju wydarzeń, jakie zachodzą w otoczeniu zewnętrznym i wewnętrznym państwa (państw).

„Życie codzienne dostarcza wielu dowodów na to, że sytuacje są bardziej skomplikowane niż zakładamy, a chorobliwa chęć dominacji jednostki i urojone posłannictwo poważnie ograniczają wykorzystanie rozsądku i dróg negocjacyjnych. Te doświadczenia i ta prawda powinna zmuszać polityków i ekspertów do ciągłej analizy zachodzących zjawisk, weryfikowania polityki bezpieczeństwa w całości i poszukiwania nowych rozwiązań w zakresie trudnych sytuacji”⁵.

*

Warto mieć na uwadze to, że „w latach dziewięćdziesiątych XX wieku nastąpiły poważne przewartościowania w mentalności ludzi generalnie, a polityków w szczególności. Trzeba jednak zaznaczyć, że te przewartościowania nie zawsze miały racjonalne podłoże i nie zawsze prowadziły do racjonalnych rozwiązań. Wraz z oddalaniem się widma wojny globalnej niektórzy politycy, poszukując popularności, w tym szczególnie parlamentarzyści, zaczęli naciskać na obniżenie budżetów obronnych, co skutkowało redukcją sił zbrojnych we wszystkich państwach”⁶. Takie decyzje doprowadziły do tzw. pata militarnego, który w zasadniczy sposób obniżył możliwości obronne wielu państw i jest widoczny w podejmowanych decyzjach politycznych. Ponadto jest źródłem różnic, jakie występują w podejściu do postrzegania bezpieczeństwa i obronności, m.in. przez państwa członkowskie Sojuszu Północnoatlantyckiego. Brak spójności w sferze polityki obronnej NATO, ze szczególnym wskazaniem na znaczące różnice w finansowaniu sfery obronnej, doprowadziło do konfliktu na linii Stany Zjednoczone–NATO. Jest to szczególnie widoczne w relacjach USA–RFN.

Proces transformacji w sferze bezpieczeństwa międzynarodowego trwa nadal, a społeczność międzynarodowa poszukuje jakościowo nowej formuły bezpieczeństwa, uwzględniając m.in.:

- 1) symetryzację bezpieczeństwa;
- 2) postępującą anarchizację życia społeczno-politycznego w wielu państwach, gdzie do głosu dochodzą ekstremiści prawicowi;
- 3) niewydolne organizacje międzynarodowe;
- 4) niestabilną sytuację społeczno-polityczną i trudności gospodarcze w tzw. państwach upadłych;
- 5) ekstremizmy i patologie społeczne;

⁵ *Ibidem*, s. 11.

⁶ *Ibidem*, s. 9.

- 6) dążenia wielkomocarstwowe Rosji, Chin, a także innych państw dysponujących bronią atomową;
- 7) aspiracje mocarstwowe: RFN, Japonii, Turcji, Izraela;
- 8) negocjowanie ustaleń traktatowych oraz ekspozycja zaszczołości historycznych;
- 9) rozszerzający się krąg państw dysponujących (np. Korea Północna, Pakistan, Indie) i mogących w niedalekiej przyszłości wejść w posiadanie broni jądrowej oraz wymykający się spod kontroli międzynarodowych organizacji bezpieczeństwa zbiorowego proces militaryzacji niektórych państw czy całych regionów, nasilające się zjawiska nacjonalizmu, szowinizmu i fundamentalizmu religijnego;
- 10) rozwój organizacji terrorystycznych i zorganizowanych grup przestępczych o charakterze transnarodowym;
- 11) cyberzagrożenia;
- 12) trwający konflikt zbrojny między cywilizacją Zachodu i cywilizacją islamską;
- 13) masowe przemieszczanie się ludności w skali globalnej;
- 14) trwający konflikt o przejęcie kontroli nad naturalnymi zasobami energetycznymi (gaz ziemny i ropa naftowa) i zasobami bezpiecznej wody pitnej;
- 15) trwający wyścig zbrojeń;
- 16) wyścig o uzyskanie dominacji w eksploracji kosmosu;
- 17) rewolucję w sferze technik teleinformatycznych i komunikacyjnych;
- 18) wewnętrzne konflikty zbrojne, które są umiędzynaradawiane celem zaangażowania społeczności międzynarodowej w jego rozwiązanie;
- 19) trwającą globalną wojnę informacyjną;
- 20) wzmożona penetracja służb specjalnych.

Powyższe zjawiska, a także kierunki zachodzących zmian, nie mogą być lekceważone przez żadne państwo (państwa), organizacje międzynarodowe (np. ONZ, NATO, Unię Europejską, Wspólnotę Niepodległych Państw), ponieważ każde z nich może generować określone zagrożenie (zagrożenia). Mogą one stanowić źródło bezpośredniego lub pośredniego zagrożenia konfliktem zbrojnym. Na szczególną uwagę zasługuje jednak brak racjonalnych zachowań ze strony przedstawicieli elit politycznych czy grup społecznych wobec przejawów zagrożeń bezpieczeństwa państwa, co może skutkować otwartym konfliktem militarnym z użyciem przemocy (sił zbrojnych)⁷.

*

Środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego zdominowane jest walką o dominację polityczną, naukową, technologiczną, gospodarczą i wojskową (np. USA, Chiny, Rosja), przywództwo regionalne (np. Turcja, Izrael, RFN). Nadal trwa wyścig zbrojeń, gdzie obok państw posiadających broń jądrową (USA – 6 800, Chiny – 280, Francja – 300, Rosja – 7 700, Wielka Brytania – 215, Izrael – 80, Indie – 130–140, Pakistan – 140–150, Korea Północna – 10–20)⁸, są państwa, które uruchomiły własne

⁷ S. Dworecki, *Od konfliktu do wojny...*, op. cit., s. 26.

⁸ *Państwa posiadające broń jądrową* (stan 18 czerwca 2018) – SIPRI Yearbook 2018, [za:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Państwa_posiadające_broń_jądrową (dostęp: 30.10.2019).

programy pozwalające na wejście w posiadanie tego rodzaju broni (np. Iran). W Europie, oprócz Francji i Wielkiej Brytanii, broń jądrowa (głowice) jest składowana przez Stany Zjednoczone w następujących państwach: Belgia – 10–20, Niemcy – 10–20, Włochy – 10–20, 50, Holandia – 10–20, Turcja – 60–70⁹.

W zmieniającym się środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego zagrożeniem dla bezpieczeństwa globalnego, oprócz zgromadzonego potencjału jądrowego, są prowadzone intensywne prace badawczo-wdrożeniowe nad nowymi rodzajami broni, których skutki niekiedy są analogiczne jak przy wybuchy bomby atomowej, np. impuls elektromagnetyczny. Rozwój nauk: przyrodniczo-biologicznych, fizyki, chemii oraz opanowanie nowoczesnych technologii produkcji, przyczyniają się do powstawania nowych rodzajów broni XXI wieku. Do takich środków walki można zaliczyć:

- 1) wspomnianą broń elektromagnetyczną, o dużej skuteczności, odporności na zakłócenia i wszechstronnym zastosowaniu;
- 2) broń ultradźwiękową, niezabijającą, ale skutecznie obozwładniającą żołnierzy, zniechęcającą do walki;
- 3) broń mikrofalową, wykorzystywaną w walce elektronicznej i do zdalnego sterowania;
- 4) broń radiologiczna, do skażenia terenu i sprzętu wojskowego. Środkami do przenoszenia substancji promieniotwórczych mogą być głowice raket, bomby lotnicze, pociski artyleryjskie;
- 5) broń laserową, broń taktyczna o skutecznym rażeniu do kilkudziesięciu kilometrów, a także jako dalekosiężna broń kosmiczna (broń ta znajduje się już na wyposażeniu wielu armii, np. USA, Rosji, Chin, RFN);
- 6) broń wiązkowa cząstek elementarnych, precyzyjna i skuteczna, przenikająca głęboko, jonizująca atomy zaatakowanego materiału, powodującą różnego rodzaju uszkodzenia i zniszczenia, przede wszystkim urządzeń elektronicznych;
- 7) broń plazmową, o niezwykle dużej gęstości energii. Dzięki zjawiskom elektromagnetycznym strumień plazmy ma zdolność samoogniskowania się; powstaje wówczas strumień o ogromnej sile rażenia, precyzyjnym i skutecznym rażeniu;
- 8) broń próżniowa, łącząca niektóre cechy broni jądrowej i konwencjonalnej. Wybuch jest podobny (ze względu na skutki) do wybuchu broni jądrowej małej mocy, ale nie wywołuje efektu popromiennego;
- 9) broń biologiczną, niebezpieczną dla ludzi i zwierząt. Możliwe jest opracowanie bioinhibitorów zatrzymujących rozwój tkanki ludzkiej, zwierzęcej i roślinnej oraz hodowanie drobnoustrojów wywołujących zaprogramowane schorzenia ludzi, zwierząt i roślin;
- 10) broń psychofizyczną, o działaniu psychotropowym i psychomimetycznym, mogącą powodować trudne do wyobrażenia skutki (np. sterowanie psychiką ludzką, oddziaływanie na system nerwowy)¹⁰.

⁹ *Udostępnianie broni jądrowej w ramach NATO*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Udostępnianie_broni_jądrowej_w_ramach_NATO (dostęp: 30.10.2019).

¹⁰ S. Dworecki, *Od konfliktu do wojny...*, *op. cit.*, s. 152–153.

Istotne jest to, że rozwój nauki, techniki i technologii produkcji prowadzi do zwiększania zdolności bojowej wojsk, zarówno w sferze wczesnego wykrywania i precyzyjnego rozpoznania, jak i skutecznego niszczenia rozpoznawanych obiektów.

*

Warto mieć na uwadze to, że procesy zachodzące w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego podporządkowane są globalizacji, będącej nowym wymiarem współczesnego świata.

„Globalizacja wymaga silnej scentralizowanej władzy, bo tylko taka może realizować plany opanowania świata, które odpowiadają interesom elity kapitałowej. Rzeczywista demokracja by je zniweczyła. (...) Walka o byt człowieka, przedsiębiorstwa i państwa zmusza nie tylko staranie się o własny byt, lecz w obawie o upadek, powoduje ekspansję, co wynika z natury człowieka, z jego psychiki, która wytwarza potrzebę sukcesu, sławy, bogactwa, władzy, wyróżniania się. System ustroju społecznego, oparty na konkurencji i bogactwie prywatnym, zmusza do ekspansji kapitału, który by mógł trwać, musi wykazywać agresywną ekspansję”¹¹.

Obowiązujące prawo globalizacji jest wykorzystywane w sferze bezpieczeństwa międzynarodowego i poszczególnych państw, gdzie mocarstwa (w tym i wielkie korporacje narodowe, i ponadnarodowe) wykorzystują zachodzące procesy i narzucają swoje warunki polityczno-gospodarcze i wojskowe państwom, których położenie geopolityczne, uległość polityczna wobec mocarstwa, pozwala na realizację własnych celów strategicznych.

Generalnie państwom podporządkowanym oferuje się przymus, siłę i przewagę, co czyni z nich narzędzie polityki mocarstwa globalnego (regionalnego). To mocarstwa, a także wielkie korporacje ekonomiczno-gospodarcze (narodowe i ponadnarodowe), zabezpieczają sobie pozycję potęgi, która opiera się na:

- 1) siłach zbrojnych, posiadających broń masowego rażenia, zdolnych do podboju i zniszczenia świata;
- 2) siłach policyjnych, wyspecjalizowanych w przeciwdziałaniu zorganizowanej przestępczości i związkom opozycyjnym o cechach politycznych;
- 3) tajnych siłach wywiadowczych, które zdolne są do inwigilacji każdej instytucji, przedsiębiorstwa i osoby;
- 4) prawie, które w wyrafinowany i skuteczny sposób potrafi bronić i chronić wszystkie instytucje kapitalizmu globalnego oraz warstwę bogatych;
- 5) finansach, skoncentrowanych w globalnych bankach, umiejących przeprowadzić każdą akcję społeczną i gospodarczą;
- 6) społeczności pracowników koncepcyjnych, innowacyjnych i naukowych, za pomocą których przeprowadza się ciągłą modernizację społeczną i techniczną;
- 7) społeczności ludzi podporządkowanych globalizmowi, koordynujących działalność społeczną i gospodarczą we wszystkich wymiarach, w tym wychowawczej, oświatowej i propagandowej;

¹¹ Z. Narski, *O dyktaturze kapitału globalnego*, Toruń 2004, s. 5.

- 8) najnowocześniejszej technice i technologii, która klasie bogatej zapewnia przyjazny byt¹².

W tych złożonych warunkach państwa realizują swoje funkcje wewnętrzne i zewnętrzne, które nie zawsze są gwarantem ich bezpieczeństwa. Ewolujący układ sił w środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego oznacza, że wiele państw poszukuje miejsca w istniejącym systemie, którego jeszcze gwarantem jest Sojusz Północnoatlantycki, Unia Europejska, OBWE, Wspólnota Niepodległych Państw itp.

Sojusz polityczno-militarny

Warunkiem bezpieczeństwa państwa jest dokonanie wyboru odpowiednich form i sposobów jego zbudowania i utrzymania, co oznacza przyjęcie realnej i skutecznej opcji polityki bezpieczeństwa. Uzasadnia to wypracowanie właściwej formuły organizacji własnego bezpieczeństwa, pozwalającej na realizację ustawowych zadań w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym. Dla każdego państwa głównym problemem jest zorganizowanie sobie systemu bezpieczeństwa w środowisku międzynarodowym¹³.

Miejsce państwa w strukturach bezpieczeństwa oraz jego związki polityczne, gospodarcze i militarne z innymi państwami stanowią istotny czynnik, który bezpośrednio przekłada się na organizację bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. Ważne jest również to, że bez względu na wybór opcji polityczno-wojskowej, pewien poziom bezpieczeństwa państwo musi zapewnić sobie samo.

„Warto mieć na uwadze to, że polityka bezpieczeństwa państwa jest zdeterminowana z jednej strony obiektywnie istniejącymi i stosunkowo trwałymi przesłankami, z drugiej zaś – warunkami i okolicznościami ulegającymi często szybkim przemianom. Fundamentalnym problemem w zakresie bezpieczeństwa państwa jest wybór jak najskuteczniejszych form i sposobów jego zapewnienia, czyli przyjęcie najbardziej korzystnej, a jednocześnie realnej opcji polityki bezpieczeństwa”¹⁴.

Po rozpadzie bipolarnego podziału świata państwa Europy Środkowo-Wschodniej pozbawione zostały politycznego, gospodarczego i wojskowego (w tym atomowego) parasola. Ich położenie geopolityczne i geostrategiczne uległo zasadniczym zmianom. Ewolowało pod wpływem przede wszystkim czynników zewnętrznych i przyjętych narodowych kierunków polityki zagranicznej, w tym i bezpieczeństwa. Kierunek strategiczny to sojusz polityczno-wojskowy z NATO, a w dalszej perspektywie sojusz finansowo-gospodarczy z Unią Europejską.

Sojusz międzynarodowy to traktatowe dwu-, lub wielostronne porozumienia, zobowiązujące umawiające się strony do współpracy politycznej, gospodarczej, wojskowej i innych oraz udzielenie sobie pomocy w przypadkach zdefiniowanych

¹² *Ibidem*, s. 51.

¹³ B. Balcerowicz, *Obrona państwa średniego*, Warszawa 1996, s. 32.

¹⁴ *Ibidem*, s. 34.

w układzie sojuszniczym¹⁵. Według innej definicji, sojusz to układ o powiązaniu dwóch lub większej liczby państw z zamiarem wzmocnienia obrony każdego z nich przeciwko zbrojnej napaści z zewnątrz lub też w celu przygotowania napaści na jakieś państwo trzecie¹⁶. Celem każdego sojuszu jest umocnienie potęgi państwa, które zakłada, że jego możliwości są zbyt małe, by same mogło osiągnąć pomyślne rozstrzygnięcie konfrontacji z jakimś niebezpieczeństwem¹⁷. W innym ujęciu, „fundamentalnym celem sojuszy jest agregacja siły państwa, a ich zawieranie należy traktować, jako podstawową metodę równoważenia siły sąsiadów bliższych i dalszych. Sojusze muszą więc spełniać funkcję utrzymywania równowagi sił. Przez sojusze realizuje się cele polityczne militarne, a także zamierzenia innego rodzaju; jednak cele polityczne w sojuszach mają zawsze pierwszeństwo”¹⁸.

Do warunków tworzenia sojuszy zalicza się:

- 1) przekonanie, że państwo nie jest w stanie samodzielnie stawić czoła zagrożeniom płynącym z niekorzystnych układów międzynarodowych, a zawierając sojusz, zyska taką szansę lub utwali korzystny *status quo*;
- 2) wzajemne ciążenie ku sobie potencjalnych sojuszników – pokrewność celów bądź zgodność interesów;
- 3) dostateczny stopień współzależności (kompatybilności) politycznej, kulturowej, wójtowej, gospodarczej¹⁹.

*

Warunkiem przyjęcia do sojuszu jest posiadanie i wniesienie określonego wkładu, tj. siły militarnej, której wielkość i jakość jest wyznaczana przez silniejszego członka (dominującego). Oznacza to, że państwo wstępujące występuje w roli petenta i musi przyjąć warunki narzucone przez pozostałych członków. Kolejna niezmiernie ważna kwestia to nierównomierny podział obciążeń w sojuszu, ponadto nie musi być on proporcjonalny do podziału wynikających korzyści. Państwo starające się musi liczyć się zarówno z ponoszonymi kosztami, jak i ryzykiem:

- pierwszy z nich zawiera się na płaszczyźnie suwerenności i dotyczy mniejszego lub większego jej ograniczenia (utruty) na rzecz sojusznika (sojuszników). To ryzyko występuje przede wszystkim w sojuszach nierównoprawnych;
- drugi obszar ryzyka to możliwość uwikłania się wbrew woli i interesom danego państwa w konflikt pozostałych członków sojuszu;
- trzeci jest związany z możliwością niedotrzymania zobowiązań przez sojusznika (sojuszników)²⁰.

¹⁵ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, W. Łepkowski (red.), Warszawa 2009, s. 124–125.

¹⁶ B. Balcerowicz, *Wybrane problemy obronności państwa. Materiał studyjny*, Warszawa 1999, s. 45.

¹⁷ R. Vukadinović, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 1980, s. 274.

¹⁸ B. Balcerowicz, *Wybrane problemy obronności państwa...*, *op. cit.*, s. 45.

¹⁹ S.M. Walt, *The Origins of Alliances*, Johns Hopkins University, Baltimore 1062, s. 118, [za:] *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, B. Balcerowicz, Warszawa 2010, s. 104.

²⁰ B. Balcerowicz, *Wybrane problemy obronności państwa...*, *op. cit.*, s. 47.

Generalnie sojusz oznacza reakcję na wyzwania i zagrożenia za strony wyraźnie wskazanego i zidentyfikowanego podmiotu, ponadto w określonych warunkach sam może stać się wyzwaniem czy wręcz zagrożeniem dla innych. W obliczu istniejących, wspólnych wyzwań i zagrożeń kluczowym warunkiem tworzenia sojuszu jest tzw. zgodność interesów i pokrewność celów potencjalnych bądź rzeczywistych sojuszników. Jeżeli mówimy o tzw. zgodności, pokrewności czy bliskości, nie oznaczają one identycznych celów i interesów, pozostawiają mniej lub bardziej szeroki margines na odrębność, a niekiedy nawet na pewne sprzeczności, np. relacje Grecja–Turcja w NATO; Węgry–NATO (rząd Węgier zablokował wspólną deklarację, jaką miały przyjąć państwa Sojuszu Północnoatlantyckiego w sprawie Ukrainy. Swoje stanowisko Budapeszt tłumaczy sytuacją mniejszości węgierskiej na ukraińskim Zakarpaciu. Takie same zarzuty Węgry wysuwają wobec przyjętej w kwietniu 2017 roku przez parlament ukraiński ustawy o języku. Węgry nie porzucają węgierskiej społeczności na Zakarpaciu na rzecz geopolityki)²¹. Odrębnego potraktowania wymagają jednak relacje Stanów Zjednoczonych z NATO, gdzie prezydent Trump stwierdził, iż nie widzi sensu uczestniczenia w sojuszu, który w jego opinii wyłącznie drenował amerykańskie zasoby²². Ponadto prezydent Stanów Zjednoczonych zarzucił państwu członkowskim, że ponoszone przez nie wydatki na obronność są za małe, a praktycznie całe obciążenie ponosi strona amerykańska. Na szczególną uwagę zasługują jednak dwa dokumenty przyjęte przez administrację amerykańską: Strategia Bezpieczeństwa Narodowego USA (2018) i Strategia Obrony USA (2018), które wyznaczają kierunki polityki zagranicznej i wojskowej Stanów Zjednoczonych, co może skutkować zmniejszeniem zainteresowania starym kontynentem, a nawet wyjściem USA ze struktur NATO. Taki scenariusz niewątpliwie może zmienić układ sił w NATO, ale może mieć wpływ na jego przywództwo i funkcjonowanie. Warto mieć na uwadze także relacje między Turcją a Rosją (poza NATO), państwa, które mają własne interesy polityczne i wojskowe – gdzie Turcja podejmuje działania ukierunkowane na stanie się mocarstwem regionalnym, zakupuje sprzęt wojskowy w Rosji (S-400), co wywołało niezadowolenie Stanów Zjednoczonych, które wstrzymały sprzedaż samolotów F-35. Rosyjska platforma raketowa stanowi zagrożenie dla amerykańskich samolotów, których atuty stają się bezużyteczne. Wydarzenia te mogą mieć daleko idące skutki dla jedności Sojuszu Północnoatlantyckiego i samych Stanów Zjednoczonych.

Decyzje polityczne zagrożeniem dla sojuszu

Sojusz Północnoatlantycki nie jest już monolitem, gdzie obowiązywała zasada solidarności. „Jednym z kluczowych wyzwań, przed jakim stanęło NATO, a więc

²¹ Putin w Budapeszcie, Węgrzy blokują deklarację NATO w sprawie Ukrainy, https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/wegry_zablokowaly-wolne-oswiadczenie-nato-w-sprawie-ukrainy (dostęp: 31.10.2019).

²² M. Świerczyński, *Myślenie o niewyobrażalnym: NATO bez USA*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1778690,1myslenie-o-niewyobrazalnym-nato-bez-usa> (dostęp: 31.10.2019).

także Polska, w ostatnich latach jest utrzymanie spójności sojuszu obronnego przy rozbieżnych interesach narodowych państw członkowskich. Przede wszystkim pod względem różnych aspiracji, polityki poszczególnych państw, które są obserwowane, np. stawianiem przeciwko sobie interesów flanki południowej oraz wschodniej. Zwraca się również uwagę na powracające pomysły związane ze zwiększeniem europejskiej tożsamości w sferze obronności bez USA, a także na decyzje zapadające w Waszyngtonie względem wartościowania obecności w Europie kosztem potrzeb w Azji. Te ostatnie stały się niewątpliwie ważnym elementem debat o przestrzeni transatlantyckiej, szczególnie w kontekście wyboru Donalda Trumpa na stanowisko prezydenta USA. Jednakże analogiczne dywagacje miały również miejsce w trakcie prezydentury Baracka Obamy i jego reorientacji względem Azji oraz Chin²³.

Na uwagę zasługują także relacje prezydent Trump–Sojusz Północnoatlantyki, gdzie miała miejsce krytyka państw członkowskich w sprawie wydatków na obronność. Trump skrytykował m.in. Niemcy, które za mało przeznaczają środków na obronność. Wezwał wszystkie państwa do zwiększenia wydatków w wysokości 2% PKB. Kolejna kwestia to konieczność dywersyfikacji źródeł energii w Europie, o której także mówił Trump. Zaprezentował on swoje negatywne stanowisko w sprawie budowy Nord Stream 2. Amerykanom chodzi przede wszystkim o możliwość wejścia na rynek europejski i sprzedawania swojego gazu skroplonego, a budowa wspomnianego rurociągu może te plany pokrzyżować. Budowa jest kontynuowana, popierana przez stronę niemiecką, a także inne europejskie państwa zaangażowane w przedsięwzięcie. Gazociąg będzie przebiegał przez wody Rosji, Finlandii, Szwecji, Niemiec i Danii. Przeciwnikami tego przedsięwzięcia są: Stany Zjednoczone, państwa bałtyckie, Polska i Ukraina.

Na uwagę zasługuje to, że „Polski rząd stając okoniem wobec Unii Europejskiej, a szczególnie Francji i Niemiec, w ciągu ostatnich czterech lat (2015–2019) postawił wszystko na jedną kartę i zainwestował w relacje z Amerykanami. Rządzący mówią o partnerstwie i sojuszu, który nigdy wcześniej nie był tak mocny i trwały. Adwersarze polityki PiS-u uważają, że to klientelizm, a szczególnie relacje z USA to fikcja²⁴”.

Warto mieć na uwadze to, że trwająca budowa amerykańskiej bazy w Redzikowie, mająca w przyszłości stanowić element systemu antyrakietowego NATO, bronić ma państwa sojusznicze przed rakietami balistycznymi przeciwnika, w szczególności z rejonu Bliskiego Wschodu. Baza początkowo miała być oddana do użytku w 2018 roku, jednak z różnych przyczyn termin oddania został przesunięty na 2020 rok. Pojawia się jednak pytanie: czy dziesięć rakiet tego systemu zwiększy nasze bezpieczeństwo, czy stworzy zagrożenie? Należy założyć, że aktualna sytuacja międzynarodowa może skutkować zainstalowaniem rakiet o charakterze ofensywnym, których zadaniem będzie niszczenie wybranych obiektów, np. na terytorium Rosji. Oznacza to, że aktualnie baza może już znajdować się w zasięgu środków precyzyjnego rażenia

²³ J. Raubo, *20 lat Polski w NATO. Cztery spojrzenia*, <https://www.defence24.pl/20-lat-w-nato-cztery-spojrzenia> (dostęp: 31.10.2019).

²⁴ K. Turecki, *Partnerstwo czy klientelizm? Polska randka z Ameryką. Podsumowanie rządów PiS. Relacje z USA*, <https://www.wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/podsumowanie-rzadow-pis-relacje-polska-usa> (dostęp: 31.10.2019).

strony rosyjskiej. Ważne jest również i to, czy mamy świadomość tego, że rakiety te mogą być zniszczone w momencie opuszczania silosów lub na torze wznoszenia, co oznacza, że odłamki spadną na nasze terytorium.

Istotnym problemem jest rozmieszczenie infrastruktury NATO, ze szczególnym wskazaniem na amerykańską na terytorium Polski. Dotyczy to również utworzenia stałej bazy sił zbrojnych USA, której koszt to ok. 2 mld dolarów. Na uwagę zasługuje także możliwość zakupu 32 samolotów F-35, które w przypadku rozmieszczenia na terytorium Polski, znajdą się w zasięgu rosyjskiego systemu raketowego S-400.

Przy takiej polityce zarówno strona rosyjska, jak i białoruska podejmą stosowne kroki w celu zabezpieczenia swoich interesów. W okręgu kaliningradzkim stacjonują:

- 1) wojska wyposażone w rakiety S-400 (Triumf), które są w stanie niszczyć samoloty i pociski manewrujące na odległość do 400 km i cele balistyczne o prędkości do 4,8 km/s na dystansie do 60 km;
- 2) operacyjno-taktyczne systemy Iskander, zasięg 280–480 km;
- 3) okręty wyposażone w pociski manewrujące Kalibr – NK, zasięg 4 500 km;
- 4) istnieje możliwość rozmieszczenia broni jądrowej średniego i krótkiego zasięgu na terytorium Białorusi, a także balistycznych rakiet Topol-2M, o zasięgi 10 000 km.

Dla Europy zagrożenie stanowią także samoloty Mig-31 wyposażone w system raketowy Ch-47M2 Kindżał, lotnicze pociski manewrujące Ch-101 (zasięg 4 000 km) i Ch-555 (zasięg 2 075 km).

Kolejna niezmiernie ważna kwestia to „wypowiedź prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenki, który ministrowi spraw zagranicznych Jackowi Czaputowiczowi powiedział: nie zamierzamy z wami walczyć. Dlatego nie trzeba tworzyć żadnych baz. W przeciwnym wypadku my z Rosjanami będziemy reagować. To znaczy, będziemy musieli coś rozmieścić, żeby [...] przeciwdziałać, dodał”²⁵.

Sojusz Północnoatlantycki to także wewnętrzne relacje państw członkowskich. Wskazać należy na jednostronne orientowanie się obecnego polskiego rządu na Stany Zjednoczone, co jest różnie postrzegane przez pozostałych członków NATO. Według oceny Jima Jaterasa, byłego pracownika amerykańskiego Departamentu Stanu: „na pewnym etapie trzeba spojrzeć na mapę – Polska po jednej stronie ma Niemcy, po drugiej Rosję. I albo znajdzie sposób na przyjazne relacje z tymi państwami, albo na bycie ich wrogiem. Polska ma doświadczenia z przeszłości z próbą zabezpieczenia się poprzez przywiązanie do zbawiciela za wielką wodą. Układ sojuszniczy z Wielką Brytanią z 1939 roku okazał się mało pomocny dla Polski. Idea, że Polska może w jakiś sposób stać się wielką amerykańską bazą i tym samym przodować w szturchaniu rosyjskiego niedźwiedzia w oko, albowiem Wujek Sam was obroni, jest dość niebezpiecznym pomysłem”²⁶. Rozmówcę „niepokoi to, że wszystkie

²⁵ *Rosyjskie rakiety na Białorusi mogą być równie groźna dla Europy, jak i dla Łukaszenki*, <https://www.belsat.eu/pl/news/rosyjskie-rakiety-na-bialorusi-moga-byc-rownie-grozne-dla-europy-jak-i-dla-lukaszenki> (dostęp: 31.10.2019).

²⁶ J. Jatrás, *Polska bije w wojenne bębny o amerykańskiej zмовie z Rosją” i polskiej racji stanu*, „Opcja na prawo” z 2019, nr 3. s. 110–111.

struktury, które powstały w trakcie pierwszej zimnej wojny, układy rozbrojeniowe, te hamulce, zostały zastąpione przez nonszalancką lekkomyślność, co niesie za sobą ryzyko nieumyślnego wybuchu działań wojennych, a ludzie nie przejmują się tym w takim stopniu, w jakim powinni. Jeśli jakiś kraj powinien się tym stanem rzeczy niepokoić, to właśnie Polska. Gdybym znalazł się w położeniu Polski, powiedziałbym: Może powinniście ze sobą przyjaźnie porozmawiać, ponieważ jeśli coś złego nastąpi, my będziemy cierpieć najbardziej”²⁷. Jim Jatras uważa, że to powinno być priorytetem dla Polaków, ale tak nie jest. Groźne jest to, że „Polska jest jednym z tych krajów, które operują tu w Waszyngtonie poprzez *think-tanki*, które biją na wojenne bębny: Rosja, Rosja, Rosja! w celu zwiększenia napięć w tej zimnej wojnie i nie jestem w stanie zrozumieć, jak takie podejście służy polskiemu interesowi narodowemu”²⁸.

Sojusz Północnoatlantycki jest organizacją międzynarodową, w której każdy z członków zachowuje swoją suwerenność. Dla realizacji postanowień Traktatu Północnoatlantyckiego państwa członkowskie wypracowują i przyjmują stosowne dokumenty, w tym wojskową strategię sojuszniczą, która powinna być przedłużeniem strategii wojskowej państw członkowskich NATO. „Relacje zachodzące między strategią sojuszniczą, narodową można rozpatrywać w kategoriach nadrzędności–podrzędności. Tam, gdzie chodzi o najistotniejsze narodowe interesy, narodowy wzgląd musi przeważać nad koalicyjnym (nie jest możliwe bowiem przyjęcie żadnego koalicyjnego założenia, które stałoby w sprzeczności z celami narodowymi), tam natomiast, gdzie chodzi o wspólną obronę żywotnych interesów wszystkich państw, prym należy się strategii koalicyjnej”²⁹.

*

Jednym z warunków realizacji zadań przez NATO (piony: wojskowy i cywilny) jest przyjęcie i przestrzeganie przepisów o ochronie informacji niejawnych, co obowiązuje wszystkie państwa członkowskie tej organizacji. Państwa przystępujące do struktur NATO miały (i nadal mają) obowiązek dostosować wewnętrzne prawo dotyczące ochrony informacji niejawnych do standardów obowiązujących w Sojuszu. Polska podpisała umowy bilateralne o wzajemnej ochronie informacji niejawnych ze wszystkimi państwami członkowskimi Sojuszu, a także państwami trzecimi niebędącymi członkami tej organizacji (np. Algierią, Gruzją, Kazachstanem, Izraelem, Koreą Południową, Federacją Rosyjską, Ukrainą, Wietnamem). Na uwagę zasługują następujące umowy międzynarodowe i akty prawa europejskiego:

- 1) umowa między Stronami Traktatu Północnoatlantyckiego o ochronie informacji, sporządzona w Brukseli dnia 6 marca 1997 r.³⁰;
- 2) umowa między Stronami Traktatu Północnoatlantyckiego o współpracy w dziedzinie ochrony informacji atomowych, sporządzona w Paryżu dnia 18 czerwca 1964 r.³¹;

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ B. Balcerowicz, *Siłły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010, s. 115.

³⁰ Dz.U. 2000 Nr 64, poz. 740.

³¹ Dz.U. 2001 Nr 143, poz. 1594.

- 3) umowa między Unią Europejską a Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego w sprawie bezpieczeństwa informacji zawarta w Atenach dnia 14 marca 2003 r.;
- 4) Decyzja Rady Europejskiej z dnia 19 września 2001 r. w sprawie przyjęcia przepisów bezpieczeństwa Rady 2001/264/WE;
- 5) Decyzja Komisji Wspólnot Europejskich z dnia 29 listopada 2001 r. zmieniająca jej regulamin wewnętrzny (notyfikowana jako dokument nr C(2002) 3031), nr 2001/844/WE, EWWiS, Euratom.

Warto mieć na uwadze to, że 18 marca 1999 r. Sejm uchwalił ustawę wyrażającą zgodę na ratyfikację umowy między stronami Traktatu Północnoatlantyckiego z dnia 6 marca 1997 r. o ochronie informacji, sporządzoną wraz z sześcioma innymi umowami międzynarodowymi, które 27 maja 1999 r. zostały ratyfikowane umowami międzysojuszniczymi przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej³². Według art. 1 umowy strony:

- 1) będą chronić i zabezpieczać:
 - a) informacje (określone w załączniku I) oznaczone jako niejawne, wytworzone przez NATO (określone w załączniku II) lub przekazywane NATO przez państwa członkowskie;
 - b) informacje oznaczone jako niejawne, pochodzące od państwa członkowskiego i przekazywane innemu państwu członkowskiemu w ramach programu, projektu lub kontraktu NATO;
- 2) będą utrzymywać klauzulę tajności informacji określonych w ustępie i. oraz dołożą wszelkich starań w celu odpowiedniego zabezpieczenia;
- 3) nie będą wykorzystywać informacji niejawnych określonych w ustępie i. w celach innych niż ustanowione w Traktacie Północnoatlantyckim oraz w decyzjach i uchwałach odnoszących się do tego Traktatu;
- 4) nie będą ujawniać informacji określonych w ustępie stronom, niebędącym członkami NATO bez zgody organu zastrzegającego³³.

Ponadto zgodnie z załącznikiem I do umowy informacja niejawna NATO jest określona w następujący sposób:

- a) informacja oznacza wiedzę, która może być przekazana w jakiegokolwiek formie;
- b) informacja niejawna oznacza informację lub materiał, który został tak oznaczony, wymagający ochrony przed nieuprawnionym ujawnieniem;
- c) wyraz „materiał” obejmuje dokumenty, jak też dowolną część urządzenia, wyposażenia lub broni wyprodukowanych lub będących w trakcie produkcji;
- d) wyraz „dokument” oznacza dowolną zarejestrowaną informację, niezależnie od jej fizycznej postaci lub cech charakterystycznych, w tym – bez ograniczeń

³² *Ibidem*.

³³ S. Hoc, *Ustawa o ochronie informacji niejawnych. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 19.

– tekst pisany lub drukowany, dane w postaci kart, taśm i map, wykresy, fotografie, obrazy, rysunki, ryciny, szkice, notatki i materiały robocze, kalki węglowe i taśmy atramentowe lub kopie wykonane dowolnymi środkami i metodami oraz nagrania dźwiękowe, magnetyczne, elektroniczne, optyczne lub wideo w dowolnej postaci, jak również przenośny sprzęt elektroniczny z wbudowaną na stałe lub wymienną pamięć³⁴.

Niniejsza umowa weszła w życie w stosunku do Rzeczypospolitej Polskiej dnia 21 października 1999 r. (a wcześniej w stosunku do: Stanów Zjednoczonych – 16 sierpnia 1998 r., Kanady – 16 sierpnia 1998 r., Niderlandów – 26 marca 1999 r.)³⁵.

Warto również mieć na uwadze to, iż „3 listopada 1994 r. została zwarta przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej z NATO „Umowa o bezpieczeństwie” w związku z udziałem naszego państwa w Partnerstwie dla Pokoju. Polska zobowiązała się wówczas do przestrzegania m.in. zachodnich standardów w dziedzinie ochrony tajemnicy. Standardy te zostały przedstawione przez Biuro Bezpieczeństwa NATO przedstawicielom rządu polskiego”³⁶.

*

W aspekcie prowadzonych rozważań na uwagę zasługuje umowa między Rządem Rzeczypospolitej a Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki w sprawie środków bezpieczeństwa służących ochronie informacji niejawnych w sferze wojskowej, podpisana w Warszawie dnia 8 marca 2007 roku³⁷. Art. 25 ust. 1. niniejszej umowy stanowi, że z chwilą wejścia w życie niniejszej Umowy, wygasa Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki w sprawie ochrony wojskowych informacji niejawnych, podpisane w Waszyngtonie D.C. 17 lutego 1995 roku (zwana dalej Porozumieniem z 1995 roku). Ust. 2. Informacje niejawne, której wcześniej zostały wymienione przez Strony na podstawie Porozumienia z 1995 roku, zostają objęte ochroną zgodnie z postanowieniami niniejszej Umowy.

*

Wskazane zostały przepisy o ochronie informacji niejawnych obowiązujące poszczególne państwa, a także państwa członkowskie organizacji międzynarodowych, w tym m.in. NATO czy Unii Europejskiej. Należy zauważyć, że obok ochrony informacji niejawnych istnieją także inne tajemnice prawnie chronione, do przestrzegania których zobowiązane są podmioty posiadające do nich ustawowy dostęp.

Każde państwo stoi na straży przestrzegania prawa, a jego szczególnym rodzajem są przepisy regulujące ochronę informacji niejawnych. Niniejszy akt prawny stawia interes bezpieczeństwa narodowego na pierwszym miejscu, stwarzając mechanizmy ochrony przed zagrożeniami, uszczuplając jednocześnie prawo jednostki do tego, co należy do informacji. Państwa realizujące swoje ustawowe funkcje w swoim otoczeniu

³⁴ *Ibidem*, s. 19–20.

³⁵ *Ibidem*, s. 20.

³⁶ *Ibidem*, s. 16.

³⁷ Dz.U. 2007 Nr 224, poz. 1658.

wewnętrznym i zewnętrznym (bliższym i dalszym) narażone są na szerokie spektrum zagrożeń, będących źródłem konfliktów w sferach militarnej i pozamilitarnej. Ich skuteczność wymaga jednak stworzenie i wdrożenie systemu ochrony informacji niejawnych, mających kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa i obronności państwa.

Jednym z celów jest ochrona własnych (sojuszniczych) zasobów informacyjnych, które są atrakcyjne zarówno dla przeciwnika państwowego, jak i pozapaństwowego. Ochronie bezterminowej muszą więc bezwzględnie podlegać:

- 1) dane mogące doprowadzić do identyfikacji funkcjonariuszy, żołnierzy lub pracowników służb i instytucji, uprawnionych do wykonywania na podstawie ustaw czynności operacyjno-rozpoznawczych;
- 2) dane mogą doprowadzić do identyfikacji osób, które udzieliły pomocy w zakresie czynności operacyjno-rozpoznawczych służbom i instytucjom uprawnionym do ich wykonywania na podstawie ustawy;
- 3) informacje niejawne uzyskane od organów państwa i organizacji międzynarodowych, jeżeli taki był warunek ich udostępnienia³⁸.

Wadą takiego podejścia jest to, że ochronie podlegają przede wszystkim osoby wykonujące czynności operacyjno-rozpoznawcze (w tym udzielające informacje), a także informacje wymieniane na podstawie umów bilateralnych zawartych z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi. Takiej ochronie musi bezwzględnie podlegać wszelka działalność służb specjalnych, ze wskazaniem na jednostki/komórki organizacyjne, wykonujące m.in. zadania o charakterze: analityczno-studyjnym, zabezpieczenia operacyjno-technicznego, zabezpieczenia logistycznego, wykonujących czynności na dokumentach legalizacyjnych, wykonujących czynności pod przykryciem (na etatach w innych instytucjach), administracyjnym, utrzymującym kontakty z instytucjami zewnętrznymi (w tym i międzynarodowymi), prowadzących penetrację technicznej przestrzeni informacyjnej. Szczególnej ochronie wymagają bazy danych, gdzie znajdują się informacje dotyczące kadrowych pracowników służb specjalnych, osobowych źródeł informacji niebędących pracownikami tych instytucji, zagadnieniowe bazy danych, działalność specjalna w kraju i poza jego granicami, a także wszelkich informacji istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa. Na uwadze należy także mieć to, że służby specjalne realizują wiele złożonych przedsięwzięć poza granicami kraju, co wymaga zabezpieczenia wywiadowczego i kontrwywiadowczego komponentów cywilno-wojskowych państwa (państw) wysyłającego. W tych złożonych warunkach skuteczne wykonywanie zadań wymaga jednak ścisłej współpracy służb specjalnych państw uczestniczących w misji (misjach) na terytorium innych państw. Okoliczności i warunki wymagają skutecznej ochrony zainteresowań, ludzi i czynności operacyjnych wykonywanych na korzyść zabezpieczanego (zabezpieczanych) kontyngentu (kontyngentów).

Szczególną troską muszą jednak być objęte osobowe źródła informacji, które nadal stanowią podstawowy środek pracy służb specjalnych.

³⁸ Art. 7 ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 roku o ochronie informacji niejawnych (t.j. Dz.U. 2019, poz. 742).

Dlatego należy zastanowić się nad motywami, jakimi kierowano się, odtajniasząc i ujawniasząc dokładne dane osobowe byłych oficerów CIA (nazwiska, zdjęcia, kserokopie ich dokumentów), szczegóły współpracy polsko-amerykańskich służb wywiadowczych, np. na terenie byłego Związku Radzieckiego, czy podejmowanych działań na Bliskim Wschodzie. Ujawnione zostały również dane polskich oficerów wywiadu.

Odtajniono także sprawę o kryptonimie „Dialog”, która dotyczy wydarzeń z 1990 roku, kiedy to CIA nawiązała pierwsze kontakty z Urzędem Ochrony Państwa. W dokumencie są opisane kulisy współpracy Agencji z naszym wywiadem, choćby takie, jak budowa na terenie Polski tzw. FBIS (*Foreign Broadcast Information Service*), struktur do prowadzenia nasłuchu na kierunku wschodnim (np. Rosja).

Kolejne przykłady odtajnionych informacji, związanych ze współpracą amerykańskich i polskich służb wywiadowczych, to:

- 1) spotkanie 2 maja 1990 roku w Lizbonie: według informacji CIA, istniało wówczas duże prawdopodobieństwo, że obywatele RP, polskie środki transportu międzynarodowego (PLL LOT) i przedstawicielstwa za granicą mogą stać się obiektem zamachów terrorystycznych przede wszystkim ze strony ugrupowań arabskich. Ponadto Polska może być wykorzystana przez terrorystów (z uwagi na liberalne przepisy wizowe) dla tworzenia kanałów przerzutowych, a także baz logistycznych (takim przykładem była grupa Abu Nidala – terroryści palestyńscy), którzy posiadali swoje przedstawicielstwo – firmę handlową w Warszawie. Ta sytuacja miała ścisły związek z tranzytem obywateli żydowskich przez terytorium Polski z ZSRR do Izraela;
- 2) ujawniono informacje na temat wyprowadzenia agentury amerykańskiej przez oficerów polskiego wywiadu z Iraku (operacja Samum, gdzie podano nazwiska i opublikowano wizerunki jej uczestników);
- 3) spotkanie 29 czerwca 1990 roku na terytorium Polski: omawiano m.in. kwestię szkolenia oficerów CIA w Polsce, które obejmowało: 2 tygodnie szkolenia ideologiczno-politycznego, 4 tygodnie praktyki w Zarządzie Operacyjnym UOP (pisanie raportów na podstawie materiałów z rezydentur) i Zarządzie Informacji, 4 tygodnie kursu paramilitarnego. Dodatkowo każdy kandydat przechodził procedurę *securité clearnce*, która trwa 6–8 miesięcy, w tym obowiązkowe badania na poligrafie (oficerowie CIA badanie tego rodzaju powtarzają co 5 lat);
- 4) w trakcie spotkania 29 czerwca 1990 roku poproszono polski wywiad o ocenę sytuacji w państwach nadbałtyckich i w byłym Związku Radzieckim. Oczekiwano także na współpracę w zakresie rozpoznania Syrii, Libii i Iraku. W zamian oferowano współpracę w zakresie przekazywania informacji na temat działalności CIA w Moskwie, działalności KGB i GRU (struktur, form i metod pracy operacyjnej). W spotykaniu stronę amerykańską reprezentowali: John Edward Palevcich, Paul Redmond, Frederic Turco, Karen Rozbicki, Wilfreda Charette’a. Strona polska była reprezentowana przez: ministra Krzysztofa Kozłowskiego, płk Henryka Jasika, płk Bronisława Zycha, płk Gromosława Czempińskiego (naczelnik Wydziału X), ppłk Ryszarda

- Sznajdera (z-ca naczelnika X), ppłk Ryszarda Uniwersała, mjr Krzysztofa Smoleńskiego (z-ca Naczelnika wydziału amerykańskiego), ppłk Leszka Lamparta (st. Inspektora w wydziale amerykańskim), mjr Ryszarda Rabasa (tłumacza). Stronie amerykańskiej zależało na utrzymaniu kontaktów w tajemnicy;
- 5) udostępniono stronie amerykańskiej materiały wywiadu polskiego z okresu PRL;
 - 6) udostępniono stronie amerykańskiej akta personalne wysokich oficerów wywiadu PRL, którzy pozytywnie zostali zweryfikowani i uczestniczyli w tworzeniu UOP³⁹;
 - 7) w związku z likwidacją zbioru zastrzeżonego (2017 rok), odtajniono i ujawniono materiały dotyczące agentury znajdującej się na wyłączności polskiego wywiadu (Agencji Wywiadu), dotyczy to m.in. obywateli krajów bliskowschodnich i afrykańskich;
 - 8) ujawniono także dane dotyczące tzw. nielegalów (62 oficerów). Odtajniono zostały również dane dotyczące obiektów wywiadu, np. aktywnego Ośrodka Kształcenia Kadr Wywiadowczych w Kiejkutach. W ujawnionych materiałach znajdowały się plany ośrodka, programy szkolenia, listy uczestników⁴⁰.

Zakończenie

„Informacja o publikacji IPN dotarła do Stanów Zjednoczonych i (...) nie wzbudziła entuzjazmu”. Dla dziennika *Gazeta Prawna* wywiadu udzielił Fred Hart, oficer, który został wywieziony z Iraku w 1990 roku przez polski wywiad w ramach operacji Samum (była to jego pierwsza publiczna wypowiedź: „Złamano prostą zasadę: informacji wywiadowczych, o ile nie są związane z działalnością przestępczą, nigdy się oficjalnie nie ujawnia. W USA powstają filmy oparte na wydarzeniach, ale to hollywoodzkie inspiracje, nie działania instytucji państwowych. Rozmówca przypomniał, że sam próbował napisać artykuł o Samumie. Usłyszał od swoich przełożonych stanowcze nie. Inna osoba z CIA, która była zaangażowana w operację, zbierała materiały do książki. Agencja nie zgodziła się na jej publikację”⁴¹.

Pytanie jest nadal aktualne, kto i dlaczego naraził interes narodowy nie tylko naszego państwa, ale i państwa sojuszniczego? W związku z tym, jakie mogą być konsekwencje dla państwa, które mimo obowiązujących przepisów o ochronie informacji niejawnych, ujawnia informacje prawnie chronione, podlegające bezterminowej ochronie? A nasza pozycja w Sojuszu Północnoatlantyckim, Unii Europejskiej,

³⁹ <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/610837,ipn-cia-oficerowie-dane-osobowe-ujawnienie.html> (dostęp: 03.11.2019).

⁴⁰ <https://www.infosecurity24.pl/ipn-odtajnia-dane-agentow-zarys-dzialania-polskiego-wywiadu-nie-zostaly-zagrozone> (dostęp: 03.11.2019).

⁴¹ <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/610837,ipn-cia-oficerowie-dane-osobowe-ujawnienie.html> (dostęp: 03.11.2019).

w relacjach bilateralnych z państwami sojuszniczymi i państwami nienależącymi do tych organizacji? Żadne argumenty nie uzasadniają takiej decyzji.

Bibliografia

- Balcerowicz B., *Obrona państwa średniego*, Warszawa 1996.
- Balcerowicz B., *Wybrane problemy obronności państwa. Materiał studyjny*, Warszawa 1999.
- Balcerowicz B., *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010.
- Dworecki S., *Od konfliktu do wojny*, Warszawa 1996.
- Gołębiowski J., *Bezpieczeństwo narodowe RP*, [w:] *Powszechny system ratownictwa a obronność i bezpieczeństwo państwa*, „Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 1998 r., nr 1.
- Hoc S., *Ustawa o ochronie informacji niejawnych. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Jatras J., *Polska bije w wojenne bębny o amerykańskiej znowie z Rosją” i polskiej racji stanu*, „Opcja na prawo” 2019 r., nr 3.
- Kaczmarek J., *Modele bezpieczeństwa europejskiego*, „Zeszyt problemowy Towarzystwo Wiedzy Obronnej” 1998 r., nr 2.
- Narski Z., *O dyktaturze kapitału globalnego*, Toruń 2004.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, W. Łepkowski (red.), Warszawa 2009.
- Walt S.M., *The Origins of Alliances*, Johns Hopkins University, Baltimore 1962, s. 118, [za:] *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, B. Balcerowicz, Warszawa 2010.
- Vukadinović R., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa 1980.
- Umowa między Stronami Traktatu Północnoatlantyckiego o ochronie informacji, sporządzona w Brukseli dnia 6 marca 1997 r. (Dz.U. 2000 Nr 64, poz. 740).
- Umowa między Stronami Traktatu Północnoatlantyckiego o współpracy w dziedzinie ochrony informacji atomowych, sporządzona w Paryżu dnia 18 czerwca 1964 r. (Dz.U. 2001 Nr 143, poz. 1594).
- Umowa między Unią Europejską a Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego w sprawie bezpieczeństwa informacji zawarta w Atenach dnia 14 marca 2003 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 224, poz. 1658).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 roku o ochronie informacji niejawnych (t.j. Dz.U. 2019, poz. 742).
- <https://www.infosecurity24.pl/ipn-odtajnia-dane-agentow-zarys-dzialania-polskiego-wywiadu-nie-zostaly-zagrozone> (dostęp: 03.11.2019).
- <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/610837,ipn-cia-oficerowie-dane-osobowe-ujawnienie.html> (dostęp: 03.11.2019).
- Rosyjskie rakiety na Białorusi mogą być równie groźna dla Europy, jak i dla Łukaszenki*, <https://www.belsat.eu/pl/news/rosyjskie-rakiety-na-bialorusi-moga-byc-rownie-grozne-dla-europy-jak-i-dla-lukaszenki> (dostęp: 31.10.2019).
- Putin w Budapeszcie, Węgry blokują deklarację NATO w sprawie Ukrainy*, https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/wegry_zablokowaly-wolne-oswiadczenie-nato-w-sprawie-ukrainy (dostęp: 31.10.2019).
- Państwa posiadające broń jądrową* (stan 18 czerwca 2018) – SIPRI Yearbook 2018, [za:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Państwa_posiadające_broń_jądrową (dostęp: 30.10.2019).
- Raubo J., *20 lat Polski w NATO. Cztery spojrzenia*, <https://www.defence24.pl/20-lat-w-nato-cztery-spojrzenia> (dostęp: 31.10.2019).

- Świerczyński M., *Myslenie o niewyobrażalnym: NATO bez USA*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1778690,1myslenie-o-niewyobrazalnym-nato-bez-usa> (dostęp: 31.10.2019).
- Turecki, K. *Partnerstwo czy klientelizm? Polska randka z Ameryką. Podsumowanie rządów PiS. Relacje z USA*, <https://www.wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/podsumowanie-rzadow-pis-relacje-polska-usa> (dostęp: 31.10.2019).
- Udostępnianie broni jądrowej w ramach NATO*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Udostępnianie_broni_jądrowej_w_ramach_NATO (dostęp: 30.10.2019).

Summary

The processes taking place in the turbulent and asymmetrical international security environment are a necessity for cooperation with different backgrounds, aimed at building security space. The ongoing information war on a global scale supports the activities of key players in international relations who, in pursuing their particular political, economic and military objectives, exploit weak states with the consent of their political authorities. To this end, they include political-military and financial-economic alliances, which very often constitute a source of exploitation alongside support. However, the cohesion and solidarity of the members of the alliance and coalition requires Member States to comply with their obligations, including the legal basis for their activities. Violation of this key principle usually strikes at the foundations of their unity. The implementation of basic functions by the alliance is a necessity to comply with the adopted system for the protection of classified information. Its violation is not only a lack of trust, but also a breach of the security of the alliance's Member States. This applies in particular to information resources (personal), which must be protected regardless of the passage of time, and it is these resources that determine the possibilities and position of the alliance in the area of responsibility for, among others, its security.

Oryginalna praca badawcza

DOI: 10.34858/SNB.1.2019.010

Dorota Zbroszczyk

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny
im. K. Pułaskiego w Radomiu
ORCID: 0000-0002-5777-4934
e-mail: d.zbroszczyk@wp.pl

Katarzyna Zaremba

Wyższa Szkoła Handlowa
w Radomiu
e-mail: zarembakatarzyna@op.pl

FACEBOOK JAKO DETERMINANT UZALEŻNIENIA BEHAVIORALNEGO

FACEBOOK, AS DETERMINANT OF BEHAVIORAL ADDICTION

Zarys treści: Współcześnie to już nie tylko przemoc czy przestępczość klasyfikują się do nieprawidłowych zachowań – ten wachlarz znacznie się rozszerzył o zachowania określone jako behawioralne. Zagadnienie to jest niezwykle złożone, dlatego że nie ma jednoznacznego określenia, czym jest, a czym nie jest tzw. uzależnienie behawioralne. Celem badań było określenie poziomu aktywności i uzależnienia od portalu społecznościowego Facebook, klasyfikowanego do wskazanego uzależnienia.

Słowa kluczowe: Facebook, uzależnienie behawioralne.

Keywords: Facebook, behavioral addiction.

Wprowadzenie

Człowiek jako istota społeczna potrzebuje kontaktów z drugim człowiekiem. W ten sposób zaspokaja jedną z potrzeb dotyczących akceptacji i afiliacji. Dzięki temu rozwija się zarówno w aspekcie psychicznym, jak i społecznym. Jeszcze zaledwie dekadę temu potrzeba wymiany spostrzeżeń dotyczących doświadczeń tych radosnych, jak i tych trudniejszych do przyjęcia wymagała spotkania człowieka z człowiekiem. Spotkanie odbywało się w konkretnej przestrzeni publicznej związanej z rzeczywistym miejscem. Aktualnie wszechobecny Internet umożliwia spotkania w przestrzeni wirtualnej. Oferta komunikacyjna Internetu przełamała barierę czasu i przestrzeni. Stała się

substytutem towarzystwa i swoistego spotkania, w związku z tym rejestruje się duże zainteresowanie programami interaktywnymi, czatami, komunikatorami¹. I tu pojawia się dobrze wszystkim znane dążenie do czegoś nowego, jeszcze nie do końca poznanego. Termin „dążenie” oznacza różne działania ludzkie, których wspólnym mianownikiem jest potrzeba. Dążenie jest zatem formą spełnienia potrzeby. Nieraz spełnienie potrzeby powadzi do takiego stanu rzeczy, po którym jakiś etap dążenia zostaje zamknięty. Zazwyczaj jednak dążenie realizowane jest jako kierunek, powtarzający się rytm wciąż nowych spełnień kończącego się szeregu pragnień². To na cieszącej się dużym zainteresowaniem platformie społecznościowej Facebook dochodzi do spełniania potrzeb, np. poprzez spotkania pomiędzy konkretnymi osobami, a nawet grupami osób. Spotkania, które uniemożliwiają wyrażenie niewerbalnych gestów związanych z mimiką, tonem głosu czy mową ciała. Ograniczają się jedynie do obrazków, emotikonów, treści pisanych. Jak słusznie zauważa M. Golka, współcześnie obserwujemy nie tyle zanik kontaktów międzyludzkich, ale ich przekształcanie się w powierzchowne związki z ludźmi i wartościami³. Bardziej zaangażowani użytkownicy mediów społecznościowych rejestrują niemalże każdą swoją aktywność, realizowaną od momentu wstania z łóżka do momentu ponownego pójścia spać. I tak krok po kroku, minuta po minucie, działanie po działaniu rejestrowane jest na Facebooku. To tam użytkownicy obrazują przeżywane emocje, wrzucają zdjęcia i filmy z odwiedzanych w ciągu dnia miejsc, pokazują, co lubią, a czego nie akceptują, wyrażają swoją przynależność do określonych grup społecznych. Wysoki poziom aktywności na Facebooku wymaga czasu i nieustannego bycia online. Presja wywołana potrzebą „nieprzegapienia” czegoś – w subiektywnej ocenie – istotnego, a związanego z działaniem znajomych wyzwala nieustanne napięcia i potrzebę obserwacji konta Facebooka. Ta sieć społecznościowa powstała jako „współczesna odpowiedź cyfrowego świata na pierwotną potrzebę człowieka poszukiwania kontaktu z drugim człowiekiem, potrzebę łączenia się w grupy społeczne”⁴. Zbyszko Melosik⁵, prowadząc rozważania na temat wpływu Facebooka na człowieka, zauważa, że pozwala on „na podtrzymanie relacji z osobami, z którymi nie ma możliwości interakcji w rzeczywistości oraz daje poczucie wsparcia społecznego”. Dodaje również, iż portale społecznościowe umożliwiają ich użytkownikom pewnego rodzaju zaspokojenie potrzeby, którą określa się jako psychologiczny status bycia członkiem społeczności. Efekt Facebooka to masowe rozpowszechnianie informacji, a inicjatorami transmisji informacji są przede wszystkim zwykli ludzie. Po raz pierwszy

¹ W. Śmid, *Internet jako medium*, [w:] *Leksykon komunikacji medialnej*, W. Śmid (red.), Kraków 2010, s. 59.

² D. Zbroszczyk, *Internet – pomoc czy zagrożenie dla młodego pokolenia*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a rozwój naukowo-techniczny*, E. Jarmoch, A.W. Swiderski, A. Trzpił (red.), Wyd. UPH, Siedlce 2012, s. 235; cyt. za: K. Obuchowski, *Galaktyka potrzeb. Psychologia potrzeb ludzkich*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2000, s. 17.

³ M. Golka, *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Warszawa 2008, s. 145.

⁴ J. Strykowska, *Znaczenie mediów społecznościowych w procesie komunikowania i uczenia się*, [w:] *Media, Edukacja, Kultura. W stronę edukacji medialnej*, Strykowski, S. Dylak (red.), Poznań–Rzeszów, PTTIME 2012, s. 327.

⁵ Z. Melosik, *Facebook i społeczne konstrukcje narcyzmu (o tożsamości zamkniętej w celi wizerunku)*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 26, s. 99.

w dziejach ludzkości każdy człowiek może przekazać swoją informację reszcie świata, bez uzyskania na to zgody czy potwierdzenia eksperta, że jest ona prawidłowa. Nie trzeba mieć także żadnej szczególnej wiedzy ani umiejętności, żeby zapoczątkować ten proces⁶. Facebook to narzędzie, które zmienia sposób porozumiewania się ze sobą ludzi, zmienia sposób sprzedawania produktów, kontaktowania się władz z obywatelami, a nawet zmienia prowadzenie działalności przez firmy⁷.

Należy zauważyć, że Internet występuje w roli obiektu uzależnienia oraz w roli czynnika, który sprzyja uzależnieniom, gdyż sam w sobie nie warunkuje ich powstania⁸. R. Poprawa wyróżnia kilka typów uzależnienia w związku z aktywnością w Internecie:

- uzależnienie od związków wirtualnych, kontaktów społecznych;
- uzależnienie od komputera polegające na niekontrolowanym czasie spędzonym przy komputerze;
- uzależnienie od sieci, czyli przymusie bycia w Internecie;
- przeciążenie informacyjne wynikające z nałogowego surfowania w sieci;
- erotomania internetowa związana z oglądaniem filmów i zdjęć z materiałami erotycznymi;
- przebywanie w kilku pokojach dyskusyjnych na raz, czyli udział w wielu listach dyskusyjnych⁹.

Uzależnienie definiowane jest jako fizyczna i psychiczna potrzeba wykonania określonej czynności w celu uniknięcia przykrych skutków jej braku¹⁰. Uzależnienie od Internetu, zwane inaczej internetoholizmem lub siecioholizmem, to zjawisko dynamicznie się rozwijające. Należy zauważyć, że dotyczy nie tylko dzieci i młodzieży, ale również osób dorosłych. K. Kaliszewska podkreśla, że nadużywanie Internetu to „dysfunkcyjny wzorzec elementów poznawczych i zachowań związanych z używaniem Internetu, którego rezultatem jest utrata kontroli nad zachowaniem, czasem i sposobem korzystania z Internetu oraz znaczące pogorszenie w społecznym, zawodowym lub innym istotnym obszarze funkcjonowania podmiotu”¹¹. Pionierami w badaniu uzależnienia od Facebooka są Cecile S. Andreassen, Torbjørn Torsheim, Geir S. Brunborg i Ståle Pallesen z Norwegii. Opracowali oni skalę pozwalającą badać poziom uzależnienia od Facebooka (BFAS). Uzasadniając potrzebę tego rodzaju badań, twierdzą, że „ponieważ korzystanie z Facebooka rośnie bardzo

⁶ D. Kirkpatrick, *Efekt Facebooka*, przeł. M. Lipa, Warszawa 2011, s. 15–16; cyt. za: A. Bąk, *Serwisy społecznościowe – efekt Facebooka i nie tylko*, „Media i społeczeństwo” 2016, nr 6, s. 142.

⁷ *Ibidem*, s. 142.

⁸ J. Bednarek, A. Andrzejewska, *Wprowadzenie*, [w:] *Cyberswiat, możliwości i zagrożenia*, J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), Warszawa 2009, s. 17.

⁹ R. Poprawa, *W pułapce Internetu*, http://www.podglebokie-mow.pl/dokumenty/pulap_inter.pdf (dostęp: 25.01.2018).

¹⁰ E. Krygier, *Nadużywanie Internetu przez studentów drogą do uzależnienia*, [w:] *Internet jako narzędzie komunikacji globalnej*, J. Olchowski, M. Mencil (red.), Poznań 2012, s. 74.

¹¹ K. Kaliszewska, *Nadmierne używanie Internetu. Charakterystyka psychologiczna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, 2007, s. 44.

szybko, istnieje konieczność przeprowadzenia psychometrycznie solidnej procedury dla oceny możliwego uzależnienia”¹².

Umiejętność poruszania się po Internecie i korzystania z jego możliwości jest jedną z dobrze opanowanych umiejętności młodego człowieka, a korzystanie z niego nie jest wyłącznie sprawą wyboru, lecz koniecznością narzuconą przez cywilizację. Zatem komunikowanie się przez młodego człowieka nie jest izolacją, a sposobem, który pomaga utrzymać kontakt z przyjaciółmi, rodziną oraz formować związki¹³. Zarówno zwolenników, jak i przeciwników tego rodzaju komunikacji jest wielu. Przeciwnicy twierdzą, że porozumiewanie się poprzez sieć nie jest tożsame z takim kontaktem, z jakim mamy do czynienia w rzeczywistości¹⁴. Jednostka nadużywająca Internetu nierzadko traci nad tym kontrolę, co w konsekwencji skutkuje izolacją społeczną, zaniedbywaniem obowiązków związanych z nauką i pracą oraz porzuceniem konstruktywnej aktywności społecznej¹⁵. Jak zauważa A. Giddens, w dzisiejszych czasach jednostka w znacznie większym stopniu niż kiedykolwiek przedtem może sama kształtować własne życie. Znaczenie wartości i tradycji nie ma już takiego znaczenia jak kiedyś, rozmywają się wzory tożsamościowe, trudno więc o znaczący drogowskaz w życiu¹⁶. Psychologowie twierdzą, że ten sposób komunikacji może sprawić, że młodzi ludzie zapomną, jak komunikować się w prawdziwym świecie ludzi żyjących.

W związku z powyższym zasadne wydaje się podjęcie eksploracji badawczych w tym zakresie tematycznym, co pozwoli na aktualizację obrazu aktywności młodzieży w aspekcie korzystania z Internetu. Celem badań jest określenie poziomu aktywności i uzależnienia od portalu społecznościowego Facebook.

Uwagi metodologiczne

Przedmiotem badań uczyniono korzystanie z Facebooka jako portalu społecznościowego, który prowadzi do uzależnienia behawioralnego. Podstawowy problem badawczy zawiera się w pytaniach:

- 1) Jaki jest poziom aktywności młodzieży na Facebooku?
- 2) Czy płeć różnicuje badaną młodzież pod względem aktywności na Facebooku?
- 3) Czy wiek różnicuje młodzież pod względem aktywności na Facebooku?
- 4) Jakie są konsekwencje nadmiernego korzystania z Facebooka?

¹² S.C. Andreassen, T.Torsheim, G.S. Brunborg, S. Pallesen, 2012, *Development of a Facebook Addiction Scale*, "Psychological Reports", vol. 110, no 2, s. 503; cyt. za: W. Czerski, E. Gonciarz, *Ryzyko uzależnienia studentów od mediów społecznościowych na przykładzie Facebooka*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2017, t. XXXVI, z. 4, Lublin 2017, s. 140.

¹³ D. Zbroszczyk, *Internet – pomoc czy zagrożenie dla młodego pokolenia*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a rozwój naukowo-techniczny*, E. Jarmoch, A.W. Swiderski, A. Trzpił (red.), Wyd. UPH, Siedlce 2012, s. 231.

¹⁴ J. Lipiński, *Internet i młode pokolenie. Przeciwdziałanie potencjalnym zagrożeniom*, Wyd. Martenus Media, Tychy 2008, s. 34.

¹⁵ H. Tomaszewski, *Młodzież, rówieśnicy i nowe media. Społeczne funkcje technologii komunikacyjnych w życiu nastolatków*, Warszawa 2012, s. 4.

¹⁶ A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2004, s. 84.

W procesie badawczym posłużono się metodą sondażu diagnostycznego i techniką ankiety. Badania przeprowadzono w 2017 roku w województwie mazowieckim. Wzięło w nich udział 111 młodych osób. Wiek badanych ograniczył się w przedziale od 16 do 19 lat. W badaniach wykorzystano kwestionariusz ankietowy *Skala Uzależnienia od Facebooka* opracowany przez naukowców Uniwersytetu w Bergen w Norwegii (*the Bergen Facebook Addiction Scale*). Skala stanowi jedyne dostępne narzędzie o właściwościach psychometrycznych i składa się z sześciu pozycji. Autorzy oryginalnej wersji narzędzia w jego interpretacji dotyczącej uzależniania wyróżniają podejście liberalne i konserwatywne. Zgodnie z liberalnym podejściem, o wystąpieniu uzależniania świadczą wskazania „3” (w skali 1–5) w co najmniej 4 z 6 pozycji skali. Natomiast w świetle podejścia konserwatywnego wskazania „3” lub więcej powinno zostać wybrane w przypadku wszystkich pozycji¹⁷.

W analizie statystycznej zastosowano test χ^2 . Wartości statystycznie istotne ustalono na poziomie $p < 0,05$.

Poziom uzależniania młodzieży od Facebooka

Stosując powyższe założenia, uzyskane wyniki badań w niniejszym badaniu wskazują, że prezentując podejście liberalne, uzależnienie od Facebooka wystąpiło u 21 osób (18,9%) badanych. Natomiast w podejściu konserwatywnym – w tym badaniu nie występują osoby doświadczające tego problemu.

Poziom zaangażowania młodzieży w aktywności na Facebooku

Poszukując odpowiedzi na pytanie dotyczące poziomu zaangażowania badanej młodzieży w aktywność na portalu społecznościowym Facebook, dokonano zestawienia uzyskanych wyników badań z podziałem na percentyle, dzięki temu uzyskano trzy miary położenia, wyszczególniając poziom niski, średni i wysoki. Pomiar niski dotyczył sumy wyników na poziomie 7, co oznaczało, że respondent co najmniej w dwóch z sześciu pytań wskazał odpowiedź „rzadko”, a pozostałe „bardzo rzadko”. Kolejnym poziom – średni został wygenerowany spośród osób, które uzyskały wyniki w przedziale od 8 do 9. Poziom wysoki dotyczył osób, które uzyskały wyniki powyżej 12 punktów.

¹⁷ C.S. Andreassen T. Torsheim, G.S. Brunborg, S. Pallesen S., *Development of a Facebook Addiction Scale*, „Psychological Reports” 2012, nr 110(2), s. 512.

Poziom korzystania i uzależnienia od Facebooka

Tabela 1

Level of using and addiction to Facebook

Table 1

Poziom aktywności od Facebooka	N	%
Niski	31	29,9
Średni	29	26,1
Wysoki	51	45,8
Ogółem	111	100,0

Źródło: badanie własne.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 1, dominująca liczba badanych przejawia wysoki poziom zaangażowania w aktywność na portalu społecznościowym Facebook.

Zaabsorbowanie Facebookiem

Kwestię związaną z zaabsorbowaniem badanej młodzieży portalem społecznościowym Facebook analizowano na podstawie odpowiedzi dotyczących pytania: *Czy spędzasz dużo czasu, myśląc o Facebooku i planując, co będziesz robić?* Okazało się, że 73,0% badanej młodzieży bardzo rzadko lub rzadko skupia swoją uwagę, myśląc o Facebooku. Ten problem ma 10,8 % badanych, bowiem ich odpowiedzi dotyczyły wskazań „często” i „bardzo często”.

Tolerancja

Tolerancja to inaczej wytrwałość, wytrzymałość na coś, co może wpływać na jednostkę pozytywnie lub negatywnie. W kontekście uzależnienia R. Poprawa definiuje tolerancję jako potrzebę coraz dłuższego korzystania z Internetu w celu doświadczenia zadowolenia¹⁸. Badane osoby zostały zapytane o częstotliwość odczuwania potrzeby coraz większego korzystania z Facebooka. Okazało się, że młodzież ma dystans do tej aktywności, bowiem 79,2% badanych taką potrzebę odczuwa bardzo rzadko lub rzadko. Zaledwie 6,3% młodzieży często lub bardzo często ma ochotę korzystać z Facebooka, w związku z tym ta subgrupa obserwuje u siebie wyraźny, stopniowy spadek satysfakcji osiągananej przez tę samą ilość czasu online na Facebooku.

¹⁸ R. Poprawa, *W pulapce internetu*, http://www.podglebokie-mow.pl/dokumenty/pulap_inter.pdf (dostęp: 25.01.2018).

Modyfikacja, zmiana nastroju w związku z korzystaniem z Facebooka

Jednostka uzależniona od danej substancji czy też określonych czynności ucieka od świata rzeczywistego, w którym doświadcza trudności i problemów w obszar, w którym znajduje zapomnienie i ukojenie. Przedmiot uzależnienia zwykle stanowi substytut zaspokojenia określonej potrzeby, która może dotyczyć poczucia bezpieczeństwa, akceptacji lub samorealizacji. W ten sposób osoba uzależniona od Internetu ucieka od niezrealizowanych obowiązków w świat wirtualny, gdzie zapomina o ich istnieniu. Jedno z pytań skali dotyczyło częstotliwości korzystania z Facebooka w celu zapomnienia o problemach. Okazało się, że Facebook nie stanowi miejsca ucieczki i izolacji od problemów, bowiem 92,8% badanych bardzo rzadko lub rzadko stosuje tę praktykę. Zaledwie 7,2% wskazało, że logując się na portalu społecznościowym czasami, rzadko lub bardzo rzadko, motywowana jest ucieczką od problemów.

Nawrót

Kolejne pytanie dotyczyło częstotliwości podejmowania prób ograniczenia korzystania z serwisu społecznościowego, które kończyło się niepowodzeniem. Zaledwie 2,7% badanych podejmuje takie próby często i bardzo często. Dominująca subgrupa, tj. 85,6% bardzo rzadko i rzadko stosowała takie praktyki, natomiast 11,7% badanej młodzieży czasami stara się ograniczyć aktywność na Facebooku, ale próby te kończą się niepowodzeniem.

Symptomy odstawienne

Uzależnieniom behawioralnym, jak również uzależnieniom od substancji towarzyszą określone symptomy odstawienne, charakteryzujące się przykrymi objawami, takimi jak: pobudzenie psychoruchowe, obsesyjne myślenie o tym, co się dzieje na Facebooku, niepokój oraz lęk, wyraźne obniżenie nastroju, fantazje i marzenia senne na temat Internetu, celowe lub mimowolne poruszanie palcami w sposób charakterystyczny jak na klawiaturze¹⁹.

Badani zostali zapytani, czy w sytuacji niemożliwości zalogowania się na konto Facebook towarzyszy im niepokój i zmartwienie. Okazało się, że tego typu dotkliwości bardzo często odczuwa 4,5% badanej młodzieży, natomiast często tego typu objawy doświadcza 2,7% badanych. Dominująca większość badanych, tj. 71,2% bardzo rzadko jest smutna z powodu braku możliwości bycia online.

Konflikt

Jednostka uzależniona porzuca wszelką konstruktywną aktywność na rzecz przedmiotu uzależnienia, który staje się dla niej najważniejszy. W związku z tym u osób uzależnionych obserwuje się obniżenie poziomu aktywności społecznej, ograniczenie

¹⁹ *Ibidem.*

kontaktów interpersonalnych, rażące zaniedbywanie obowiązków domowych, szkolnych lub pracowniczych. Ostatnie z pytań w analizowanej skali dotyczyło częstotliwości zaobserwowanych zaniedbań związanych z nauką szkolną w związku z aktywnością na portalu społecznościowym Facebook. Duży problem w związku z tym ma 3,6% badanych, bowiem wskazali oni odpowiedź z kategorii „bardzo często”, tyle samo osób udzieliło odpowiedzi „często”. Rzadko i bardzo rzadko naukę szkolną z powodu Facebooka zaniedbuje odpowiednio 64,9% badanych i 12,6% badanych.

Korelacje pomiędzy poszczególnymi zmiennymi

W analizach statystycznych poszukiwano również korelacji pomiędzy badanymi zmiennymi.

Table 2

Korelacje

Table 2

Correlations

	Zaabsorbowanie	Tolerancja	Modyfikacja	Nawrót	Symptomy odstawienne	Konflikt
Zaabsorbowanie	-	0,711**	0,304**	0,125	0,313**	0,131
Tolerancja	0,711**	-	0,250**	0,426**	0,474**	0,144
Modyfikacja	0,304**	0,250**	-	0,113	0,280**	0,445**
Nawrót	0,125	0,426**	0,113	-		
Symptomy odstawienne	0,313**	0,474**	0,336**	0,280**	-	0,352**
Konflikt	0,131	0,144	0,240*	0,445**	0,353**	-

* Korelacja istotna na poziomie istotności $p < 0,05$ (dwustronna).

** Korelacja istotna na poziomie istotności $p < 0,01$ (dwustronna).

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 2, brak istotnych związków zarejestrowano pomiędzy czterema analizowanymi zmiennymi. Nie ma istotnego związku pomiędzy **nawrotem**, czyli częstotliwością podejmowanych prób ograniczenia korzystania z Facebooka a **zaabsorbowaniem**, czyli czasem, w którym młodzież planuje i myśli o Facebooku oraz **nawrotem** a **modyfikacją** związaną z negatywną zmianą nastroju w przypadku niemożliwości korzystania z portalu. Brak związku zarejestrowano również pomiędzy konfliktem, czyli zaniedbywaniem obowiązków szkolnym a zaabsorbowaniem.

Okazuje się, że największą siłą związku (0,474), istotną statystycznie, zarejestrowano pomiędzy potrzebą coraz większego korzystania z portalu a występowaniem symptomów odstawianych, objawiających się niepokojem i zmartwieniem w związku z niemożliwością korzystania z Facebooka. Na kolejnej pod względem

siły związku (0,445) uplasowały się zmienne „konflikt” i „modyfikacja”, a więc okazuje się, że im więcej prób ograniczenia korzystania z portalu, tym większe problemy związane z nauką szkolną. Taki stan rzeczy wynikać może z faktu, że młodzież coraz częściej przesyła sobie wyniki prac domowych zadawanych przez nauczycieli w szkołach.

W żadnej ze skal nie zarejestrowano zróżnicowania istotnego statystycznie pomiędzy badanymi zmiennymi a płcią badanych i ich wiekiem.

Zakończenie

Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że populacja młodzieży w wieku od 16 do 19 roku życia posiada konto na portalu społecznościowym Facebook. Jak się okazuje, większość młodzieży nie przejawia wysokiego poziomu uzależnienia od aktywności na tym portalu, nie oznacza to jednak, że problem nie istnieje.

Podsumowując, należy podkreślić, że istnienie portali społecznościowych od pewnego czasu stało się normą i nie jest możliwa ich całkowita eliminacja. Jak każdy obiekt pojawiający się w przestrzeni, tak i portale społecznościowe niosą ze sobą szanse i zagrożenia dla ich użytkowników. Z pewnością służą one odświeżeniu i nawiązaniu ponownych znajomości, zapomnianych lub zagubionych z biegiem czasu. Ponadto stanowią niezastąpiony kanał przekazu informacji adresowanych do określonych grup i osób. Inną stroną portali społecznościowych jest spłylenie relacji interpersonalnych, bowiem kontakty ograniczają się jedynie do pisania i przesyłania zdjęć, obrazów, w których transfer pozbawiony jest obserwacji emocji i pozawerbalnych gestów towarzyszących rozmówcom w rzeczywistości. Niestety, inny negatywny ładunek to zagrożenie uzależnieniem od aktywności na portalu. I tutaj istotną rolę do odegrania ma sam użytkownik, jak również osoby odpowiedzialne za jego wychowanie i egzystencję. Należy kształtować u młodzieży kompetencje interpersonalne poprzez inicjowanie jak największej liczby spotkań w realnej rzeczywistości, a kontakty wirtualne zsuwać na margines życia społecznego.

Bibliografia

- Andreassen C.S., Torsheim T., Brunborg G.S., Pallesen S., *Development of a Facebook Addiction Scale* „Psychological Reports” 2012, nr 110(2).
- Bąk A., *Serwisy społecznościowe – efekt Facebooka i nie tylko*, „Media i społeczeństwo” 2016, nr 6.
- Bednarek J., Andrzejewska A., *Wprowadzenie*, [w:] *Cyberświat, możliwości i zagrożenia*, J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), Żak, Warszawa 2009.
- Giddens A., *Socjologia*, Warszawa 2004.
- Golka M., *Bariery w komunikowaniu i społeczeństwo (dez)informacyjne*, Warszawa 2008.
- Kaliszewska K., *Nadmierne używanie Internetu. Charakterystyka psychologiczna*, Poznań 2007.

- Kirkpatrick D., *Efekt Facebooka*, przeł. M. Lipa, Warszawa 2011.
- Krygier E., *Nadużywanie Internetu przez studentów drogą do uzależnienia*, [w:] *Internet jako narzędzie komunikacji globalnej*, J. Olchowski, M. Mencil (red.), Poznań 2012.
- Lipiński J., *Internet i młode pokolenie. Przeciwdziałanie potencjalnym zagrożeniom*, Wyd. Maternus Media, Tychy 2008.
- Obuchowski K., *Galaktyka potrzeb. Psychologia potrzeb ludzkich*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2000.
- Tomaszewska H., *Młodzież, rówieśnicy i nowe media. Społeczne funkcje technologii komunikacyjnych w życiu nastolatków*, Warszawa, 2012.
- Śmid W., *Internet jako medium*, [w:] *Leksykon komunikacji medialnej*, W. Śmid (red.), Kraków 2010.
- Poprawa R., *W pułapce Internetu*, http://www.podglebokie-mow.pl/dokumenty/pulap_inter.pdf (dostęp: 25.01.2018).
- Zbroszczyk D., *Internet – pomoc czy zagrożenie dla młodego pokolenia*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka a rozwój naukowo-techniczny*, E. Jarmoch, A.W. Świdorski, A. Trzpił (red.), Wyd. UPH, Siedlce 2012.

Summary

Nowadays it is not only violence or crime which are classified as incorrect. There is a wide range of actions extended by behavioral ones. This issue is very complex because there is no clear-cut definition of what behavioral addiction is and what it isn't. The aim of the research is to define the level of use and addiction to social media, e.g. Facebook.

Oryginalna praca badawcza

DOI: 10.34858/SNB.1.2019.011

Sabina Brakoniecka

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0003-1139-0350

s.brakoniecka@uw.edu.pl

TRADYCJA ZBROJNEGO DŻIHADU W PÓŁNOCNEJ NIGERII

TRADITION OF MILITARY JIHAD IN NORTHERN NIGERIA

Zarys treści: W artykule omówiona została tradycja zbrojnego dżihadu w północnej Nigerii. Po uwagach wstępnych zarysowano początki muzułmańskiej myśli reformatorskiej w tym regionie. Zaprezentowano również dziewiętnastowieczny dżihad Usmana dan Fodio oraz zamieszki samozwańczego proroka Maitatsine w Kano w 1980 roku. Na tle tak zarysowanej tradycji dżihadystycznej w północnej Nigerii przedstawiono następnie najnowszą aktywność militarną Boko Haram.

Słowa kluczowe: Boko Haram, dżihad, islam, północna Nigeria, salafizm.

Key words: Boko Haram, Islam, Jihad, northern Nigeria, Salafism.

Wprowadzenie

Od ponad dziesięciu lat północna Nigeria pozostaje regionem, w którym dochodzi do dramatycznych wydarzeń związanych z działalnością salafickiej organizacji o nazwie Społeczność Ludzi Sunny, Misji i Dżihadu (ar. *Dżama'at Ahl as-Sunna ad-Da'wa wa-al-Dżihad*), znanej jako Boko Haram¹. U szczytu swojej działalności,

¹ Nazwa „Boko Haram” została utworzona przez lokalną ludność, ponieważ w skrótowny sposób oddaje kluczowe postulaty tej organizacji. Słowo *boko* w lokalnym języku hausa oznacza zachodnią edukację lub szerzej, zachodnią cywilizację, słowo *haram* natomiast – czyn zabroniony w islamie. Całe złożenie należy zatem tłumaczyć jako „zachodnia cywilizacja jest zabroniona dla muzułmanów”. Sami przywódcy tej organizacji nie akceptują jednak tej nazwy, uważając, że niepotrzebnie słyca ona ich nauki. Funkcjonuje kilka oficjalnych nazw Boko Haram: wyżej wspomniana Społeczność Ludzi Sunny, Misji i Dżihadu, jej dłuższa wersja: *Dżama'at Ahl as-Sunna ad-Da'wa wa-al-Dżihad ala Minhadž as-Salaf* (Społeczność Ludzi Sunny, Misji i Dżihadu Kierująca się Programem Salafickim) oraz nadana w marcu 2015 roku przez Abubakara Shekau nazwa *Al-Daula al-Islamijja Wilajat Gharb Ifrikijja* (Prowincja Państwa Islamskiego w Afryce Zachodniej), która dała wyraz sojuszowi zawiązanemu z organizacją

w styczniu 2015 roku, organizacja ta zdołała przejąć kontrolę nad znaczną częścią północnej Nigerii, zajmując terytorium o łącznej powierzchni ponad pięćdziesięciu tysięcy kilometrów kwadratowych. Postulaty Boko Haram sprowadzają się do wprowadzenia szariatu w pełnym wymiarze i ustanowienia władzy religijnej na terenach, gdzie dawniej znajdowały się państwa muzułmańskie – kalifat Sokoto oraz imperium Kanem-Borno. Po wspólnej interwencji wojsk Nigerii, Nigru, Czadu i Kamerunu – czyli czterech państw znad Jeziora Czad dotkniętych rebelią – w ramach inicjatywy o nazwie *Multinational Joint Task Forces*, sytuacja w regionie poprawiła się. Większość podbitego terytorium przeszła z powrotem pod kontrolę sił nigeryjskich, a rebelianci Boko Haram zostali wyparci w górzyste tereny Mandara na granicy Nigerii i Kamerunu. Uwolniono tysiące zakładników uprowadzonych podczas charakterystycznych dla tej organizacji masowych porwań, którzy po wzięciu w niewolę byli przetrzymywani w obozach kontrolowanych przez bojowników. Zmniejszyła się liczba organizowanych ataków, otworzono zamknięte dotychczas szkoły i wznowiono ruch na drogach, prowadzących do najbardziej dotkniętego rebelią stanu Borno. Sami bojownicy w coraz większej liczbie składają broń, oddają się w ręce policji i ubiegają się o amnestię. Mimo znacznej poprawy stanu bezpieczeństwa w północnej Nigerii, organizacja Boko Haram wciąż pozostaje aktywna, organizując sporadyczne zamachy samobójcze w miejscowościach w pobliżu gór Mandara, a także atakując bazy wojskowe i posterunki policyjne znajdujące się w okolicy. W ostatnich miesiącach bojownicy prowadzą również walki wewnętrzne, które są wyrazem rywalizacji między przywódcą organizacji, Abubakarem Shekau, a jego oponentami. W wyniku walk wciąż ginie ludność cywilna, doświadczając kolejnej odsłony eskalacji przemocy o zabarwieniu religijnym.

Zjawisko dżihadu prowadzonego przez Boko Haram należy analizować w szerszej perspektywie historycznej, uwzględniając wszystkie zbrojne inicjatywy podejmowane w tym regionie, które miały na celu odnowę religii muzułmańskiej. Liderzy tej organizacji odwołują się do złotego wieku północnonigeryjskiego islamu, czyli okresu istnienia kalifatu Sokoto. Było to państwo teokratyczne, utworzone na początku XIX wieku przez fulańskiego uczonego z klanu Toronkawa, Usmana dan Fodio (1754–1817)². Boko Haram pozostają aktywni również na terytoriach, na których dawniej istniało wielkie imperium muzułmańskie Kanem-Borno, dominujący ośrodek rozwoju nauk o islamie w całym regionie Sahelu od XI aż do XIX wieku. Przywódcy tej organizacji terrorystycznej powołują się na osiągnięcia Kanem-Borno, budując w ten sposób swój wizerunek reformatorów religii. Należy więc postawić tezę, że mimo iż od czasu utworzenia Boko Haram do chwili obecnej liderzy poszukują sojuszy z międzynarodowymi organizacjami islamu walczącego, takimi jak Al-Kaida

Państwo Islamskie. Zob. S. Brakoniecka, *Salafizm wobec władzy świeckiej – myśl polityczna Muhammada Jusufa, ideologa organizacji Boko Haram*, „Afryka”, 45, 2017, s. 59 oraz A. Thurston, *‘The disease is unbelief’: Boko Haram’s religious and political worldview*, The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World, Analysis Paper, 22, 2016, s. 9. W niniejszej pracy stosowana jest nazwa Boko Haram ze względu na jej szeroką rozpoznawalność.

² S. Piłaszewicz, *Potęga Księgi i Miecza Prawdy. Religia, cywilizacja i kultura islamu w Afryce Zachodniej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 99.

Islamskiego Maghrebu oraz Państwo Islamskie, wpływ na ideologię i zbrojny charakter organizacji Boko Haram miały w znacznej mierze również lokalne uwarunkowania historyczne, w tym tradycja zbrojnego dżihadu. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie północnonigeryjskiej tradycji dżihadystycznej i jej wpływów na działalność organizacji Boko Haram.

Historia dżihadu w północnej Nigerii

Idea odrodzenia religii muzułmańskiej pojawiła się na terenach będących północną częścią dzisiejszej Nigerii niedługo po nadejściu islamu. Pierwszy potwierdzony kontakt lokalnej ludności z naukami proroka Mahometa datowany jest na XIV wiek, kiedy doszło do islamizacji miasta-państwa Kano. Niektórzy badacze wysuwają hipotezę, iż historia wpływów islamu na tych terenach może jednak sięgać nawet X wieku³. Wraz z przyjęciem nowej wiary część mieszkańców tego regionu nie porzuciła starych praktyk religijnych, w związku z czym wyznawany przez Hausańczyków⁴ islam miał charakter wysoce synkretyczny. Na podstawie obserwacji rozluźnienia moralnego i niepełnego przejścia zasad religii muzułmańskiej przez lokalną ludność, reformatorzy islamu żywili przekonanie o konieczności wyeliminowania wpływów wierzeń tradycyjnych.

Nurt odnowy religii zyskał na znaczeniu za sprawą prominentnego uczonego muzułmańskiego z Tlemsen, Muhammada Abd al-Karima al-Maghilego (zm. 1504), który w XV wieku odwiedził władców Kano i Katsiny, dwóch miast-państw hausańskich. Podczas swojego pobytu Al-Maghili dostrzegł synkretyczny charakter islamu w kraju Hausa. Poddał go surowej krytyce, nazywając niewiernymi (ar. *kuffar*, l.p. *kafir*) wszystkich tych, którzy nie porzucili praktyk tradycyjnych wraz z przyjęciem nowej religii. Już Al-Maghili sugerował, że z muzułmanami, którzy nie potrafią sprostać wymogom praktykowania religii w jej ortodoksyjnej formie, należy walczyć fizycznie. Poprzez te nauki dał podwaliny podjętemu ponad trzy wieki później dżihadowi. Uczony z Tlemsen doradzał również ówczesnemu władcy Kano, Muhammadu Rumfie (rządził w latach 1463–1499), jak sprawować władzę zgodnie z zasadami szariat⁵.

Myśl o odrodzeniu islamu propagowana w tamtym okresie głównie przez Al-Maghilego opierała się na przekonaniu, że żaden człowiek, który nazywa się muzułmaninem, lecz praktykuje elementy religii rodzimych, nie powinien być uznawany za prawdziwego wierzącego. Idea ta została rozwinięta w XVIII wieku przez uczonego z Agadezu, Dżibrila Ibn Umara (zm. 1768/1791). Spędził on wiele lat w Mekce, gdzie zdobył wiedzę religijną głęboko nasiąkniętą wpływami wahhabickimi. Po zakończeniu pobytu na Półwyspie Arabskim udał się do kraju Hausa, gdzie rozpoczął nauczanie islamu i działalność kaznodziejską. Najważniejszym elementem, konstytuującym rdzeń nauk Ibn Umara, była ekskomunika (ar. *takfir*). Idea ta sprowadzała się do

³ *Ibidem*, s. 53.

⁴ Jest to nazwa dominującej w północnej Nigerii grupy etnicznej.

⁵ S. Piłaszewicz, *Potęga...*, s. 43.

przekonania, że każdy, kto nie realizuje przepisów religijnych jako muzułmanin, powinien być uznany za niewiernego. W tym duchu Dżibril Ibn Umar postrzegał jako niewierzących wszystkich Hausańczyków, którzy nie przeciwstawiali się popularnej praktyce mieszania płci, czyli wspólnego przebywania kobiet i mężczyzn w przestrzeni publicznej, czego surowo zabrania szariat. Podobnie potępiał Hausańczyków pozwalających swym żonom nosić nieodpowiednie stroje, poślubiających więcej niż cztery kobiety oraz pijących wino. Wszyscy dopuszczający się tych praktyk byli przez Ibn Umara uważani za pogan, nawet jeśli deklarowali wiarę w islam⁶.

W takich okolicznościach zrodziła się w kraju Hausa idea zbrojnego odrodzenia islamu. Proces ten dokonał się pod przywództwem wspomnianego już Usmana dan Fodio, który był uczniem Dżibrila Ibn Umara⁷. Fodio postrzegał przedstawicieli hausańskich elit politycznych (nazywanych *Habe* w języku fulfulde⁸), rządzących wówczas miastami-państwami, jako skorumpowanych i ignorujących muzułmańskie zasady sprawowania władzy. Adresatem szczególnie ostrej krytyki z jego strony był władca państwa-miasta Gobir, w pobliżu którego położone było Degel, miejsce urodzenia tego fulańskiego uczonego. Fodio mieszkał w tym regionie do roku 1804, w którym dokonał symbolicznej hidżry, czyli emigracji do miejscowości Gudu, na wzór ucieczki proroka Mahometa z Mekki do Medyny⁹.

Pozostając pod wpływem swojego nauczyciela, a jednocześnie czerpiąc inspiracje z prac Al-Maghilego, Fodio oskarżał establishment hausański o otwartą, świadomą akceptację praktyk, których źródła sięgają czasów przedislamskich. Jego zdaniem kontynuowanie tego rodzaju zwyczajów niosło ze sobą ryzyko porzucenia wiary (ar. *irtad*) przez lokalną ludność. Otwarcie potępiał zatem wszystkich tych, którzy posypywali swe głowy popiołem przed obliczem władców hausańskich lub używali księgi Koranu podczas wykonywania zabiegów magicznych. Fodio uświadomił również mieszkańców miast-państw, że liczne spośród podatków nakładanych na nich przez przywódców z dynastii Habe nie były przewidziane przez szariat, a więc pozostawały nielegalne w świetle islamu. Podobnie rzecz się miała z bezprawnym przejmowaniem stanowisk w lokalnych rządach, które były uzurpowane przez dynastie i przekazywane na zasadzie dziedziczenia, co w duchu religii muzułmańskiej jest niedopuszczalne. Opozycja Fodio wobec ówczesnych elit władzy była motywowana nie tylko kwestiami natury religijnej. Jego zbrojne wystąpienie doszło do skutku w wyniku splotu czynników o charakterze ideologicznym, geopolitycznym i ekonomicznym, choć to właśnie narracja religijna odgrywała kluczową rolę w legitymizowaniu podjętych przez niego działań zbrojnych¹⁰.

⁶ E. Siwierska, *Między 'ortodoksją' a 'herezją': islam w północnej Nigerii*, „Afryka”, 2016, 43, s. 75–76.

⁷ *Ibidem*, s. 76.

⁸ Jest to język używany przez grupę etniczną Fulani, z której pochodził Usman dan Fodio.

⁹ Szerzej na temat dziejów Usmana dan Fodio i przebiegu dżihadu fulańskiego zob. M. Kuś, *Boża ścieżka i jej rozstaje. Dżihad Usmana dan Fodio i dzieje emiratów fulańskich*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2003.

¹⁰ Szerzej na ten temat zob. M.R. Waldman, *The Fulani Jihad: a reassessment*, „Journal of African History” 1965, 6, 3, s. 333–355.

Uzasadnienie dżihadu w lokalnej literaturze

Usman dan Fodio zaplanował dżihad zgodnie z regułami szariatu. Przywódca przykładał szczególną wagę do intelektualnego wymiaru podjętej inicjatywy i początkowo skoncentrował się jedynie na nauczaniu oraz pokojowym nawoływaniu ludności do nawrócenia i oczyszczenia religii z herezji (ar. *bida*). Wysyłał listy do władców miast-państw Hausa, w których nalegał, by powrócili na właściwą ścieżkę wiary i porzucili przedislamskie praktyki. Dopiero kiedy minęły dwie dekady pokojowej działalności kaznodziejskiej Fodio i nie zaobserwował on satysfakcjonujących rezultatów swojej misji, zdecydował o podjęciu inicjatywy militarnej. Co więcej, nawet w okresie prowadzenia walk zbrojnych dbał o upublicznienie wyczerpujących wyjaśnień dotyczących legalnego charakteru rozpoczętej wojny poprzez pisanie prac, w których przedstawiał uzasadnienie dżihadu.

Wskutek takiego podejścia Fodio i niższych rangą przywódców wojny fulańskiej w okresie dżihadu kwitł rozwój literatury religijnej. Poza poematami wojennymi Usmana, wiele prac wyszło spod pióra jego brata, Abdullahiego dan Fodio (1766–1829), oraz syna, Muhammada Bello (1781–1837)¹¹. Tworzyli oni w języku fulfulde, hausa i arabskim, adresując swoje prace do różnych grup odbiorców. Powody tak szerokiego upowszechniania dzieł przedstawiających uzasadnienie prowadzonych walk miały oczywiście naturę pragmatyczną. Ponieważ dżihad był nie tylko inicjatywą religijną, ale również polityczną i ekonomiczną, a w pewnym okresie przybrał nawet formę zbliżoną do powstania ludowego, jego sukces był całkowicie uzależniony od masowego poparcia ze strony ludności. Przywódcy dżihadu fulańskiego w pełni zdawali sobie sprawę z faktu, że tworzenie i upowszechnianie dzieł literackich klarownie prezentujących konieczność podjęcia walki zbrojnej w imię odnowy islamu w kraju Hausa było warunkiem koniecznym ich militarnego zwycięstwa.

Spośród wielu prac pióra Usmana dan Fodio szczególnie istotna z punktu widzenia niniejszej analizy jest publikacja zatytułowana *Bajan wudzub al-hidżra alal ibad* (*Wyjaśnienie o konieczności hidżry dla wiernych*)¹². Jest to najbardziej obszerna praca dotycząca zasad prowadzenia dżihadu i dokonywania hidżry w nowoczesnej literaturze muzułmańskiej. Została ona ukończona stosunkowo późno, bo dopiero w 1806 roku, czyli w okresie, kiedy koleje wojenne pozwoliły już wysunąć wniosek, że podbój kraju Hausa będzie możliwy. Uzasadnienia działań zbrojnych mające naturę teologiczną nie odgrywały już wówczas kluczowej roli w mobilizacji uczestników walk. Wiele wskazuje na to, że prace nad tym epokowym dziełem Usman dan Fodio prowadził znacznie wcześniej, kiedy omawiane przez niego kwestie miały bardziej doniosłe znaczenie, lecz jego ukończenie było możliwe dopiero w spokojniejszym okresie mniej natężonych działań wojennych¹³.

¹¹ Na ich temat zob. S. Piłaszewicz, *Potęga...*, s. 99–100, 107–108.

¹² Zob. F.H. El-Masri, *Uthman b. Fudi, Bayan wujub al-hijra ala'l-ibad, edited and translated with introduction*, Oxford University Press, Khartoum–Oxford 1978. Fragmenty dzieła Fodio można też przeczytać w pracy *Some selected translated works of Shaykh Uthman b. Foduye*, F.H. El-Masri i in. (red.), b.m.d.w. Dzieło to analizuje również M. Kuś, *Boża ścieżka...*

¹³ M. Kuś, *Boża ścieżka...*, s. 192.

W 63 rozdziałach autor wyjaśnia, dlaczego obowiązkiem prawowiernego muzułmanina jest emigracja z miejsc znajdujących się pod kontrolą niewiernych. Przedstawia również w szczegółowy sposób reguły prowadzenia walki zbrojnej zgodnie z duchem Koranu oraz opisuje zasady funkcjonowania zreformowanego społeczeństwa muzułmańskiego. Pierwsze trzy rozdziały *Bajan wudżub* poświęcone są zagadnieniu hidżry. Kwestia ta miała kluczowe znaczenie w czasie dżihadu fulańskiego. Proces masowych migracji z terenów znajdujących się pod kontrolą władców Hausa na obszary zajęte przez Fulanów osłabiał tych pierwszych w dwójnasób: obniżał morale w armii hauskańskiej oraz przersedzał jej szeregi.

W drugim rozdziale Fodio ustosunkował się do słów proroka Mahometa, który powiedział swoim uczniom, że po hidżrze z Mekki do Medyny nie będzie już w dziejach islamu kolejnej migracji. Przypuszczać należy, że fulański uczony odpowiadał w ten sposób na zarzuty o nielegalny charakter jego zaleceń dotyczących ucieczki muzułmanów z terenów hauskańskich. Wspomniane słowa proroka były bowiem cytowane przez oponentów Fodio, aby udowodnić, że ogłoszona przez niego hidżra nie znajduje uzasadnienia w islamie. Fodio argumentował natomiast, że poprzez rzeczowe słowa Prorok zabronił wiernym migrować jedynie z ziem islamu (*dar al-islam*), a kraj Hausa nie może być uznany za ich część. Powoływał się przy tym na autorytet uczonego muzułmańskiego, Al-Kastallaniego (1448–1517), który pisał o nieustającym obowiązku emigracji z kraju niewiary (*dar al-kufr*). W kolejnych rozdziałach Fodio cytuje również fragmenty *Koranu* oraz wypowiedzi prominentnych uczonych w islamie, zachęcające do opuszczania ziem znajdujących się pod kontrolą pogan, przekonując w ten sposób hauskańskich muzułmanów do hidżry na zajęte przez niego obszary¹⁴.

Istotną część *Bajan wudżub* stanowią rozdziały od dwunastego do dwudziestego, w których Fodio wyklada szczegółowe zasady prowadzenia walki zbrojnej w islamie. Objasnia, że w sytuacji, gdy wszelkie pokojowe środki zostały wypróbowane i nie przyniosły one pozytywnego rezultatu, żeby przekonać społeczność muzułmańską o konieczności odnowienia religii, obowiązkiem każdego muzułmanina staje się walka zbrojna w imię ożywienia islamu. Autor omawia następnie, z kim i na jakich zasadach wojska wiernych mogą zawiązywać sojusze. Szczególną uwagę poświęca regułom i ograniczeniom, jakim podlegają żołnierze armii muzułmańskiej w czasie wojny. Mówi więc o tym, że podczas dżihadu zakazane jest noszenie strojów wykonanych z jedwabiu. Walczący nie powinni również dekorować swojej broni złotem ani srebrem, a zwierząt używanych na polu bitwy – dzwoneczkami czy innymi ozdobami. Następnie Usman dan Fodio omawia preferowane strategie wojenne, reguły zdobywania i podziału łupów, zalecenia dotyczące przeznaczenia majątku tych muzułmanów, którzy zginęli na polu bitwy. Opiera się przy tym na prawie malickim, czyli najpopularniejszej na terenach dzisiejszej północnej Nigerii szkole prawnej w islamie (ar. *mazhab*). W omawianych rozdziałach Fodio wyszczególnia również kategorie jeńców wojennych: między innymi chłopców, kobiety oraz osoby niepełnosprawne

¹⁴ *Ibidem*, s. 192–195.

intelektualnie. Przedstawia reguły traktowania poszczególnych grup w zależności od ich statusu¹⁵.

W tonie wyczerpującego wykładu utrzymane są kolejne części tego epokowego dzieła. Obrazuje to wyraźnie rozdział trzydziesty ósmy, w którym przedstawione są obwarowania dotyczące brania konkubin spośród kobiet wroga. Do najważniejszych czynników, które powinny zostać w tej sytuacji wzięte pod rozwagę, zaliczył Fodio status materialny kobiety, losy i aktualne miejsce pobytu jej męża, a nawet fazę jej cyklu menstruacyjnego. W podobnym duchu utrzymany jest rozdział czterdziesty dziewiąty, w którym omówiono zasady podziału majątku muzułmanów, którzy przyłączyli się do wojsk wroga¹⁶. Głęboki wymiar i szczegółowość analizy zasad prowadzenia wojny przedstawionej w *Bajan wudżub al-hidżra alal ibad* świadczą o tym, że Usman dan Fodio w sposób skrupulatny przygotowywał plan podboju ziem hausańskich, uzasadniając je czynnikami natury religijnej.

Dżihad fulański pod przywództwem Fodio i jego krewnych zakończył się sukcesem. Po mniej niż sześciu latach walki zbrojnej ustanowiono na terytoriach hausańskich kalifat Sokoto, nakładając jednocześnie więzy kontroli na dynastię Habe. Szariat stał się obowiązującym kodeksem prawnym. Na podstawie struktur administracyjnych miast-państw utworzono system emiratów, a język arabski ogłoszono oficjalnym. Pomimo licznych słabości wynikających z faktu, że wielu emirów sprawowało władzę, nie w pełni realizując prawo koraniczne¹⁷, kalifat Sokoto pozostał jednym z najważniejszych państw w Afryce Zachodniej aż do podboju kolonialnego na początku XX wieku. Administracja brytyjska zaangażowała niektórych emirów w sprawowanie władzy w kolonii, ustanawiając na północy Nigerii system rządów pośrednich i pozostawiając lokalnym politykom częściową swobodę. W dobie pokolonialnej aż do chwili obecnej przedstawiciele tradycyjnych elit muzułmańskich, będących żywym świadectwem istnienia kalifatu Sokoto, sprawują władzę religijną i posiadają szerokie wpływy w kręgach politycznych na północy Nigerii.

Święta wojna Muhammada Marwy

W odróżnieniu od dżihadu fulańskiego, który do dziś przez Hausańczyków postrzegany jest jako powód do dumy i stanowi ważny składnik ich tożsamości, w historii północnonigeryjskiego islamu miały również miejsce inne inicjatywy zbrojne na tle religijnym, które nie wywarły aż tak istotnego wpływu na tę społeczność, ponieważ stały w jawnej sprzeczności z zasadami islamu. Jedną z nich była święta wojna Muhammada Marwy, samozwańczego proroka, który w 1980 roku wypowiedział dżihad państwu nigeryjskiemu i wywołał zamieszki w mieście Kano w północnej części kraju. Marwa był imigrantem z Kamerunu, który osiadł w dzielnicy ‘Yan Awaki

¹⁵ *Ibidem*, s. 195–196.

¹⁶ F.H. El-Masri, *Some selected...*

¹⁷ Na temat problemów władzy muzułmańskiej w kalifacie Sokoto zob.: S. Piłaszewicz, *Potęga...*, s. 107–108.

w Kano w latach siedemdziesiątych XX wieku. Ważnym elementem jego nauk, co ciekawe – charakterystycznym również dla aktywnej obecnie organizacji Boko Haram, było potępienie wpływów zachodnich w nigeryjskim islamie. Marwa zakazywał swoim zwolennikom noszenia zegarków, używania waluty nigeryjskiej (naira), jeżdżenia na rowerach i prowadzenia samochodów, nazywając wszystkie te praktyki niezgodnymi z islamem. W swoich kazaniach często używał hausńskiego sformułowania *Allah ta tsine* („Niech Bóg wyklnie”)¹⁸, mówiąc o tych, którzy dopuszczają się czynów przez niego zakazanych. W rezultacie nadano mu przydomek *Maitatsine* („Złorzeczący”)¹⁹.

Pozyskawszy liczną grupę zwolenników, składającą się głównie z przebywających w Kano imigrantów z państw sąsiednich, Marwa rozpoczął walkę zbrojną przeciwko państwu nigeryjskiemu. W grudniu 1980 roku, podczas wywołanych przez niego zamieszek, w starciach z armią rządową śmierć poniosło ponad sześć tysięcy osób. Zginął również sam Marwa. W zgliszczach jego domu – spalonego w ramach interwencji wojskowej – w którym dawniej zbierali się jego zwolennicy, aby wysłuchiwać kazań swojego mistrza, odkryto dowody świadczące o tym, że wokół Marwy wytworzył się wysoce zaawansowany kult jednostki. Wśród odzyskanych przedmiotów znalazły się między innymi notesy zwolenników kaznodziei, w których zapisana była zmodyfikowana treść mużulmańskiego wyznania wiary (ar. *szahada*) – imię proroka Mahometa zastąpiono imieniem Marwy. Mimo iż sam Muhammadu Marwa uważał się za reformatora walczącego o odnowienie fundamentów islamu, przedstawiciele mużulmańskiej ortodoksji postrzegają go jako heretyka²⁰.

Boko Haram jako nowa odsłona północnonigeryjskiego dżihadu

Na początku XXI wieku w północnej Nigerii pojawiła się kolejna organizacja dżihadystyczna, otwierając tym samym nową kartę w historii walki zbrojnej o odnowę islamu w tej części świata. Od jej powstania w 2002 roku²¹ bojownicy Boko Haram zaznaczają swoją obecność w północnej, a szczególnie w północno-wschodniej Nigerii regularnymi atakami zbrojnymi. Organizacja została utworzona za sprawą jej

¹⁸ Fraza ta zawiera błąd gramatyczny, wynikający prawdopodobnie z niedostatecznej znajomości języka hausa przez Marwę, który był imigrantem. We frazie tej użyty jest wskaźnik osobowo-aspektowy, odpowiadający trzeciej osobie liczby pojedynczej w rodzaju żeńskim, podczas gdy rzeczownik „Bóg” (*Allah*) w języku hausa ma rodzaj męski. Poprawna wersja tej frazy brzmi: *Allah ya tsine*.

¹⁹ Szerzej na temat powstania Maitatsine zob. S. Piłaszewicz, *Święta wojna Maitatsine w Nigerii i jej świecki wymiar*, [w:] *W poszukiwaniu prawdziwej wiary. Współczesne ruchy odnowy religijnej w krajach pozaeuropejskich*, A. Mrozek-Dumanowska (red.), Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1995, s. 25–39.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Jest to umowna data utworzenia organizacji Boko Haram, kiedy jej główny ideolog, Muhammad Yusuf, wybudował w mieście Maiduguri ośrodek nauczania islamu nazwany *markaz Ibn Taymiyya* („centrum Ibn Tajmijji”), na cześć uczonego z Damaszku o takim nazwisku, określanego mianem „ojca salafizmu”.

najważniejszego ideologa, Muhammada Yusufa (1970–2009), charyzmatycznego kaznodziei urodzonego w stanie Jobe przy granicy z Nigrem. W latach osiemdziesiątych oraz dziewięćdziesiątych XX wieku Yusuf był kolejno członkiem licznych organizacji i stowarzyszeń religijnych, w których rozwinął swoje poglądy dotyczące konieczności odrodzenia północnonigeryjskiego islamu. Był znany w środowisku młodych radykałów muzułmańskich ze względu na zaciętość jego nauk przedstawianych podczas płomiennych przemówień i szybko zyskał rzesze oddanych zwolenników. Gromadzący się wokół niego uczniowie z czasem utworzyli głęboko związaną ze sobą społeczność. Yusuf zwykł spotykać ich regularnie podczas sesji kazań i komentarzy koranicznych, które wygłaszał w Maiduguri i innych miastach północno-wschodniej Nigerii, jak również w okolicznych wsiach²².

Kazania Muhammada Yusufa, utrzymane w duchu nauk salafickich, stanowią podłoże ideologiczne działalności organizacji Boko Haram. Kaznodzieja postulował wyeliminowanie wpływów zachodnich ze sfery polityki, kultury oraz z życia społecznego. Głosił konieczność oczyszczenia islamu z niedozwolonych innowacji, zarówno w sferze wierzeń, jak i praktyk, oraz odnowienia go w duchu dosłownej interpretacji Koranu i sunny. Potępiał bractwa sufickie, zrzeszające wyznawców islamu ludowego, oskarżając je o zanieczyszczanie religii nowinkami. Stanowczo odrzucał zachodnią demokrację, uznając ją za niedozwoloną dla prawowiernych muzułmanów. Konsekwentnie nie uznawał nigeryjskich symboli państwowych oraz nazywał niewiernym każdego, kto wykonywał pracę na stanowisku publicznym opłacanym z funduszy rządowych. Innym istotnym elementem jego nauk było odrzucenie świeckiej edukacji jako niezgodnej z naukami koranicznymi. Nawoływał swoich zwolenników do niszczenia dyplomów uniwersyteckich i wypisywania dzieci ze szkół podstawowych. Edukację świecką, ze względów historycznych utożsamianą z cywilizacją zachodnią²³ (*boko* w języku hausa), nazywał zabronioną dla muzułmanów (*haram* w językach hausa i arabskim)²⁴.

W okresie przywództwa Muhammada Yusufa organizacja Boko Haram nie zaangażowała się w tak otwarty konflikt z siłami bezpieczeństwa, jak ma to miejsce obecnie. Yusuf w swoich kazaniach mówił o konieczności podjęcia dżihadu, często odwołując się do szerszego znaczenia tego terminu, odnoszącego się do walki z własnymi słabościami²⁵. Kiedy mówił o walce zbrojnej, zwykle nawiązywał do dżihadu fulańskiego. Przedstawiał wojnę Usmana dan Fodio jako modelowy przykład odpowiednio przeprowadzonej inicjatywy zbrojnej na rzecz odrodzenia religii. Szczególne znaczenie miał dla niego fakt, że dżihad Fodio został zwieńczony sukcesem w postaci

²² Na temat szczegółowych informacji dotyczących działalności kaznodziejskiej Muhammada Yusufa zob. A. Murtala, *Boko Haram in Nigeria: its beginnings, principles and activities in Nigeria*, Salafi Manhaj, Kano 2013.

²³ Pierwsze szkoły świeckie na terenach dzisiejszej Nigerii zakładane były przez misjonarzy, którzy reprezentowali świat zachodni i mieli ścisłe związki z administracją kolonialną.

²⁴ Szerzej na temat nauk Muhammada Yusufa zob. S. Brakoniecka, *Boko Haram. Koncepcja reformy islamu w północnej Nigerii*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2018.

²⁵ Na temat różnych rodzajów dżihadu zob.: J. Danecki, *Kłopoty z dżihadem*, [w:] *Islam a terroryzm*, A. Parzymies (red.), Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2003, s. 52.

ustanowienia kalifatu. Yusuf wielokrotnie podkreślał, że należy odbudować państwo muzułmańskie, na wzór Sokoto wprowadzić w emiratach szariat w pełnym zakresie oraz połączyć władzę religijną i polityczną w osobie kalifa. Obraz kalifatu Sokoto i jego upadku pojawiał się w kazaniach Yusufa częstokroć, zwłaszcza kiedy obarczał on wpływy zachodnie odpowiedzialnością za słabą kondycję moralną społeczeństwa muzułmańskiego:

„O wy, wierzący! Nie zapominajcie o czynach brytyjskich i francuskich władz kolonialnych w kraju Hausa i w państwie Borno (...) Zabijano wyznawców islamu, palono ich domy i meczety, spłonęła flaga z muzułmańskim kredo, sprofanowano Koran i na rozkaz Wielkiej Brytanii obalono kalifat utworzony przez Szajcha Usmana dan Fodio. Zaatakowano muzułmanów w Sokoto i okolicznych miastach (...) Jak więc długo, o bracia w wierze, będziemy naśladować tych ludzi, którzy zamordowali naszych ojców i zwalczali islam? Jak długo jeszcze będziemy niewolnikami tych kryminalistów? Jak długo jeszcze będziemy uczniami naszych przeciwników?”²⁶

Poprzez głoszenie nauk o charakterze antyrządowym Yusuf zainspirował swoich zwolenników do czynnego wyrażania sprzeciwu wobec struktur państwowych. Jednym z pierwszych wydarzeń o takim charakterze było założenie w 2003 roku obozu w pobliżu miejscowości Kanamma przy granicy Nigerii z Nigrem, gdzie jego zwolennicy utworzyli odizolowaną społeczność muzułmańską, postępującą zgodnie z zasadami szariatu²⁷. Po krótkim okresie funkcjonowania obóz został zniszczony przez siły rządowe w wyniku interwencji na prośbę mieszkańców okolicznych wiosek. Po likwidacji obozu Yusuf próbował uniknąć odpowiedzialności za posunięcia swoich zwolenników, utrzymując, że nie sprawował żadnej kontroli nad osobami tam mieszkającymi²⁸.

W 2009 roku intensywność konfliktu między Boko Haram a nigeryjskimi siłami bezpieczeństwa wzrosła. Jednym z najważniejszych wydarzeń w tym okresie była konfrontacja kilkunastu uczniów Yusufa z oficerami Operacji Flush²⁹, do której doszło 10 czerwca w trakcie pogrzebu jednego ze zwolenników tego kaznodziei. Podczas konfrontacji wywiązała się strzelanina, w wyniku której większość uczestników uroczystości pogrzebowych została zraniona. W kolejnych tygodniach bojownicy Boko Haram rozpoczęli akcję odwetową, w ramach której dokonali ataków na lokalne posterunki policji w miejscowościach Damaturu i Potiskum. Aby stłumić eskalację przemocy, ówczesny prezydent Nigerii Umaru Musa 'Yar Adua wysłał do regionu północno-wschodniego oddziały wojsk. Interwencja przerodziła się w masakrę ludności cywilnej podejrzewanej o sympatyzowanie z Muhammadem Yusufem. Przez

²⁶ Podaję za: A. Kassim, *Defining and understanding the religious philosophy of Jihadi-Salafism and the ideology of Boko Haram*, „Politics, Religion & Ideology” 2015, 16, 2–3, s. 195.

²⁷ K. Mohammed, *The message and methods of Boko Haram*, [w:] *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria*, M.A. Pérouse de Montclos (red.), African Studies Centre, Leiden 2014, s. 9–32.

²⁸ A. Thurston, *Salafism in Nigeria. Islam, preaching, and politics*, Cambridge University Press, New York 2016, s. 201.

²⁹ Była to operacja mająca na celu regulację porządku publicznego w północno-wschodnim stanie Borno w wyniku wzrastającej wówczas aktywności zwolenników Yusufa.

pięć dni, od 26 do 30 lipca 2009 roku w Maiduguri i innych miastach regionu z rąk sił bezpieczeństwa zginęło około ośmiuset cywili, w tym Muhammad Yusuf³⁰.

Po śmierci Yusufa ci spośród jego zwolenników, którzy przeżyli zamieszki, rozprzeczli się w różnych miejscowościach regionu. We wrześniu 2010 roku były zastępca Yusufa, Abubakar Shekau (ur. 1968/1975), ogłosił się nowym przywódcą Boko Haram. Pod jego kontrolą organizacja zmieniła strategię prowadzenia sporu z przedstawicielami struktur świeckiego rządu. W pierwszym wystąpieniu na stanowisku nowego przywódcy, upowszechnionym w Internecie w formie nagrania wideo, Shekau poinformował, że zamknął rozdział głoszenia misji (ar. *da'wa*), a otworzył nową kartę w historii organizacji, opartą na dżihadzie zbrojnym. Początkowo pod jego przywództwem bojownicy Boko Haram dokonywali sporadycznych ataków na posterunki policji oraz punkty kontrolne i siedziby wojskowe. Od 2011 roku jednak taktyka organizacji zmieniła się. Coraz częściej stosowano zamachy samobójcze oraz ataki z użyciem samochodów-pułapek, w których ginęła przede wszystkim lokalna ludność cywilna. Do dzisiaj w ramach dżihadu Boko Haram zginęło około trzydziestu tysięcy osób, a ponad dwa miliony zmuszonych było opuścić swoje miejsca zamieszkania³¹.

Wnioski

Aktywność organizacji Boko Haram w północnej Nigerii stale przyciąga uwagę mediów z całego świata. Zwykle obserwatorzy zewnętrzni zakładają, że pojawienie się tej grupy zbrojnej jest wynikiem przeniesienia idei dżihadystycznych z terenów, na których rozwijały się organizacje takie jak Al-Kaida lub Państwo Islamskie, do Afryki Zachodniej. Zjawisko zbrojnego dżihadu nie jest jednak nowością na terenach dotkniętych działalnością Boko Haram, lecz ma kilkuwiekową tradycję. Idea militarnej interwencji w celu walki z niewiernymi zrodziła się tam już w XV wieku za sprawą działalności reformatorskiej Al-Maghilego i została rozwinięta oraz przekuta na praktykę przez Usmana dan Fodio. Twórczość literacka przywódców dżihadu fulańskiego położyła intelektualne podwaliny pod zbrojną aktywność na rzecz odnowienia islamu i bywa do dzisiaj wykorzystywana do legitymizacji działań militarnych, podejmowanych przez organizacje terrorystyczne deklarujące walkę z niewiernymi. Odwołania przywódców Boko Haram do osiągnięć Usmana dan Fodio są przez lokalną ludność wyznającą islam postrzegane jako pohańbienie bogatej tradycji reformatorskiej, powszechnie poważanej przez Hausańczyków. Działania terrorystyczne podejmowane przez Boko Haram, zamiast służyć poprawie kondycji moralnej społeczeństwa, dotyczą bowiem przede wszystkim muzułmańską ludność cywilną i obarczone są katastrofalnymi skutkami, takimi jak masowe przemieszczenia ludności, problemy ekonomiczne oraz wzrastająca wciąż liczba dzieci osieroconych w wyniku nieustających walk.

³⁰ S. Brakoniecka, *The beginnings of the Boko Haram rebellion from a micro-level perspective*, „Hemispheres. Studies on Cultures and Societies” 2015, 30, 3, s. 87–88.

³¹ *Boko Haram: a decade of terror explained*, BBC, 30.07.2019, <https://www.bbc.com/news/av/world-africa-49154953/boko-haram-a-decade-of-terror-explained> (dostęp: 20.11.2019).

Bibliografia

- Boko Haram: a decade of terror explained*, BBC, 30 lipca 2019, <https://www.bbc.com/news/av/world-africa-49154953/boko-haram-a-decade-of-terror-explained> (dostęp: 20.11.2019).
- Brakoniecka S., *The beginnings of the Boko Haram rebellion from a micro-level perspective*, „Hemispheres. Studies on Cultures and Societies” 2015, 30, 3.
- Brakoniecka S., *Boko Haram. Koncepcja reformy islamu w północnej Nigerii*, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2018.
- Brakoniecka S., *Salafizm wobec władzy świeckiej – myśl polityczna Muhammada Yusufa, ideologia organizacji Boko Haram*, „Afryka” 2017, 45.
- El-Masri F.H., *‘Uthman b. Fudi, Bayan wujub al-hijra ala ‘l-ibad*, edited and translated with introduction, Oxford University Press, Khartoum–Oxford 1978.
- Kassim A., *Defining and understanding the religious philosophy of Jihadi-Salafism and the ideology of Boko Haram*, „Politics, Religion & Ideology” 2015, 16, 2–3.
- Kuś M., *Boża ścieżka i jej rozstaje. Dżihad Usmana dan Fodio i dzieje emiratów fulańskich*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2003.
- Mohammed K., *The message and methods of Boko Haram*, [w:] *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria*, M.A. Pérouse de Montclos (red.), African Studies Centre, Leiden 2014.
- Murtala A., *Boko Haram in Nigeria: its beginnings, principles and activities in Nigeria*, Salafi Manhaj, Kano 2013.
- Parzymies A. (red.), *Islam a terrorizm*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2003.
- Piłaszewicz S., *Potęga Księgi i Miecza Prawdy. Religia, cywilizacja i kultura islamu w Afryce Zachodniej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- Piłaszewicz S., *Święta wojna Maitatsine w Nigerii i jej świecki wymiar*, [w:] *W poszukiwaniu prawdziwej wiary. Współczesne ruchy odnowy religijnej w krajach pozaeuropejskich*, A. Mrozek-Dumanowska (red.), Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1995.
- Siwierska E., *Między ‘ortodoksją’ a ‘herezją’: islam w północnej Nigerii*, „Afryka” 2016, 43.
- Some selected translated works of Shaykh Uthman b. Foduye*, El-Masri F.H. i in. (red.), b.m.d.w.
- Thurston A., *‘The disease is unbelief’: Boko Haram’s religious and political worldview*, The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World, Analysis Paper 2016, 22.
- Thurston A., *Salafism in Nigeria. Islam, preaching, and politics*, Cambridge University Press, New York 2016.
- Waldman M.R., *The Fulani Jihad: a reassessment*, „Journal of African History” 1965, 6, 3.

Summary

In the paper I present the tradition of military Jihad in northern Nigeria, proving that it has deeply affected the activities of a terrorist organisation known as Boko Haram. The history of Islamic reform thought in the region has its roots in the 15th century. Moreover, Usman dan Fodio’s Fulani Jihad played crucial role in shaping ideas about Islamic revival in these territories, including the teachings of Muhammad Yusuf, as well as recent military activities of Boko Haram.

SPIS TREŚCI

Józef Sadowski	
Zagrożenia systemów infrastruktury krytycznej atakami terrorystycznymi	5
Threats of terrorist attacks to critical infrastructure systems	
Agnieszka Salek-Imińska	
Pomiar bezpieczeństwa ekonomicznego państw Grupy Wyszehradzkiej	17
Measuring economic security of the Visegrad Group countries	
Hanna Sommer, Grzegorz Zakrzewski	
Próba zbadania reakcji obywateli na wzmożone transporty wojskowe	31
An attempt to analyse the citizens' reaction to intensified military transports	
Piotr Krzykowski	
Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej pod koniec drugiej dekady XXI wieku	47
National security of the Republic of Poland at the end of the second decade of the 21 st century	
Stanisław Zarobny	
Przemiany w polskiej kulturze strategicznej w kontekście wyzwań i zagrożeń XXI wieku	63
Transformations in polish strategic culture in the context of challenges and threats of the 21 st century	
Ireneusz Bieniecki	
Jednostki pływające Wojsk Ochrony Pogranicza i ich wykorzystanie na rzecz bezpieczeństwa granicy morskiej PRL w drugiej połowie XX wieku	77
Vessels Border Protection Troops and their use for the security of the Polish People's Republic sea border in the second of the 20 th century	
Andrzej Pieczywok	
Bezpieczeństwo człowieka w warunkach ryzyka i niepewności	95
Human safety in risk and uncertainty conditions	
Krzysztof Drabik	
Funkcje etyki w zarządzaniu zasobami obronnymi	111
Ethics functions in defense management	

Andrzej Żebrowski

- Relacje sojusznicze zagrożeniem dla bezpieczeństwa państw członkowskich
na początku XXI wieku (wybrane aspekty) 121
Allied relations as a threat to the security of the member states at the beginning
of the 21st century (selected aspects)

Dorota Zbroszczyk, Katarzyna Zaremba

- Facebook jako determinant uzależnienia behawioralnego 141
Facebook, as determinant of behavioral addiction

Sabina Brakoniecka

- Tradycja zbrojnego dżihadu w północnej Nigerii 151
Tradition of military jihad in northern Nigeria